

Lars Trägårdh
Susanne Wallman Lundåsen
Dag Wollebæk
Lars Svedberg

DEN SVALA SVENSKA TILLITEN

Förutsättningar
och utmaningar

SNS FÖRLAG

DEN
SVALA SVENSKA
TILLITEN

DEN
SVALA SVENSKA
TILLITEN

FÖRUTSÄTTNINGAR OCH UTMANINGAR

Lars Trägårdh
Susanne Wallman Lundåsen
Dag Wollebæk
Lars Svedberg

SNS FÖRLAG

SNS Förlag
Box 5629
114 86 Stockholm
Telefon: 08-507 025 00
Fax: 08-507 025 25
info@sns.se
www.sns.se

SNS är en politiskt oberoende ideell förening som genom forskning, möten och bokutgivning bidrar till att beslutsfattare i politik, offentlig förvaltning och näringsliv kan fatta välgrundade beslut baserade på vetenskap och saklig analys.

Den svala svenska tilliten – förutsättningar och utmaningar
Lars Trägårdh, Susanne Wallman Lundåsen, Dag Wollebæk och Lars Svedberg
Första upplagan
Första tryckningen

© 2013 Författarna och SNS Förlag
Omslag: Allan Seppa
Sättning: RPform
Tryck: TMG Sthlm, Stockholm 2013

ISBN 978-91-86949-40-2

INNEHÅLL

Förord 7

KAPITEL 1

Tre former av tillit 9

KAPITEL 2

Högtillitssamhället Sverige 28

KAPITEL 3

Socialisering och generell tillit 48

KAPITEL 4

Tillitens geografi 93

KAPITEL 5

Förändringsfaktorer och lokalsambälletillit (1): Ojämlighet 125

KAPITEL 6

Förändringsfaktorer och lokalsambälletillit (2): Mångfald 151

KAPITEL 7

Två framtidsscenarier 183

Noter 196

Referenser 207

Appendix 223

Författarna 233

FÖRORD

Den här boken är en del i avrapporteringen från ett forskningsprogram om social tillit som vi är engagerade i sedan ett antal år tillbaka. I boken presenteras nya uppgifter om svenskarnas tillit.

Det är inte möjligt att genomföra en sådan här långsiktig satsning utan att få stöd både från enskilda personer och i form av ekonomiska resurser. Vi vill tacka personer som arbetat med oss i forskningsprogrammet. Först och allra främst vår djupt saknade kollega Thorleif Pettersson, som avled i ett tidigt skede av arbetet. Han hade stor betydelse för inriktningen och utformningen av studierna. Inte minst saknar vi hans handfasta kreativitet. Tack också till Julia Grosse för alla hennes insatser och till Göran Johansson samt Stig "Loffe" Elofsson. En annan person vi särskilt vill tacka är den amerikanske tillitsforskaren Eric Uslaner som med engagemang delat våra vedermödor, inte minst kring metodfrågor. Vidare vill vi tacka deltagarna i civilsamhälleseminariet på Ersta Sköndal högskola, framför allt Lars-Erik Olsson och Emilia Forssell samt deltagarna vid ett SNS-seminarium, i synnerhet Katarina Roos som förtjänstfullt kommenterade ett tidigt utkast till boken.

Ett varmt tack också till Länsförsäkringar AB för det stora ekonomiska stöd som vi fick över en längre period. Några personer inom Länsförsäkringar AB bör nämnas som på olika sätt haft stor betydelse för vårt arbete: Tommy Persson, Peter Lööf och Torbjörn Olsson. Substantiella stöd som har varit av stor vikt har vi också fått, dels från Vetenskapsrådet och dels från Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), där vi speciellt tackar Bo Per Larsson för ett gott samarbete. Ett mindre initialt stöd erhöles också från Riksbankens Jubileumsfond. Vi vill även tacka Ersta Sköndal högskolas ledning för en positiv hållning till våra ambitioner med programmet.

Till sist riktar vi ett tack till Gabriella Stjärnberg och Torgny Wadensjö på SNS för all hjälp med att färdigställa och ge ut boken, samt till Frederik Sjögren som översatte en del textunderlag från engelska till svenska.

Stockholm och Oslo i juni 2013

Lars Trägårdh

Susanne Wallman Lundåsen

Dag Wollebæk

Lars Svedberg

Tre former av tillit

I KÖLVATTNET AV sociologen James Coleman och statsvetaren Robert Putnams inflytelserika forskning har intresset för social (mellanmänsklig) tillit och socialt kapital ökat lavinartat sedan början av 1990-talet. Men intresset för social tillit kan spåras mycket längre tillbaka i tiden, ända till den moderna socialvetenskapens födelse då ledande intellektuella som Max Weber, Émile Durkheim, Karl Marx och Ferdinand Tönnies på olika sätt oroades sig för den sociala sammanhållningens förutsättningar i övergången från traditionella gemenskapsformer till det urbana, kapitalistiska masssamhället. Moralfilosofen Sissela Bok:s uppfattning om tillit är typisk för synen på tillit på senare tid. Hon menade i sin bok *Att ljuga: Moraliska val i offentligt och enskilt liv* från 1979 att tilliten är avgörande för att ett samhälle ska fungera väl, om den förtvinar får det förödande konsekvenser för samhället.¹ Vidare betonade Bok att tilliten inte bara är en dyrbar tillgång utan att den också är sårbar: ”lätt att förslösa, svår att återvinna” som hon påpekade i det olycksbådande tonläge som kännetecknar tillitsforskningen.

Att tilliten är viktig och bra tycks de flesta vara överens om. Visserligen betonar en del forskare, till exempel statsvetaren Russel Hardin, att ett visst mått av misstro, speciellt i förhållande till staten, men även i relation till andra institutioner, företag och individer, är av vikt för att undvika att konstruktiv tillit övergår i naiv godtrogenhet.² Men överlag dominerar bland de flesta ekonomer, statsvetare,

sociologer, psykologer och andra forskare föreställningen att tilliten fungerar som ett socialt klister som håller samman familjer, samhällen, organisationer och företag. I instrumentella termer uppfattas tillit som en tillgång som reducerar transaktionskostnaderna inte bara i ekonomiskt hänseende utan även i det politiska systemet och mer allmänt i de alldagliga sociala relationerna människor emellan.³

*Tillitens hemlighetsfulla väsen: stabil grund eller
förgänglig tillgång?*

Men om tillitslitteraturen är enig om tillitens fundamentala betydelse och positiva roll betonar olika forskare tillitens genes och karaktär i vad som åtminstone ytligt framstår som motstridiga termer. I den betydande och ständigt växande litteraturen om tillit kan man observera en central spänning mellan de forskare som betonar att den sociala tilliten utgör en ”seg” social struktur som är stabil över tid och de som snarare ser tilliten som en sårbar och förgänglig tillgång, ett lätt offer för de snabba förändringsprocesser som utmärker våra senmoderna samhällen.

I fokus för vår analys ligger därför såväl högtilliten och de stabila strukturer som ett välfärdssamhälle som Sverige erbjuder som två intimt sammanflätade trender som möjligen kan tänkas underminera den sociala tilliten: en växande socioekonomisk ojämlikhet och den invandringsrelaterade mångfalden. Vår hypotes är att det är nödvändigt att upprätthålla båda dessa perspektiv i en samtid som kännetecknas av såväl snabba förändringar som långsiktig stabilitet. Vårt intresse för tillit återfinns även i den oro som under senare år har kommit att färga den offentliga debatten i Sverige om social sammanhållning, ojämlikhet och mångfald. I slutet av boken

återkommer vi också till frågan om framtidsprognoser.

Mot bakgrund av dessa övergripande observationer är syftet med denna bok att fördjupa förståelsen för den sociala tillitens villkor i Sverige, ett högtillitssamhälle som nu genomgår radikala och snabba förändringsprocesser. Analyserna är baserade på insamlad information från en stor befolkningsundersökning, *Tillitsbarometern*, som vi presenterar närmare längre fram.

Ytterligare ett syfte har varit att utveckla en ny teoretisk och metodologisk ansats avseende olika dimensioner och former av social tillit genom att ställa de nya data vi har, som också kan fånga variation på lokalsamhällenivå, mot mer konventionella nationellt inriktade undersökningar som ofta syftar till internationella jämförelser av länder. Vi har här gått tillväga i tre steg:

- Först har vi utvidgat förståelsen av social tillit bortom de traditionella måtten – generell och partikulär tillit – genom att vi i våra data har kunnat identifiera en tredje dimension av social tillit som vi kallar *lokalsamhälletillit*.
- För det andra har vi genom att analysera våra data kunnat slå fast att den sociala tilliten i Sverige på samma gång kännetecknas av *ett gemensamt nationellt mönster* och av *en betydande variation på lokal nivå*.
- För det tredje kan vi observera att det gemensamma nationella mönstret rör de två ovan nämnda formerna av tillit, nämligen den generella och partikulära tilliten, medan variationen i tillit är kopplad till skillnader med avseende på lokalsamhälletilliten.

DISPOSITION

I detta inledande kapitel ligger fokus på att översiktligt presentera det empiriska material som bokens analyser till stor del bygger på. Sålunda börjar vi med att presentera *Tillitsbarometern*, därefter följer ett avsnitt av grundläggande teoretisk betydelse där vi visar hur man i de uppgifter som *Tillitsbarometern* erbjuder kan identifiera de ovan nämnda *tre formerna av tillit* som vi sedan kommer att återkomma till och använda i de analyser som görs i de följande kapitlen.

Det andra kapitlet är ämnat att skapa en teoretisk fond för de kapitel som följer. Vi utgår från en preliminär analys av Sverige som knyter an till den internationella litteraturen om tillit. Vi börjar med att notera att Sverige är ett högtillitsland enligt såväl de gängse mått på generell tillit som dominerat den jämförande forskningen som andra index som jämför förtroende för gemensamma institutioner. Samtidigt är Sverige ett mycket modernt västerländskt samhälle, med bland annat en hög grad av individualism och en låg grad av religiositet. Detta innebär att Sverige – eller den höga sociala tilliten i Sverige – utmanar de många teorier som kopplar en nedgång av tillit och gemenskap till modernitet, och individualism. Snarare tycks en preliminär analys av det svenska samhällskontraktet och Sveriges sociopolitiska kultur antyda att det finns ett samband mellan social tillit och en lagbunden ordning som har internaliserats till sociala normer: mellan tillit och jämlikhet; mellan tillit och en specifikt nordisk familjekultur – inklusive en hög grad av jämställdhet mellan män och kvinnor; mellan tillit och det lutherska religiösa arvet; samt mellan tillit och den speciella historiska och kulturella logik som uttrycks i det svenska civilsamhällets organisatoriska struktur och normbildning.

I bokens tredje kapitel försöker vi utveckla och belägga de teser och kvalitativa beskrivningar som presenterades i kapitel 2 genom att fokusera på vad tillitsforskningen har att säga om den generella

tilliten och dess kopplingar till socialiseringsprocesser, institutioner och strukturer. Här utnyttjar vi olika tillgängliga enkätundersökningar, inklusive våra egna data, för att analysera relationerna mellan tillit och barnuppfostran, skolgång och arbete, deltagande i föreningsliv, religiositet och religiösa samfund, samt erfarenheter i umgänget med (välfärds)staten.

I kapitel 4 ger vi en översikt av den lokala variationen inom Sverige. Vi börjar med att visa hur denna variation ser ut mellan de 33 kommuner som studien omfattar. Fokus ligger på frågan om hur man kan förstå denna variation på lokalsamhällenivå genom att mäta olika variabler som graden av urbanitet, ekonomiska betingelser, demografiska kännetecken (inflyttning, utflyttning, ålder, kön, ojämlikhet med mera) samt att kort beskriva vad som kännetecknar kommuner med hög respektive låg grad av lokalsamhälletillit.

I kapitel 5 och 6 skiftar vi fokus och analyserar tilliten i relation till två faktorer som också är kopplade till snabba förändringsprocesser i det samtida Sverige, nämligen en växande socioekonomisk ojämlikhet och ökande etnisk mångfald.

Boken avslutas med ett antal reflektioner kring framtidsperspektiv och ett försök till att preliminärt identifiera behovet av ny forskning som bättre kan fånga dagens förändringsprocesser ur ett tillitsperspektiv. Fokus är på två av de frågor som behandlats och som av många ses som ödesfrågor inför framtiden: den ökade ojämlikheten och den ökande mångfaldens konsekvenser för det svenska samhällets vitalitet och sammanhållning.

Tillitsbarometern

Analyserna i denna bok bygger till stor del på data från en befolkningsundersökning, *Tillitsbarometern*, som Statistiska centralbyrån (SCB) utförde på vårt uppdrag. Undersökningen är en bred studie

av social tillit men genomfördes med det huvudsakliga syftet att undersöka hur olika betingelser i den lokala omgivningen eventuellt påverkar medborgarnas tillit. Frågeformuläret byggdes upp med utgångspunkt i de preliminära analyser som vi redogör för i kapitel 2.⁴

Vidare var ambitionen att försöka maximera variationen mellan kommunerna. För att uppnå variation delade vi först in samtliga 290 svenska kommuner i grupper. Indelningen byggde på att kommunerna hade höga respektive låga värden på några av de variabler som var centrala för studien och som fanns tillgängliga i olika databaser. Variablerna var: andel utrikes födda, socioekonomisk ojämlikhet, religiöst deltagande (i det här fallet i Svenska kyrkan eftersom några andra uppgifter inte fanns tillgängliga) och andel anmälda brott per invånare. På så sätt skapades 16 olika undergrupper och utifrån denna indelning drog sedan scb i ett obundet slumpmässigt urval två kommuner i respektive undergrupp. Efter urvalsdragningen lades även Malmö kommun till för att få med en av de tre stora kommunerna, eftersom ingen av dessa kommit med i det ursprungliga urvalet. I varje kommun drogs därpå ett slumpmässigt urval om 400 individer i åldrarna 18–85 år som hade bott i Sverige i minst fem år. Totalt utgjorde 12 621 personer den så kallade urvalsramen.⁵ Varje individ som besvarat undersökningen kunde sedan via SCB:s register knytas till sin bostadskommun och bostadsområde.⁶ Totalt inkom 6 463 avidentifierade enkäter vilket ger en svarsfrekvens på drygt 51 procent.

OLIKA FORMER AV TILLIT

Tills nyligen har social tillit oftast formulerats med hjälp av motsatspar. Man har identifierat en abstrakt och generaliserad form av tillit som närmast kan beskrivas som den syn man har på människans natur: som i grund och botten god eller ond.⁷ Den fråga som

oftast använts för att mäta tillit till andra formulerades ursprungligen med två olika svarsalternativ: 1) om man i allmänhet kan lita på de flesta eller 2) om man inte kan vara nog försiktig i umgänget med andra. En av de första som ställde vad som kommit att kallas den generella tillitsfrågan var sociologen Morris Rosenberg.⁸ Rosenberg använde frågan som en av flera i ett sammansatt index där fokus låg på den tillfrågades syn på människans natur. Motsatsparet var misantropi (människohat) och filantropi (människokärlek). Senare forskning har ofta valt att använda den generella tillitsfrågan ensam som ett mått på generell tillit, eller tillit till människor i allmänhet som man inte har någon större kännedom om.⁹ Denna *generella* tillitsform har sedan vanligtvis kontrasterats med den *partikulära* tillit som vi har för specifika, kända individer, till exempel familjemedlemmar, vänner och bekanta.

Även andra tudelade (dikotoma) begreppspaar har lanserats av forskare, till exempel moralisk kontra strategisk tillit, tunn och tät tillit, generell och kunskapsbaserad tillit.¹⁰ Dessa har i viss mån speglat olika teoretiska perspektiv, till exempel spelteori kontra socialiseringsteorier. Förutom den mellanmännsliga, sociala tilliten har forskare dessutom intresserat sig mycket för variation i förtroendet – eller tilliten – för politiska institutioner.¹¹

Studier av den generella tillitens omfattning, villkor och samband med andra fenomen har dock dominerat. Den partikulära tilliten har därmed fått betydligt mindre uppmärksamhet.¹² Det samma gäller den form av tillit som vår studie i första hand riktar in sig på: den sociala tilliten i lokalsamhället. I detta perspektiv är det långt ifrån självklart var den partikulära tilliten slutar och den generella börjar eller om skillnaderna mellan dessa former handlar om grad eller art.¹³ Är till exempel tilliten till grannar partikulär eller inte? Och hur förhåller det sig med tilliten till andra som bor i ens närområde? Är denna främst ett uttryck för ens allmänna människosyn eller för handfasta och konkreta upplevelser av specifika individers pålitlighet?¹⁴ Denna osäkerhet om tilliten i det lokala

samhället kommer till uttryck i den vetenskapliga debatten där vissa, till exempel statsvetaren Marcus Freitag och sociologen Richard Traummüller, hänför tillit till grannar till den partikulära tilliten medan andra, exempelvis Robert Putnam, ser denna slags tillit som en aspekt av den generella tilliten.¹⁵ Andra forskare, i synnerhet psykologen Patrik Sturgis och hans kollegor, menar att tillit till grannar tillhör en annan tillitsform, skild från den generella.¹⁶ Medan man i ytterligare andra studier menar att tolkningen av innebörden av olika former av tillit är beroende av den specifika kultur individen eller gruppen tillhör.¹⁷

Under de senaste åren har den empiriska forskningen om tillit kommit att bli mer nyanserad, bland annat tack vare att nya jämförande kvantitativa studier har använt fler frågor än Rosenbergs klassiska fråga.¹⁸ Detta har gjort att allt fler forskare har kunnat notera otydligheter och tvetydigheter och sökt sig fram mot allt bättre och mer komplexa upp- och indelningar av tillitsbegreppet för att fånga och ringa in flera olika dimensioner av begreppet tillit på såväl teoretisk som på empiriskt undersökningsbar nivå. Det sistnämnda har gjorts genom försök att skapa frågor som fångar vissa teoretiskt avgränsade underformer av tillit.¹⁹

Under arbetet med denna bok blev begränsningarna med den tidigare tudelningen av tillitsbegreppet alltmer uppenbara. Speciellt utifrån vårt eget syfte, att analysera variationen i tillit mellan människorna i olika kommuner och lokalsamhällen, visade sig begreppspar som å ena sidan betonade det generella och abstrakta, å andra sidan det partikulära och individuella, vara väldigt trubbiga verktyg för att beskriva variationen. När vi tillämpade dessa traditionella analysmodeller kom vi nära att bekräfta den föga innehållsrika fras som man skulle kunna kalla Stevie Wonder och Paul McCartney-teoremet: "People are the same wherever you go." Det vill säga, våra data antydde att såväl människors generella syn på andra människor som människors upplevelse av nära och kära i tillitstermer såg i stort sett likadana ut i olika lokala sammanhang

i Sverige, åtminstone när man beaktade faktorer som kön, ålder, inkomst etc. Vi upptäckte att det i praktiken knappast existerade några skillnader alls när det gällde tilliten till familj och vänner och mycket liten variation när det gällde synen på människors pålitlighet i allmänhet.

Vad vi däremot fann var skillnader mellan olika kommuner och lokalsamhällen när det gällde hur människor uppskattade pålitligheten hos dem som bodde i deras närområde och hur de uppfattade de individer som de delade grannskap, stadsdel och kommun med. Låt oss ta några exempel från vår egen undersökning. Ungefär samma andel, mellan 62 och 65 procent, litade på folk i allmänhet i Sundbyberg, en kommun i Storstockholm som ligger nära Stockholms innerstad, i Norrtälje, en kommun längs Upplandskusten och i Katrineholm, i hjärtat av Sörmland. De tillfrågade i alla tre kommunerna angav i genomsnitt lika stor tillit till familj, vänner och släkt. Men andelen som litade på människor ”som bodde i samma område” varierade mycket, från 48 procent i Sundbyberg till 68 procent i Norrtälje och 75 procent i Katrineholm. Andelen som litade på sina grannar varierade även den stort: från 58 procent i Sundbyberg till runt 80 procent i Norrtälje och Katrineholm. Även när vi senare hade fördjupat vår empiriska statistiska granskning, bland annat med hjälp av så kallade flernivåanalyser (vi återkommer till detta), återstod en hel del av skillnaderna och variationen.

Med andra ord, när vi analyserade resultaten utifrån ett lokalt perspektiv stod det klart att begränsningarna med den tudelade förståelsen av tillit som vi här redovisat framför allt hade att göra med en okänslighet för det lokala sammanhanget eller platsens betydelse. En studie som fokuserade enbart på partikulär och generell tillit skulle med nödvändighet misslyckas med att fånga dessa viktiga skillnader och variationer mellan olika lokalsamhällen. Den endimensionella principen – att individer antingen känner varandra eller inte – som datainsamling och analys ofta byggde på, behövde omprövas och ersättas. De former av lokalsamhälletillit som

vi preliminärt har identifierat ovan har inte primärt att göra med grad av bekantskap mellan människor, det vill säga om individerna ifråga är vänner eller främlingar, utan snarare med rumsliga gränser och erfarenheter av lokalsamhället samt om föreställningar och fördomar kring den lokala gemenskapen.

Sammanfattningsvis menar vi att denna tydligt urskiljbara och rumsligt begränsade form av tillit – som är en produkt av erfarenhet inom ett avgränsat område där man bor och som vi kallar *lokalsamhälletillit* – är ett nödvändigt verktyg för att kunna genomföra en analys som kan erbjuda en mer djupgående förståelse för tillitens rötter och karaktär samt de villkor under vilken den kan frodas och bevaras eller undergrävas och förstöras. Denna lokalsamhälletillit – eller misstro och misstänksamhet – är dels baserad på faktiska personliga erfarenheter av människor och händelser, dels ett uttryck för föreställningar och fördomar som förmedlats indirekt via medier, samtal med anhöriga och grannar, inklusive rykten ”på orten” som man i sinom tid införlivat i sin egen föreställningsvärld.

Att gå bortom den traditionella uppdelningen mellan generell och partikulär tillit genom att introducera lokalsamhälletillit som en separat och avgränsad tillitsform handlar inte enbart om ett teoretiskt eller empiriskt ställningstagande utan har även reella konsekvenser som rör det praktiska, dagliga och politiska livet. För det första medför det en möjlighet till en delvis förändrad syn på vilka eventuella politiska åtgärder som behövs för att upprätthålla olika former av tillit. Som vi kommer att visa i kommande kapitel och med hjälp av flernivåanalys²⁰ tycks generell och partikulär tillit bara marginellt påverkas av lokala variationer i faktorer som är knutna till omgivningen, medan däremot lokalsamhälletilliten tycks vara mycket mer känslig för variation och förändring i omgivningen. För det andra, som vi kommer att gå närmare in på redan i detta kapitel, har de tre formerna av tillit olika potential när det gäller förmågan att gemensamt lösa vissa typer av problem och att handla kollektivt. Lokalsamhälletillit verkar helt enkelt föra med sig en

större potential till gemensamma problemlösningar i grannskap, bostadsområden och kommuner än vad generell eller partikulär tillit gör.

Vi drar slutsatsen att lokalsamhälletillit är annorlunda jämfört med de andra två tillitsformerna. Detta gäller såväl var den uppstår som hur den vidmakthålls och hur den kan bidra till exempelvis en samarbetsinriktad lokal atmosfär. De första frågorna, som gäller hur tillit skapas och raseras kommer att bli huvudtemat för bokens kommande kapitel. Den andra frågan, som rör hur dessa attityder och värderingar överförs till kollektivt handlande, kommer vi kortfattat att diskutera nedan. Först ska vi dock visa hur vi har funnit tre former av tillit. Vi undersöker begreppets flerdimensionalitet genom att utföra en första faktoranalys.

Att identifiera tillitsdimensioner

Faktoranalys är en statistisk teknik som används för att identifiera i vilken mån enskilda indikatorer eller frågor kan grupperas i skilda dimensioner. Tabell 1.2A i appendix redovisar resultatet av en faktoranalys av tio frågor om tillit. Resultatet är att de tre tillitsformerna som vi diskuterat ovan – lokalsamhälletillit, generell tillit och partikulär tillit – träder fram ur analysen som skilda dimensioner. Lokalsamhälletillit fångas genom frågorna som rör tillit till människor som bor i närområdet, tillit till grannar och tillit till människor som bor i den egna kommunen. Den generella tilliten fångas av den tidigare nämnda grundläggande tillitsfrågan samt att man gör rätt i att lita på andra även utan bevis för deras pålitlighet, att de flesta skulle försöka utnyttja en om de fick chansen samt att det är rätt att lita på andra även om man inte känner dem så väl. Den partikulära tilliten, slutligen, fångas genom frågor som rör förtroende för familj, släktingar, vänner och bekanta.

Deskriptiv statistik för tillitsvariablerna finns i appendix 1.1A

Faktorerna samvarierar med varandra, men detta innebär inte nödvändigtvis att tillitsformerna orsakar varandra. Till exempel på så sätt att generell tillit skulle vara en produkt av erfarenheter som genererar partikulär och/eller lokalsamhälletillit, eller att generell tillit är en förutsättning för att sedan känna tillit för dem i närområdet eller familj och vänner. Dock pekar resultaten av våra analyser mot att tillitsformerna inte verkar orsaka varandra, men på grund av begränsningar i metoden är denna analys att betrakta som ytterst preliminär.²¹ För vår vidare analys konstruerade vi summerade index för varje form av tillit för att underlätta tolkningen av resultaten. De index vi konstruerat varierar mellan 1 och 100. Det maximala måttet på tillitsvariablerna är således 100 och 1 är det lägsta måttet.

En annan fråga är hur de uppmätta skillnaderna i tillit ska förklaras. I vilken mån beror variationen på individuella respektive omgivningsfaktorer? Litteraturen som förklarar skillnader i tillit med kontextuella faktorer har i huvudsak gjort jämförelser utifrån nationella nivåer.²² Eftersom kvaliteten i data i denna typ av analys skiljer sig så mycket åt mellan länderna är det ofta svårt att reda ut om variabler som inte tagits med men som ger uttryck för skillnader på nationsnivå kanske bättre förklarar skillnaderna mellan länderna vad det gäller tillit. Vi har försökt undvika detta problem genom att hålla så många som möjligt av bakgrundsvariablerna lika i vad som kallas en mest lika design. Med andra ord hålls politiskt system, välfärdssystem och andra nationellt specifika faktorer konstanta. Att studera variationen mellan lokalsamhällen i ett relativt homogent, högtillitssamhälle som Sverige, blir mot denna bakgrund ett mer krävande test av sambanden.

Vi undersökte vidare i vilken mån de individuella skillnaderna i tillit kunde förklaras med det faktum att individerna tillhörde olika kommuner. Det gjordes med hjälp av flernivåanalys där vi kan ta hänsyn både till faktorer hos individerna och faktorer i området (se

tabell 1.3A i appendix). Som väntat var områdesfaktorer inte statistiskt signifikanta när det gällde att förklara variationer i partikulär tillit. För lokalsamhälletillit kunde en något större andel av variationen, än vad fallet är för den generella tilliten, förklaras utifrån faktorer i omgivningen. Det betyder att en icke försumbar andel av variationen i lokalsamhälletillit kan förklaras av faktorer i svarspersonernas omgivning. Det här blir temat för kapitel 5 och 6.

Sammantaget visar vår explorativa faktoranalys att man kan identifiera tre olika dimensioner av tillit som sammanfaller med våra begrepp generell tillit, partikulär tillit och lokalsamhälletillit. Av det tre formerna är lokalsamhälletilliten mest känslig för faktorer i omgivningen medan den partikulära tilliten tycks vara relativt oberoende av faktorer i omgivningen. Den generella tilliten intar en ställning mellan de andra och är i något mindre utsträckning beroende av faktorer i omgivningen.

Tillitshandlingar och tillitens effekter

Hur omvandlas eller överförs en tillitshållning till handling? Trots att litteraturen om tillit ofta handlar om tillit som en värdering²³ snarare än tillitsfulla handlingar, är det nästan alltid mer eller mindre klart uttalat att man utgår från att tillit som värdering har praktiska konsekvenser för hur individer beter sig och för hur samhällen fungerar.²⁴ Vårt grundantagande är att de olika formerna av tillit verkade ha mer eller mindre betydelse i skilda sammanhang. Vi undersökte därför vilken betydelse som de olika formerna av tillit hade för samarbete med andra. När det är lokalt och rör närområdet bygger samarbetet mellan individerna framför allt på rumsligt avgränsad tillit (lokalsamhälletillit). När samarbetet är begränsat till bekanta individer bygger det framför allt på individuellt avgränsad tillit (partikulär tillit). När samarbetet har ett bredare anslag

och främst riktar sig helt och hållet mot främlingar så bygger det framför allt på generell tillit.

När individer samarbetar i ett lokalsamhälle bygger det varken på de enskilda individernas allmänna syn på människans natur som ond eller god (generell tillit), eller på konkret information och kunskap om närstående och kända individer (partikulär tillit). Man kan mycket väl tycka att folk i allmänhet går att lita på utan att ha speciellt höga tankar om sitt lokalsamhälle och även om en del vänner och familjemedlemmar kanske ingår i ens lokalsamhälle krävs oftast att mer eller mindre okända individer också ingår i samarbetet. Viktigare blir då hur man ser på sitt lokalsamhälle i stort, dess historia av medborgerligt samarbete, tidigare samarbetens fram- eller motgångar, i vilken mån de som bor i samhället delar värderingar och kultur, de lokala politiska institutionernas stöd och lyhördhet etc.

För att det kollektiva handlandet i ett lokalsamhälle ska fungera väl krävs alltså lokalsamhälletillit. Den generella tilliten inbjuder mer till vad tillitsforskare, inspirerade av filosofen Søren Kierkegaard, beskriver som "ett hoppfullt språng ut i det okända" som möjliggör ett friktionsfritt samhällsliv inom ramen för en "föreställd gemenskap",²⁵ som till exempel nationen, där man egentligen inte känner mer än en bråkdel av nationens invånare. Desto mer sådan tillit, desto mindre friktion och lägre transaktionskostnader. Höga transaktionskostnader är annars priset för misstro och misstänksamhet i det ekonomiska, politiska och sociala livet. Den partikulära tilliten däremot underlättar å ena sidan samarbetet med kända personer, och erbjuder å andra sidan en trygghet i exempelvis krissituationer där man kräver och behöver pålitlighet utöver vad man kan förvänta sig som medborgare i en nation eller ett lokalsamhälle.

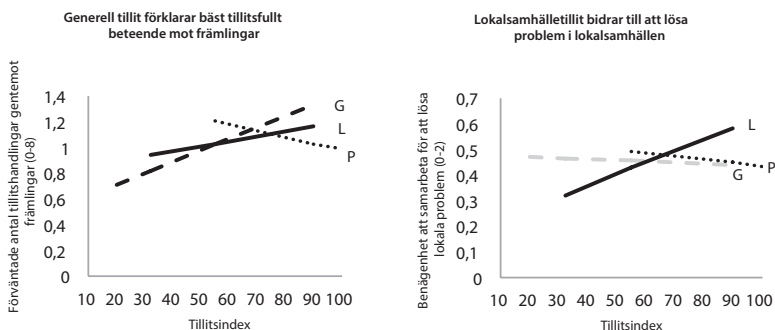
Alla tre formerna av tillit är med andra ord viktiga. Lokalsamhälletilliten är dock den viktigaste när det gäller att hantera problem, som kräver samarbete i det lokala. När det gäller att skapa sociala nätverk för samarbete och sociala band i lokalsamhällen –

vilka i sin tur utgör de grundläggande byggstenarna i en region och en stat – kan vi förvänta oss att det är lokalsamhälletilliten snarare än den generella eller den partikulära tilliten som är den avgörande tillgången.

Vi antar alltså att de tre olika dimensionerna av tillit även får olika konsekvenser för människors handlande. Här vill vi exemplifiera med två typer av samarbeten som båda är beroende av tillit. För det första förväntar vi oss att tillitsfulla handlingar gentemot främlingar, det vill säga handlingar som inte är begränsade rumsligt eller till vissa personer man känner, är starkt relaterade till en syn på människans natur som i grund och botten god. Därför antar vi att i tillitstermer en hög generell tillit främjar sådana ”hoppfulla språng in i det okända”. Däremot förväntar vi oss inte något starkt samband mellan partikulär eller lokalsamhälletillit och dessa slags handlingar.

För det andra förväntar vi oss att viljan att aktivt delta i att lösa problem på lokalsamhällenivå primärt beror på en övertygelse att andra individer i lokalsamhället också är villiga att bidra med tid och energi snarare än att agera fripassagerare och åka snålskjuts på andra. Därför antar vi att en hållning som inbegriper en högre grad av lokalsamhälletillit främjar samarbete, det vill säga handling, lokalt. Däremot förväntar vi oss inte att generell tillit är vad som huvudsakligen behövs när det gäller att lösa problem i lokalsamhället. Vi förväntar oss inte heller att tillit till vänner, familj och nära bekanta har särskilt mycket att göra med förmågan att samarbeta för att lösa lokala samhällsproblem.

Figur 1.1 visar resultaten från analyser där vi provat hur de enskilda individerna och deras ställning i förhållande till de olika tillitsformerna samspelar eller inte med deras syn på två typer av beteenden som åtminstone delvis beror på tillit: om man är beredd att i olika situationer lita på främlingar eller inte, samt om man är beredd att samarbeta och hjälpa till med att lösa problem i lokalsamhället (ytterligare information om regressionsanalyserna finns

FIGUR 1.1: Olika former tillit samvarierar med olika typer av tillitshandlingar.

G=Generell tillit, L=Lokalsamhälletillit, P=Partikulär tillit. Beroende variabel: Tillit till främlingar: ett index med max 8 olika former av tillitsfullt beteende gentemot främlingar. Beroende variabel: Hjälpa till att lösa problem i lokalsamhället (0= aldrig; 1=ofta; 2= alltid/eller nästan alltid). Samband som inte är statistiskt signifikanta är markerade med grå färg. Variationen motsvarar femte till niotiofemte percentilen av fördelningen av de svarande. Källa: Tillitsbarometern.

i appendix (tabell 1.3A). Figur 1.1 bekräftar att olika former av tillit är relaterade till olika typer av handlingsberedskap.

När det gäller ”språng ut i det okända”, potentiella tillitshandlingar i förhållande till okända, är sambandet med generell tillit statistiskt signifikant. Även lokalsamhälletillit samvarierar visserligen med tillitshandlingar gentemot främlingar men på ett mindre entydigt sätt. Däremot finns det ett starkt negativt samband mellan partikulär tillit och potentiella tillitsfulla handlingar gentemot främlingar. Detta pekar på att människor som har starka tillitsrelationer till nära och kära (hög partikulär tillit) också generellt är minst benägna att lita på främlingar utan förbehåll.

Även om den generella tilliten utifrån analyserna verkar främja individuella tillitshandlingar till främlingar har den generella tilliten inget statistiskt signifikant samband med viljan att samarbeta med andra för att lösa problem lokalt. Viljan att samarbeta för att

lösa lokala problem ter sig utifrån analyserna vara relativt oberoende av svarspersonernas generella och partikulära tillit (till vänner, familj och bekanta). I det lokala sammanhanget är det främst lokalsamhälletilliten som framstår som avgörande för om man uppger sig villig att samarbeta med andra lokalt (för att lösa problem) eller inte.

Sammanfattning

Vi har i detta kapitel visat på att man kan avgränsa tre olika former av tillit: partikulär och generell tillit samt lokalsamhälletillit. Ett modernt samhälle med hög grad av social rörlighet, och därmed behov av att kunna hantera komplexa sociala situationer, vilar på att det finns en tillräckligt hög grad av generell tillit. Men trots att vi i stor utsträckning lever i sådana stora och ofta nationellt ”föreställda gemenskaper” lever vi också i mycket mer konkreta sociala rum, dels i den mer intima sfären med familj och vänner, dels i våra lokalsamhällen. För att fungera väl på alla dessa plan krävs hög tillit utifrån alla de tre formerna.

Vi har även kunnat visa att de olika formerna av *tillitsattityder* verkar leda till *tillitsbaserade handlingar*. Vidare verkar faktorer i omgivningen kunna påverka lokalsamhälletilliten något mer än den generella tilliten – medan den partikulära tilliten inte tycks påverkas alls. Vi kommer att mer i detalj i de följande kapitlen att utforska olika betingelser i svarspersonernas omgivning som verkar samvariera med lokalsamhälletilliten.

Resultaten från analyserna visar att de olika formerna av tillit inte verkar orsaka varandra. Det innebär att närvaron eller frånvaron av en tillitsform inte direkt verkar kunna förklara förekomsten eller frånvaron av andra tillitsformer. Våra analyser visade också att generell tillit är en förutsättning för att kunna inleda samarbeten

med främlingar, något som är nödvändigt exempelvis för att uppnå ett fungerande ekonomiskt system i ett samhälle, men resultaten visade även på begränsningar för den generella tillitens magi – den ökar inte i sig själv oddsen för samarbete på lokalsamhällenivå. Samarbete på det lokala planet kräver istället en god portion tillit som också är rumsligt avgränsad, det vill säga lokalsamhälletillit.

De teoretiska slutsatserna av dessa inledande analyser är att social tillit inte kan behandlas eller uppfattas som ett enhetligt begrepp. Att använda den tidigare presenterade generella tillitsfrågan som ett mått på en rad disparata tillitsformer, eller – det motsatta – att dra slutsatser om generell tillit när man i själva verket mäter lokalsamhälletillit kan leda till felaktiga och vilseledande slutsatser. En andra viktig teoretisk slutsats är att dikotomin generell-partikulär tillit är otillräcklig. Lokalsamhälletillit framstår som en distinkt form av tillit. Lokalsamhälletillit är enligt vårt förmenande inte en mellanform som kan placeras någonstans i mitten av ett kontinuum där partikulär och generell tillit utgör motpolerna. Snarare är lokalsamhälletilliten en kvalitativt annorlunda kategori av tillit där den grundläggande uppdelningen mellan kända och okända personer inte räcker till och där denna form av tillit bidrar till att skapa en teoretisk (och empirisk) förståelse för den avgörande kopplingen mellan tillit och den konkreta miljö som människor lever i.

Vi har här främst fokuserat på att identifiera de tre tillitsformerna. I de följande kapitlen kommer vi mer i detalj att pröva och diskutera vilken betydelse olika faktorer i omgivningen – som segregation, jämlikhet, lagstyrd ordning och civilsamhällets styrka – verkar ha för olika former av tillit. Vi kommer också att se hur dessa i sin tur tycks påverka människors förmåga att samarbeta på olika sätt och i olika former, såväl när det gäller det ekonomiska livet, vår politiska demokrati och ett fritt och meningsfyllt samhällsliv. Detta ligger i sin tur till grund för ett mer utförligt resonemang om

1. Tre former av tillit

vilka strategier som kan vara mest effektiva för att upprätthålla och eventuellt förstärka lokalsamhälletilliten i en omvärld som kännetecknas av ständig och snabb förändring.

Högtillitssamhället Sverige

DENNA BOK HANDLAR empiriskt i första hand om Sverige – om den höga sociala tilliten, dess villkor och kontext och de trender som kanske kan kopplas till en nedgång i denna tillit. Men vi vill också beskriva denna svenska särart i ett bredare komparativt och teoretiskt perspektiv. Som kommer att framgå i detta kapitel utgör Sverige ett viktigt fall av två skäl: dels är Sverige ett av få länder som kännetecknas av hög tillit, dels utmanas här många teorier som menar att tillitsförlusterna beror på moderniseringen och individualiseringen i samhället.¹ Kapitlet syftar till att i ett historiskt och teoretiskt perspektiv identifiera ett antal dimensioner som, menar vi, både är aspekter på den svenska särarten och interagerar med och förstärker tilliten: å ena sidan den positiva synen på staten, lagen och de gemensamma institutionerna, inklusive civilsamhällets organisationer, å andra sidan den nordiska familje- och äktenskapsmodellen, synen på social jämlikhet och individens autonomi. Vi återkommer sedan i kapitel 3 till dessa dimensioner, då inom ramen för en mer kvantitativ analys.

Sega strukturer kontra snabba förändringsprocesser

Om tillitslitteraturen är samstämmig när det gäller tillitens fundamentala betydelse och positiva roll betonar olika forskare tillitens

uppkomst och karaktär i vad som åtminstone ytligt framstår som motstridiga termer. Det finns forskare som psykologen Erik Erikson som menar att den generella tilliten är ett djupt rotat individuellt karaktärsdrag som bildas tidigt i livet och sedan är stabilt och relativt okänsligt för yttre påverkan efter att barndomens socialisering är fullbordad.² I samma anda, fast med betoning på samhällsnivån snarare än individnivån, menar statsvetaren Eric Uslaner att tillit är ett socialt faktum, en "seg" social struktur som är mycket stabil över tid inom sitt avgränsade sociala rum (samhälle, nation).³ Det utgör, för att tala med såväl Erikson som Uslaner, en "moralisk grund" på både individ- och samhällsnivå.

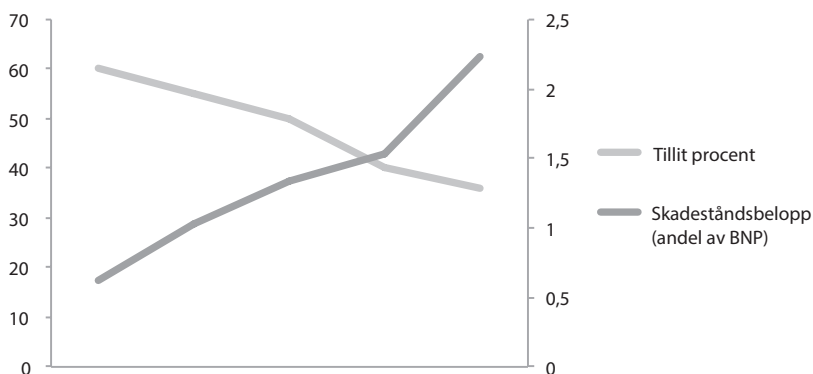
Denna idétradition, som förknippar tillitsdanandet med barndom, uppföstran och en vidare och bekräftande socialisering i skola, arbete, civilsamhälle och interaktioner med offentliga institutioner kan vara en möjlig förklaringsmodell när man vill analysera ett samhälle som det svenska där tilliten inte bara är hög utan dessutom stabil över tid. Men i andra länder och i andra tider har frågan om tillit ställts mot bakgrund av en betydligt bistrare fond där problemet snarare har handlat om antingen låg tillit eller en tendens mot reell eller förmodad förlust av tillit. I denna tradition har man också av förståeliga skäl inte i första hand uppmärksammat tillitens beständighet utan snarare betonat dess förgänglighet och skörhet.

I vår samtid har denna syn på tillitsproblematiken först och främst varit associerad med tillitsforskningen i USA och då i synnerhet med Robert Putnam vars uppmärksammade bok *Bowling Alone* har den avslöjande undertiteln *The Collapse and Revival of American Community*.⁴ Putnam åberopar en lång räckta statistik som visar på en nedåtgående trend vad det gäller det sociala kapitalet, vari just tillit ingår som en komponent tillsammans med deltagande i föreningsliv. Han menar att denna trend kan kopplas till andra förändringar i det amerikanska samhällslivet, som den traditionella familjens tillbakagång, lägre grad av religiositet, för mycket tid ensam framför tv-apparaterna, en ökning av en konfliktunderblåsande

juridisk kultur där människor stämmer varandra snarare än talar sig fram till lösningar, och andra negativa aspekter av det moderna individualistiska och pluralistiska marknadssamhället.

Putnams analys av de amerikanska gemenskapernas förmenta sammanbrott tycks väl fångas av de data vi har som mäter generell tillit i USA. De visar en minskning i den sociala tilliten från över 60 procent kring 1950 till 32 procent enligt den senaste mätningen från General Social Survey.⁵ Detta kan jämföras med data som räknar stämningsansökningar, ett mått på misstro och konflikt, som visar en motsatt tendens (figur 2.1). Omkring 1950 stod de för 0,5 procent av BNP, idag är kostnaden fem gånger större, nära 2,5 procent av BNP.

Också i södra och östra Europa visar jämförande nationella studier att tillitsnivåerna har sjunkit sedan sent 1980-tal. Rör vi oss bort från Europa, Nordamerika och andra anglosaxiska länder som Kanada, Australien och Nya Zeeland är tendensen att tilliten är mycket låg även där. Vi har dock inte alltid helt tillförlitliga data och framför allt saknar vi data som fångar förändringar under längre tid.⁶

FIGUR 2.1: Kostnader för skadestånd och generell tillit i USA år 1954–1998.

Källa: General Social Survey (1954–1998) samt Towers Perrin (2006).

Tillit och modernitet

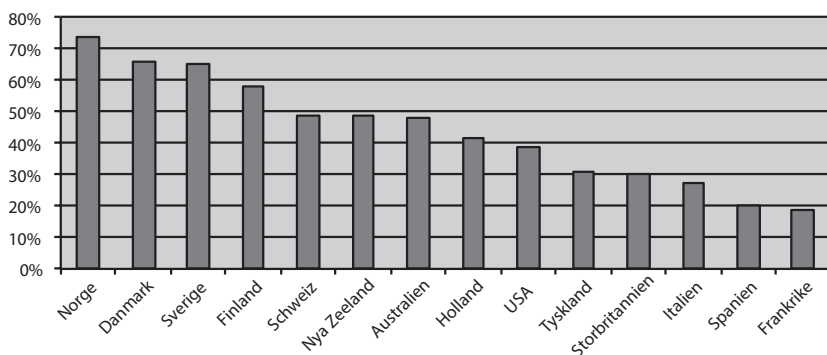
Mycket av den samtida litteraturen om tillit är således skriven i orons tecken. Dagens uppfattning om den sociala tillitens förmenta bräcklighet har en lång historia. Redan den tidiga socialvetenskapens portalfigurer tog, som vi redan påtalat i bokens inledande kapitel, avstamp i meditationer över hur den moderna människan kännetecknades av en ohälsosam individualism som fjärrmade henne från de trygga gemenskapsband och tillitsrelationer som utmärkte det traditionella samhället. Med storstadens frihet, massamhällets anonymitet och marknadssamhällets kallhamrade egoism följde alienation (Marx) och anomie (Durkheim), en rörelse från *Gemeinschaft* mot *Gesellschaft* (Tönnies), ett liv omgärdat av en järnbur (Weber). Å ena sidan försvagade den moderna, byråkratiska staten de mer organiska sociala gemenskapsbanden, å andra sidan befrämjade konsumtions- och marknadssamhället en ytlig narcissism och materialistisk egoism.⁷

Denna civilisationskritiska ansats har varit ett återkommande tema för såväl politiker som samhällsvetare, under senare tid i synnerhet i USA. För att hårdra en aning tycks modernitetens egen historia sammanfalla med en parallell och ständigt upprepad ängslan över att dess inneboende dynamik med obönhörlig nödvändighet undergräver just de tillitsband som över tid behövs för att hålla ihop samhället. På 1950-talet fick sociologen David Riesmans bok *The Lonely Crowd*, i vilken han analyserade den moderne amerikanens ensamhet i massamhället, stor uppmärksamhet.⁸ Ett par decennier senare skrev historikern Christopher Lasch om den "narcissistiska individualismen" som undergrävde lokala gemenskaper och ledde till familjens förfall.⁹ I vår egen tid har denna klassiska retorik om den förestående sociala kollapsen kommit till uttryck i delvis nya språkdräkter men i sak med samma analys och dystra slutsats. Somliga har pekat på de allehanda faror som lurar i den nya tidens

”risksamhälle”.¹⁰ Andra har beskrivit ett ökat hot mot ”livsvärlden” eller larmat om det minskande ”sociala kapitalet”.¹¹ Gemensamt är en oro över att tilliten mellan människor och förtroendet för institutioner stadigt och ständigt avtar.

Men bortom den anrika dystopiska diskursen om det modernas alla avigsidor har vi under de senaste decennierna fått tillgång till en ny och omfattande empiri som mäter och jämför den generella tilliten i nästan alla världens länder. Visserligen har dessa data kritiserats för att vara problematiska i en rad avseenden¹² men det är ändå uppenbart att denna empiri ställer den teoretiska forskningen om tillit inför en rad nya och betydande utmaningar.

För det första varierar den sociala tilliten dramatiskt från land till land, som figur 2.2 visar. Det finns ingen allmän eller universell tendens mot sjunkande tillit. Sverige och de andra nordiska länderna har en jämförelsevis hög tillitsnivå idag – och den har tilltagit snarare än minskat under de senaste 20–30 åren. Detta innebär att även om vi enbart ser till den relativt rika och moderna västvärlden är det uppenbart att modernitet i sig inte kan förklara de stora

FIGUR 2.2: Generell tillit i olika länder.

Källa: World Values Survey 2005/07.

skillnaderna i tillit som existerar mellan Sverige och andra moderna länder som Frankrike och USA.

Dessutom är denna variation strukturerad på ett sätt som är av ytterligare teoretiskt intresse. Länderna som utmärks av hög tillit skapar nämligen ännu fler problem för de klassiska teorierna som förknippar modernitet med de sociala bandens upplösning och en minskad social tillit. I det fåtal länder i världen där en majoritet utifrån data visar sig ha en stabil tillit för andra, bland dessa Sverige, är det typiska *inte* att de är mer traditionella. Om det är något epitet som kan associeras med Sverige är det nämligen just modernitet.

Sverige som Landet annorlunda

Föreställningen om Sverige som det ”prototypiska moderna samhället” har djupa historiska rötter.¹³ Som Arne Ruth noterade i en inflytelserik essä från 1984, har politiker från höger till vänster sedan slutet på 1800-talet anammat tanken att Sverige är speciellt progressivt och framåtblickande.¹⁴ Detta tema förstärktes ytterligare efter den berömda Stockholmutställningen 1930 som blev förknippad med modern design och utopiskt socialt ingenjörskap. Inte minst kom de svenska socialdemokraterna att omfamna detta arv. En valaffisch från 1940-talet, figur 2.3 nedan, fångar väl denna syn: arbetarpartiet identifierar sig med svenskarna som ”framtid-folket”.

Men modernitet är inte enbart en fråga om en föreställd nationell identitet eller en socialdemokratisk politisk retorik. Om vi med modernitet bland annat syftar på en vilja att röra sig bort från traditionella sociala och ekonomiska strukturer för att omfatta såväl det moderna marknadssamhället där individens frihet och autonomi stod i centrum som välfärdsstatens löfte om trygghet, var den svenska moderniteten också påfallande konkret. Den svenska

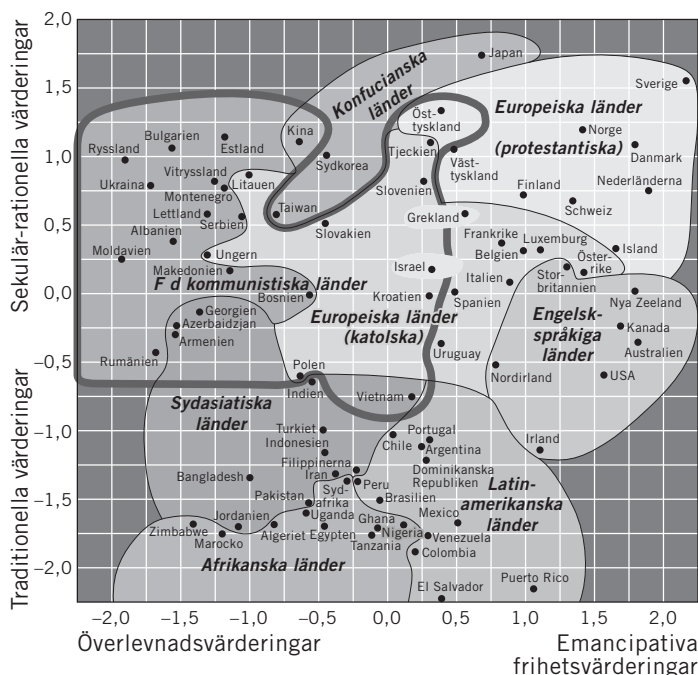
FIGUR 2.3: Socialdemokratisk valaffisch från 1936.

Källa: Arbetarrörelsens Arkiv.

välståndet kom nämligen att både bygga på och utveckla värderingar och praktiker som maximerade det individuella oberoendet. Ett socialt kontrakt där staten och de gemensamma institutionerna utgjorde individens allierade inom ramen för ett system med sociala rättigheter som erbjöd tillgång till fundamentala kollektiva nyttigheter på jämlika villkor, en ordning som benämns den svenska "statsindividualismen".¹⁵

Detta blir extra tydligt om man beskådar figur 2.4 som utgör en värderingskarta byggd på data från World Values Survey. Kartan fångar olika länders placering i relation till två värdedimensioner som mäter hur traditionella respektive moderna olika samhällen är. Vad dessa data visar är att Sverige och de andra nordiska länderna intar en särställning inte bara när det gäller social tillit (se figur 2.2)

2. Högtillitssambället Sverige

FIGUR 2.4: Sverige som Landet annorlunda.

Källa: World Values Survey 2005/07.

utan även i hur de prioriterar personlig frihet och rationella värderingar på bekostnad av traditionella värden som religion, nation och familj. Svenskar tycks ha en utpräglad positiv syn på jämställdhet, jämlikhet och individens oberoende, inklusive en stor acceptans för skilsmässor, ett bejakande av homosexuellas rättigheter och unga människors relativt autonoma status.

Detta samband mellan tillit, modernitet och individbaserade värderingar gäller dessutom inte bara subjektiva värderingar utan även andra mätbara aspekter på samhällslivet som social rörlighet, korruption, laglydighet (*rule of law*), ekonomiskt välstånd, utbildning, förtroende för institutioner, religiositet och sekularisering

med mera.¹⁶ Sammantaget ger detta en bild av Norden, och speciellt av Sverige, som ett särfall. Mot bakgrund av dessa undersökningar kallar därför Thorleif Pettersson och Yilmaz Esmer Sverige ”landet annorlunda”, ett land som intar en extrem position i ett globalt jämförande perspektiv vad det gäller såväl grundläggande värderingar som sociala praktiker.¹⁷

Jämför man figurerna 2.2 och 2.4 tycks de peka på ett tydligt mönster vad gäller sambandet mellan en mer modern, individualistisk samhällsordning och tillit.¹⁸ Mer traditionella samhällen, likt de i Afrika, Asien, Latin- och Nordamerika, utmärker sig inte som högtillitsländer, snarare tvärtom. Att Sverige är så radikalt annorlunda leder till en fråga – eller tes – som vi i nästa kapitel kommer att syna närmare genom att analysera tillgängliga kvantitativa data. Kan det vara så att en specifik nordisk variant av modernisering, där individen frikopplats från traditionella och täta gemenskapsband i familj, klan, samfund och nation, spelar en avgörande roll för utvecklingen av en svalare, men mer allmänt spridd, social tillit?

Andra forskare har utifrån delvis samma data ställt frågan om vilka sociala och kulturella förhållanden som tycks samvariera med hög grad av social tillit. I denna anda har sociologen Jan Delhey och statsvetaren Kenneth Newton kommit att tala om en nordisk ”exceptionalism” vad det gäller social tillit.¹⁹ Deras utgångspunkt var att jämföra graden av social tillit som redovisas i World Values Survey med andra data som mäter välbefinnande i BNP per person, ekonomisk jämlikhet mätt i inkomst, kvalitet på demokrati och förvaltning, etnisk homogenitet samt graden av protestantism.

Delhey och Newton drog flera slutsatser av sina analyser: dels att tilliten i allmänhet faktiskt samvarierade med de ovan nämnda faktorerna, dels att mönstret var mycket starkare i de nordiska länderna. Plockade man bort de nordiska länderna försvann sambandet med protestantism helt och de andra sambanden blev mycket svagare,²⁰ därav talet om en nordisk exceptionalism. Det var en legitim fråga att ställa, antydde Delhey och Newton, om hög tillit inte

var så intimt förknippad med de nordiska länderna att man endast med förebehåll kan tala om ett globalt mönster och en generell förklaringsmodell.²¹

Den preliminära slutsatsen som dessa analyser mynnar ut i är att man måste undersöka den höga tilliten i Sverige och de andra nordiska länderna i en bredare kontext. Tilliten förstås kanske bäst som en del av ett kulturkomplex där tilliten samvarierar med en rad andra faktorer och där de precisa orsakssambanden är oklara. Vi vänder oss därför nu till ett par av dessa grundläggande faktorer – eller aspekter på svensk kultur – vilka vi i nästa kapitel kommer att utforska mer i detalj.

För det första vill vi diskutera rörelsen från klansamhälle till lag-samhälle, en utveckling som, menar vi, är intimt förbunden med både en positiv syn på staten och de offentliga institutionerna och den specifikt svenska formen av sval men bred tillit. För det andra vill vi betona det svenska civilsamhällets särart, både när det gäller dess interna struktur, moraliska logik och relation till staten. För det tredje vill vi föra upp det nordiska äktenskapsmönstrets betydelse som en central fråga för tillitsforskningen. För det fjärde vill vi koppla analysen av familjekultur och lagbunden ordning till tesen om en svensk form av (stats)individualism. Men vi börjar med att kort diskutera ytterligare en dimension som hör nära samman med de andra: den roll som vårt lutherska religiösa arv har spelat för att förstärka och legitimera centrala värden som etatism, universalism, jämlikhet och individualism.

DET LUTHERSKA ARVET

Den som har sett tillräckligt många av Ingmar Bergmans filmer eller funderat på Greta Garbos önskan om att få bli lämnad ensam och ifred vet att den lutherska kyrkans karga syn på relationen mellan den ensamma människan och en outgrundlig och stundtals grym

Gud har satt sina spår även i det moderna Sverige. Den svenska statskyrkans arv handlar både om gemenskap och trygghet och om ensamhet och stursk individualism. För att förstå den existentiella och sociala dimensionen i det svenska sociala kontraktet, som ger så mycket plats åt solidaritet och trygghet, men som samtidigt främjar en individualism som vetter både åt oberoende och ensamhet, är en analys av det lutherska arvet en nödvändig utgångspunkt.

För även om Sverige idag är ett i hög grad sekulariserat samhälle är det fortsatt präglad av arvet från den lutherska protestantismen. De värderingsmönster och sociala praktiker som är förknippade med den lutherska statskyrkan förtjänar om något mer uppmärksamhet i en tid då ökad invandring gör frågan om svensk kulturs förankring i en viss kristen tradition mer aktuell än kanske någonsin. Religionen och samfunden spelar en roll för individens socialisering – och därmed social tillit kontra misstro – på samma sätt som familj, äktenskap, barnuppfostran, skolgång och kontakten med offentliga institutioner. I detta perspektiv blir det rimligt att ställa frågan om inte den lutherska betoningen på å ena sidan statens och kungens roll som överhuvud och garant för allmänintresset, och å andra sidan individens autonomi och jämlikheten inför Gud har satt sina spår i även det moderna Sverige. Vår tes här blir då att den moderna välfärdsstaten kan ses som en sekulär förlängning av statskyrkans dubbla styrka, på en gång ett instrument för individualisering och ett uttryck för gemenskap under staten och nationens flaggor.

Samtidigt kan religionens roll analyseras i fler dimensioner. Det är dels en fråga om tro och värderingar, dels en fråga om organisation och nätverk. I det senare fallet kan man inränga analysen av religionens roll i en vidare analys av civilsamhällets roll för att skapa och upprätthålla tillit – något vi kommer att återkomma till. I det förra ligger frågan om religion och religiositet närmare en annan aspekt som vi också kommer att lägga fokus på, nämligen invandring samt etnisk och religiös mångfald. För religiös identitet och

ethnicitet hör samman, de är del av samma fråga om hur social tillit relaterar till en ökad kulturell mångfald. Om den gamla lutherska statskyrkan är, som vi argumenterat för ovan, en del av det stats-individualistiska arvet där staten, individen, jämlikheten och universalismen står i centrum så bygger den nya religiösa mångfalden mer på kommunitära visioner av ett pluralistiskt och bångstyrt civilsamhälle. Vilka effekter utvecklingen från en religiös eller sekulär enhetsstat mot en mer kaotisk samhällsordning kommer att få på den sociala tilliten, kommer att diskuteras i senare kapitel. Men en fråga som vi redan här kan flagga för är om en sådan utveckling kan urgröpa den ”svala” men breda tilliten till förmån för mer inåtriktade, avgränsade och ”heta” tillitsrelationer inom subnationella gemenskaper.

”LAND SKALL MED LAG BYGGAS”

I nutida forskning har flera forskare tagit sig an frågan om huruvida ett mer lagbundet samhälle är mer eller mindre tillitsfullt. Eller annorlunda uttryckt, om det moderna samhället med dess individualism och tendens till att juridifiera alla mänskliga relationer och ta konflikter till domstol undergräver och förstör den ”naturliga” tillit som sägs råda i mer traditionella samhällen. Som vi tidigare nämnt driver till exempel Robert Putnam tesen att den sjunkande tilliten i USA måste förstås mot bakgrund av det ökande bruket av stämningar och andra juridiska former för konflikthantering.²²

Men om man utsätter denna tes för en mer systematisk utvärdering kompliceras bilden påtagligt. I en grundlig analys av hur tillit och lag förhåller sig till varandra kommer den amerikanske juridikprofessorn Frank Cross till en rakt motsatt slutsats. Med stöd av såväl kvantitativ som kvalitativ empiri, menar han att både individualism och laglydighet samvarierar med tillit.²³ Men Cross menar också att det är viktigt att hålla isär olika typer av tillit. De

moderna lagbundna samhällen som är individbaserade är förknippade med en svalare, mindre känslsam, mer rationell tillit än den heta, känslamma och irrationella tillit som kännetecknar stam- och klansamhällen där blind tillit och lojalitet kan leda till blodshämnd och hedersmord.

Den centrala historiska frågan blir då när, hur och varför vissa samhällen, som de nordiska, kom att röra sig från heder till lag, från blodshämnd till domstol. Detta är en stor fråga som vi inte kan reda ut här. Däremot kan vi peka på en del frågor och ansatser. Till att börja med är det uppenbart att kopplingen mellan nordisk familjekultur och framväxten av landslagar och ting bör vara i centrum. Lagen och tingen kom att ersätta konflikthantering baserad på familjeheder och blodshämnd; där lagbunden ordning växer, får hederskulturer stå tillbaka.

Den klassiska parollen "land skall med lag byggas och inte med våld" har sina rötter i medeltidslagarna, liksom tingen med de tolv bönderna från häradet som till del både skipade och skapade lagen. Även om kyrkan tog initiativet till att samla lagarna i bokform och sprida dem, skrevs de på folkspråket svenska, inte på latin. Detta för att lagen, som det var skrivet i Upplandslagen från 1296, var stiftad "allt folket till ledning, både rika och fattiga".²⁴ Med andra ord, de gamla tingen var samtidigt domstolar och lagstiftande församlingar, de fria bönderna stod under lagen men skipade den också. Inte ens kungen, när den svenska enhetsstaten sedermera uppstod, kunde sätta sig över lagen, åtminstone inte i princip.

Det intressanta med framväxten av det svenska samhället var att det tog sin början som en decentraliserad, men lagbunden, ordning och blev inte till en stat förrän långt senare.²⁵ Moderna teorier om staten som definierar den i termer av monopol på våld tenderar att missa denna egenhet. Lagen och statens stora legitimitet i ett land som Sverige är intimt kopplad till det faktum att lagen inte är pådyvlad uppifrån utan är en produkt av många seklers förhandling i ett samhälle där bönderna förblev fria och där den relativa sociala

och politiska jämlikheten var stor. Även det kungliga enväldet var grundat i en proto-demokratisk politisk ordning. En förhandlingskultur snarare än en handlingskult, som historikern Eva Österberg pregnant har uttryckt det.²⁶ Lagen, och framför allt laglydigheten, blev internaliserad och förvandlad till sociala normer med stor legitimitet. På detta sätt kunde, menar vi, en sval men bred social tillit växa fram på basis av en ordning som krävde minimala polisiära insatser då medborgarna självmant följde lagar, regler och förordningar.

*Staten, civilsamhället och de
gemensamma institutionerna*

I modern tid har detta arv funnit nya former. Den positiva synen på staten, lagen och de gemensamma institutionerna har kommit till nya uttryck i den moderna, demokratiska välfärdsstaten och dess grundläggande legitimitet bland medborgarna. Inom tillitsforskningen har detta inneburit att svenska forskare kommit att utmana en del av de teser som drivits utifrån amerikansk empiri, framför allt av Robert Putnam som har betonat civilsamhället och frivilligorganisationernas stora betydelse för tillitens uppkomst och fortbestånd. Här har han varit i samklang med en politisk tradition, ofta förknippad med den politiska teoretikern Alexis de Tocqueville och hans berömda beskrivning av USA som de frivilliga associationernas förlovade land, där civilsamhället snarare än staten ses som de sociala dygdernas och gemenskapstankens källa. Det sociala kapitalet – tilliten och det medborgerliga engagemanget – skapas enligt Putnam först och främst i civilsamhället.

Vänder vi oss till svensk forskning kan i detta perspektiv statsvetaren Bo Rothsteins och hans kollegors forskning om tillit och socialt kapital delvis ses som en kritik av Putnams teser med utgång

i svenska empiriska data. Rothstein har varit kritisk mot att föreningslivets roll har överbetonats och har i stället pekat på den offentliga sektorns institutioner, speciellt de som är förknippade med rättssamhället och den generella välfärdspolitiken. Där Putnam i amerikansk anda ser staten mer som ett nödvändigt ont än som en förutsättning för tillit och gemenskap, menar Rothstein att det är den generella välfärdspolitiken och en rättvis och omutbar statsförvaltning som agerar som kuvös för den fragila sociala tilliten. Enligt denna logik lär vi oss att lita på andra medborgare tack vare att våra gemensamma institutioner är stabila och pålitliga.²⁷

Synen på Sverige och Norden som exceptionellt – eller i varje fall annorlunda jämfört med USA och andra länder – har också kommit till uttryck i en mängd försök att fånga den nordiska modellen i olika varianter av så kallade regimanalyser. I dessa har olika forskare försökt att tematisera skillnaderna mellan exempelvis anglosaxiska (liberala), kontinentala (konservativa) och nordiska (socialdemokratiska) välfärdsregimer.²⁸ Samtidigt missförstår många av dessa regimteorier den dynamik som underbygger det svenska sociala kontraktet.

Framför allt gäller detta relationerna mellan stat, individ, familj och civilsamhälle. Snarare än att se Sverige som en toppstyrd korporativ stat finns det skäl att beskriva landet som en demokrati där det utmärkande draget är de nära relationerna mellan statens företrädare och civilsamhällets aktörer. Utan tvivel spelar staten en viktig roll, men det är också omöjligt att förstå den svenska demokratiska styrelseformen utan att ta hänsyn till civilsamhällets viktiga roll, i synnerhet när det gäller inputsidan av svensk politik. Empirisk forskning visar att även om den offentliga sektorn är stor och statens roll är viktig, så kännetecknas de nordiska länderna lika mycket av sina omfattande och vitala civilsamhällen.²⁹

Sett ur ett tillitsperspektiv är det signifikanta med den svenska demokratiska styrelseformen i stället att den bygger på en sammanflätning av civilsamhälle och stat där en rad formella och informella

kanaler länkar ihop organisationer med myndigheter och demokratiska institutioner. Sinnebilden för detta är det svenska utredningsväsendet och remissystemet som är unikt för Sverige och i viss mån Norden.³⁰ Detta är också ett gammalt tema inom svensk statsvetenskaplig forskning där tanken om Sverige som ett statsdominerat korporativt samhälle ställs mot bilden av Sverige som en folkrörelsedemokrati där i stället civilsamhällets aktörer spelar första fiol.³¹ Vår utgångspunkt är att det inte är speciellt fruktbart att ställa de offentliga institutionerna mot civilsamhället – som det delvis gjorts i debatterna mellan Putnam och Rothstein – utan att snarare se dem alla som institutioner som potentiellt kan antingen förstärka eller undergräva tillit beroende på graden av korruption och godtycke kontra öppenhet och omutlighet.

I detta perspektiv blir det också viktigt att förstå civilsamhället inte bara utifrån dess omfång och politiska roll utan även utifrån dess organisatoriska och moraliska logik. Vad som gör det svenska civilsamhället intressant och annorlunda är att det i mångt och mycket bygger på samma fundamentala principer när det gäller syfte och intern struktur som vi redan berört: individens oberoende och jämlikhet, demokratisk ordning, frivillighet, medlemskap, förhållingskultur. Om exempelvis det amerikanska civilsamhället till stor del består av hierarkiska och odemokratiska institutioner – stiftelser, samfund, välgörenhetsorganisationer, non profitföretag – så har det moderna svenska civilsamhället snarare haft en betoning på en kamp mot traditionella, ofta hierarkiska och patriarkala gemenskaper som familj, religiösa samfund och välgörenhetsorganisationer.³²

I stället har vi sett en utveckling från välgörenhet mot sociala rättigheter som har byggt på idén om en allians mellan stat och individ – den svenska statsindividualismen – institutionaliserad i den moderna välfärdsstatens social- och familjepolitik, som till en hög grad kommit att garantera individens autonomi. Med andra ord: om civilsamhället spelar en avgörande roll på inputsidan i svensk

politik är det på outputsidan snarare en fråga om en direkt relation mellan stat och individ. För att förstå den moraliska basen för denna betoning på individen, jämlikheten och jämställdheten vänder vi oss nu till en annan dimension som även denna kommer att ligga i fokus för det följande kapitlets kvantitativa analyser: den nordiska familjekulturen.

DEN NORDISKA FAMILJEN OCH ÄKTENSKAPSMODELLEN

Att individens autonomi i relation till familjen är mycket större i Sverige och andra nordiska länder är något som forskare sedan länge observerat.³³ Dessutom står det klart att den svenska familjens speciella karaktär inte är resultatet av senare tiders ansträngningar av välfärdsstatens klåfingriga socialingenjörer. Det är viktigt att understryka detta dels eftersom så många tillitsforskare lägger fokus på välfärdsstaten, dels eftersom mer konservativa kritiker förfasar sig över den svenska familjens förmenta förfall och lägger skuldbördan just på välfärdsstaten.³⁴ Snarare är det så, menar vi, att den moderna svenska familjepolitiken främst är ett sentida uttryck för praktiker och normer med en mycket lång historia. För att förstå denna nordiska särart måste man därför analysera svenska och nordiska äktenskapsmönster, familjestrukturer och socialiseringspraktiker i ett komparativt och historiskt perspektiv.

I sin analys av tillitens ursprung och variation i olika västeuropeiska länder driver statsvetaren Gerry Mackie tesen att skillnader i äktenskapsstrategier och familjekulturer spelar en viktig roll.³⁵ Med avstamp i matematikern John Hajnal och historikern Peter Lasletts inflytelserika teorier om att olika äktenskapsmönster och familjestrukturer kan identifieras inom Europa, med rötter så långt tillbaks som till åtminstone 1400-talet,³⁶ föreslår Mackie att om man jämför de skillnader i äktenskapsmönster som Hajnal och

Laslett beskriver med de data vi nu har om variationen i social tillit, är likheterna slående. Högtillitsländerna i nordvästra Europa är också de som har ett speciellt och globalt sett unikt äktenskapsmönster. Kort sammanfattat pekar forskare på tre utmärkande tendenser. För det första gifter sig kvinnor sent, för det andra flyttar nybildade par från föräldrahemmet för att bilda nya oberoende hushåll och kärnfamiljer, för det tredje var det vanligt att barnen skickades iväg för att arbeta i andra hushåll som behövde arbetskraft.³⁷

Detta äktenskapsmönster är kopplat till ett flertal fenomen som har betydelse ur tillitsperspektiv. Kvinnornas högre ålder är förknippad med högre grad av läskunnighet och med större jämlikhet inom familjen. Enligt Mackie och andra forskare är detta mönster i sin tur associerat med dels mer jämlikhet, dels mer individualism. Barnen uppmuntras att vara oberoende och forma viktiga sociala relationer utanför familjen som är byggda på individernas pålitlighet och en ömsesidig social tillit. Detta sägs uppmuntra till en svalare, men också bredare, syn på gemenskap och tillit. I motsats till länder i sydöstra Europa där familjehedern och blodshämnden har varit och i viss mån förblir djupt rotade, leder den större jämlikheten och individualismen associerad i de nordiska länderna med en svalare tillit baserad på en lagbunden ordning som är individfokuserad snarare än familjebaserad.

Det nordiska äktenskapsmönstret tar sig med tiden även tydliga uttryck inte bara i familjepraktiker utan även i lagstiftning. Som historikern Christina Carlsson Wetterberg och hennes kolleger i ett nordiskt forskningsprojekt kan visa, så går det att tala om en specifik nordisk äktenskapsmodell med djupa historiska rötter.³⁸ Vad som kännetecknar denna är, enligt Carlsson Wetterberg, betoningen på den individuella friheten, statsvänligheten och jämställdhetstanken.³⁹ Även om med tiden många andra länder kom att reformera sin egen äktenskaps- och familjelagstiftning har de generellt inte bara gjort så mycket senare men även utan att vara lika radikala eller systematiska. De nordiska forskarnas slutsatser

rimmar väl med såväl den internationella komparativa forskningen om familj och äktenskap som teorierna om olika äktenskapsmönster som vi diskuterat ovan.⁴⁰

DEN SVENSKA STATSINDIVIDUALISMEN OCH TILLITEN

För att sammanfatta så långt är en ingånghypotes som influerat vår forskningsansats och vår utformning av metoder och frågeformulär att synen på lagen och staten, den nordiska familjen och den svenska individualismen kan vara en nyckel till tillitens mysterium i Sverige. Inte så att Sverige är unikt. Den svenska samhällsordningen bör ses som en lokal om än specifik lösning på ett universellt dilemma: att människan ständigt är fångad i ett kraftfält vars poler å ena sidan är viljan till individuell suveränitet och å andra sidan den obönhörliga nödvändigheten att ingå i ett samhälle.⁴¹ Den grundläggande tanken är att den moderna svenska välfärdsstaten erbjudit medborgarna maximal frihet utan att för den skull äventyra den fundamentala ordningen i samhället genom en allians mellan stat och individ som bygger på social jämlikhet och individuellt oberoende som grundläggande värden, och på statens roll som garant för att dessa kan förverkligas och bestå. Detta sociala kontrakt är dock inget modernt påfund utan snarare en logisk utveckling av historiskt förankrade värden och praktiker – vilket är skälet till att de är sega och obenägna att snabbt förändras. Bland dessa återfinns de vi redan har diskuterat i detta kapitel: en individualism och ett jämlikhetspatos rotade i en speciell familjekultur och ett annorlunda äktenskapsmönster; en positiv syn på staten och den offentliga förvaltningen, förstärkt av ett nära samröre mellan stat och civilsamhälle som ytterst kan härledas till den lagbundna ordningens djupa rötter i Sverige.

I detta perspektiv är det inte oväntat att Sverige kännetecknas av

låg korruption och hög social tillit. Tillit tycks enligt de flesta forskare samvariera just med jämlikhet, jämställdhet, individualism och lagbunden ordning. Men det är viktigt att understryka att det gäller den typ av tillit som vi här valt att kalla den svala tilliten. Svensken lever i en värld där denna svala tillit, oberoende och i viss mån även i ensamhet samexisterar och till del är intimt sammankopplade. Det är ett land med rekordmånga ensamhushåll, med många skilsmässor, där barnen går på dagis och de gamlas omsorg till jämförelsevis stor del sköts av offentliga institutioner. När den svenske journalisten Sanfrid Neander-Nilsson en gång ställde frågan ”Är svensken människa”, så syftade han på just den sociala kyla som han kände i Sverige jämfört med sitt älskade Italien. Han skrev på 1940-talet, långt innan Putnam och andra forskare hunnit jämföra det korrumperade lågtillitssamhället Italien med det lagbundna, individualistiska högtillitssamhället Sverige. Och hans preferens var för den heta, passionerade latinska kärleken, inte den blodlösa svenska varianten.⁴²

I de kapitel som följer kommer vi att förhålla oss till den preliminära diskussion om svensk särart och tillitens villkor som vi fört ovan. Inte så att denna bok i första hand är ämnad att förstå och förklara de historiska rötterna – detta hade krävt ett annat metodupplägg. Men i utformningen av *Tillitsbarometern* och vår övriga datainsamling utgick vi från dessa preliminära analyser och ansatser genom att lägga fokus på data som rör jämlikhet/jämställdhet, mångfald, lagbunden ordning och offentliga institutioner, deltagande i föreningsliv och samfund, uppfostran och utbildning.

I nästa kapitel analyserar vi data som, menar vi, kan hjälpa oss att förstå de socialiseringsstrukturer som kan förklara den höga och stabila sociala tillit som kännetecknar Sverige.

Socialisering och generell tillit

I DET FÖREGÅENDE kapitlet gav vi en bild av Sverige som ett högtillitssamhälle. I kontrast mot en socialvetenskaplig tradition som betonat kopplingen mellan traditionella gemenskapsinstitutioner och generell tillit, pekade vi på data som tyder på en rakt motsatt logik. Sverige kännetecknas av sambanden mellan en långt driven modernitet och den svala, men breda, generella tillit som binder samman en modern nation. Med avstamp i de analyser som presenterades i kapitel 2 kommer vi i detta kapitel att fortsatt hålla oss till nationen som analysnivå. Det huvudsakliga syftet är att identifiera och analysera de tillitsskapande institutioner, strukturer och processer som kan förklara den höga generella tilliten i Sverige.

Framför allt ligger fokus på socialisering och generell tillit. Vilka är de gemensamma nämnare som kan kopplas till hög tillit? I analyserna kommer vi inte uteslutande att använda våra egna data utan även belysa svensk särart genom jämförelser som bygger på internationella data. Å ena sidan ställer vi frågan om vad Sverige har gemensamt med andra högtillitsländer – främst då de andra nordiska länderna. Å andra sidan försöker vi identifiera viktiga variabler genom att använda jämförande studier som European Values Study (EVS) och International Social Survey Program (ISSP). Det övergripande målet är att fördjupa analysen av relationerna mellan tillit och socialiserande mekanismer: från barnuppfostran, skolgång och arbete till erfarenheter i umgänget med föreningsliv, samfund, (välfärds)staten och andra samhällsinstitutioner.

Det svenska sociala kontraktet

Det svenska sociala kontraktet vilar på ett jämviktsstillstånd där individer lyder lagen därför att den uppfattas som rättvist skipad av en tillförlitlig stat. I gengäld erbjuds individerna ett stort mått av frihet, lika tillgång till fundamentala kollektiva nyttigheter och förutsättningar för social rörlighet. Detta kontrakts moraliska logik och handfasta regelverk lärs ut i samhällets centrala institutioner: i familjen, i skolan, på arbetsplatsen, i föreningslivet samt i kontakter med statens många myndigheter och serviceorgan – i första hand det vi kallar välfärdsstaten. Hjärtat i detta sociala kontrakt är en speciell syn på hur mellanmännsliga relationer bör se ut, vad som har benämnts ”en svensk teori om kärlek”, enligt vilken autentiska medmännsliga relationer är möjliga endast mellan autonoma och jämlika individer.¹ Och statens roll i detta statsindividualistiska samhällskontrakt är att på jämlik och rättvis basis tillhandahålla resurser och nyttigheter som individer behöver för att kunna bli autonoma medborgare.

Vi menar att detta sociala kontrakts moraliska logik, det vill säga de normer som internaliseras och blir en del av ett frivilligt, självreglerande beteende och värderingsmönster, överförs och upprätthålls genom olika socialiseringsprocesser. Socialiseringsprocesserna kan delas in i: primära, sekundära och tertiära socialiseringsprocesser och dessa utgörs av familjen, skolan, arbetsplatsen, civilsamhället, statens institutioner – som alla är genomsyrade av samma strävan att fostra individerna och medborgarna i praktiker och värderingar präglade av jämlikhet och oberoende som normativa ideal.

Den svenska laglydigheten

De nordiska samhällenas bärande institutioner kännetecknas idag av en låg grad av korruption och en generell välfärdspolitik som inte är stigmatiserande och lämnar begränsat utrymme för missbruk. Dessa institutionella drag har med rätta, menar vi, framhållits som centrala förklaringar till varför de höga nivåerna på förtroende för institutioner och generell tillit kan upprätthållas.² En generell tillit till andra individer underbyggs av institutioner som administrerar och styr samhälle och stat på ett rättvist och effektivt sätt.³ Starka förväntningar på att andra följer regler och att de som bryter mot lagen snabbt och rättvist blir bestraffade gör det lättare att lita på andra. Detta, i sin tur, underlättar den process genom vilken lagar internaliseras och förvandlas till sociala normer som inte kräver yttre sanktioner eller direkta polisiära interventioner.

Denna tendens till laglydighet och tillit är dock inte enbart en produkt av den senmoderna välfärdsstatens framväxt, den är rotad i sekellånga processer. I en nyligen publicerad analys har ekonomerna Andreas Bergh och Christian Bjørnskov försökt visa empiriskt att en kultur kännetecknad av tillit och individualism var en förutsättning för välfärdsstaten, inte tvärtom.⁴ Tesen om tillitens djupa historiska och kulturella rötter har också fått indirekt stöd i det ofta citerade faktum att nordamerikaner med nordisk bakgrund fortfarande, efter många generationer i USA, ger uttryck för högre tillit än andra amerikaner.⁵

Detta innebär inte att den moderna välfärdsstaten inte skulle spela en stor roll idag för att bevara och befästa den höga nivån på generell tillit via de mekanismer som Bo Rothstein och andra betonar. Tvärtom kan välfärdsstaten, med dess paradoxala betoning på såväl individuellt oberoende och visst risktagande som social jämlikhet och trygghet, ses som en modern variant på värderingar och institutionella praktiker som har en lång historia fast med olika

konkreta uttryck över tid. Men vad dessa historiska analyser pekar på är behovet att gå bortom välfärdsstatens korta historia om vi vill förstå den höga tillitens ursprung och villkor i de nordiska länderna.

Som vi redan har noterat i kapitel 2 var etableringen av tingen så tidigt som på 1000-talet ett centralt och konkret uttryck för det nordiska sociala kontraktet. Tingen fungerade inte bara som den domstol där fria män (och kvinnor) blev dömda av sina (manliga) gelikar utan även som den lagstiftande församling där lagarna skapades och skrevs. Framväxten av tingsordningen och landslagarna markerade övergången från blodslag där konflikter löstes inom och mellan klaner och där en vanlig form av bestraffning var blodshämnd. Denna blodets logik kom nu att ersättas med lagens överhöghet. Å ena sidan friheten att skapa lagar, å andra sidan tvånget att underställa sig lagen – fast på lika villkor.

I detta perspektiv kan de gamla tingen från det medeltida Norden uppfattas som några av de första demokratiska institutionerna i den moderna världen baserade inte på överklassens privilegier utan på böndernas frihet.⁶ Som historikern Henrik Stenius skriver: ”De nordiska rättsliga praktikerna förblev under århundraden i stort en oskriven kultur som förde samman de fria bönderna i det lokala samhället för att fatta beslut om vad som var rätt och fel”.⁷ Den långa traditionen av att behandla muntliga överenskommelser som juridiskt bindande kontrakt i Norden är ett uttryck för denna koppling mellan lagar och normer, vad en forskare kallat ”den normativa traditionen av opersonlig ärlighet”.⁸ Vad som utvecklades var inte bara en rörelse från blodsbandens moraliska logik mot en mer eller mindre påtvingad underkastelse inför furstens lag – för att knyta an till filosofen Thomas Hobbes – utan etableringen av ett socialt kontrakt där laglydigheten antog det frivilliga samtyckets aura genom att lagens hårda bokstav omvandlats till en internaliserad social norm.

Hur ser då förhållandet mellan laglydighet och tillit ut i samtida samhällen? Våra svenska data bekräftar att det finns starka samband

mellan generell tillit och förtroende för offentliga institutioner, inklusive förtroende för medier och företag. Som framgår av de data som presenteras i tabell 3.1 nedan är kopplingen mellan tillit och upplevelse av korruption speciellt frapperande: de som tror att politiker och tjänstemän är korrupta tenderar också att misstro andra människor.

TABELL 3.1: Sambandet mellan generell tillit, förtroende för institutioner samt uppfattad korruption.

	<i>Partiell korrelation med generell tillit^a</i>	<i>N</i>
Förtroende för institutioner		
De styrande partierna i din kommun	.26	4 508
Näringslivet i din kommun	.24	4 425
Lokala medier	.19	4 466
Polisen	.21	4 619
Grundskolan i din kommun	.24	4 210
Socialtjänsten i din kommun	.26	3 790
Arbetsförmedlingen i din kommun	.19	3 534
Sjukvården där du bor	.19	4 856
Uppfattad korruption hos:		
Höga kommunala tjänstemän	-.32	4 019
Höga chefer i företag i din kommun	-.29	3 971
Lokala politiker	-.32	3 965
Rikspolitiker	-.29	4 118
Höga tjänstemän på statliga myndigheter i Sverige	-.27	4 192
Höga chefer på stora företag i Sverige	-.21	4 269

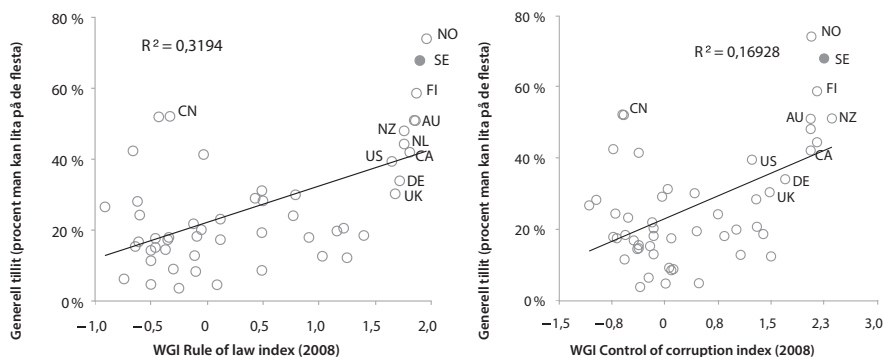
Källa: Tillitsbarometern.^a = Kontrollerat för ålder, kön och utbildningsnivå.

Vi fann inga samband mellan tillitsnivåer och inrapporterade korruptionsskandaler i svenska kommuner, vilken möjligen dock bäst förklaras av att sådana brott är tämligen ovanliga – de senaste årens rapporter i medierna till trots.⁹

Är det så att rättvisa och effektiva institutioner bemannade av ärliga tjänstemän och politiker är vad som krävs för att upprätthålla generell tillit? I figur 3.1 visar vi sambanden mellan olika ländergenomsnitt när det gäller tillit och korruption, baserade på data från World Values Survey (WVS) och World Governance Indicator (WGI).¹⁰

Som väntat är avsaknad av lagbunden ordning och förekomst av en hög grad av korruption oförenliga med hög tillit. I figur 3.1 jämförs generell tillit med två WGI-indikatorer, nämligen ”rule of law” och ”control of corruption.” Vad figurerna visar är att laglydighet (i betydelsen rättvisa och väl fungerande institutioner) och avsaknad av korruption är nödvändiga villkor för hög generell tillit. Länder som kännetecknas av hög korruption och avsaknad av fungerande och rättvisa institutioner är också med få undantag lågtillitssamhällen. Undantagen finns i Östasien där tillitsnivåerna är höga trots allmän korruption och svaga institutioner. En möjlig förklaring till detta är, som statsvetarna Jan Delhey, Kenneth Newton och Christian Welzel har påvisat,¹¹ att i dessa kulturer definieras ”människor i allmänhet” mer snävt än i västerländska kulturer, vilket resulterar i uppblåsta tillitssiffror.¹²

Alla länder i Västeuropa, tillsammans med Australien, Nya Zeeland, USA och Kanada, får höga poäng för sina väl fungerande rättsamhällen och de varierar bara marginellt mer sinsemellan när det gäller kontroll över korruption. Men samtidigt varierar nivån på generell tillit markant inom denna grupp, från cirka 30 procent i Storbritannien och Tyskland till över 70 procent i Norge och Sverige. Så även om det tycks uppenbart att utspridd korruption och svaga institutioner har ett negativt samband med generell tillit återstår fortfarande en betydande variation att förklara när

FIGUR 3.1: Högre grad av styrning genom lagstiftning i ett land samvarierar med högre grad av generell tillit. Lägre grad av korruption i ett land samvarierar med högre grad av generell tillit.

Förklaring av förkortningar: Australien (AU), Kanada (CA), Kina (CN), Finland (FI), Tyskland (DE), Nederländerna (NL), Nya Zeeland (NZ), Norge (NO), Sverige (SE), Storbritannien (UK), USA (US)

Källa: WVS 2005/6; WGI Rule of law index; WGI Control of corruption index.

det gäller generell tillit inom den grupp av länder som i övrigt är lika i fråga om lagstyrd ordning och korruption.

I det flesta länder där den lagstyrda ordningen är stark och kontrollen av korruption är god ger människor uttryck för högt förtroende för offentliga institutioner, om än i något större utsträckning i de nordiska länderna.¹³ Sambanden mellan generell tillit och förtroende för olika typer av institutioner är starkare i de nordiska länderna samt i Nederländerna i jämförelse med andra länder.¹⁴

Av detta kan man dra slutsatsen att de nordiska ländernas särart handlar om något mer än enbart rättvisa och effektiva institutioner.

Det tycks handla om en starkare samhörighetskänsla som förenar medborgarna med det politiska systemet, en "statsvänlighet" som innebär att statens institutioner uppfattas som förlängningar av samhället och som legitima representanter och språkrör för medborgarnas intressen.

Som tidigare nämnts har denna statsvänlighet djupa historiska rötter: från medeltidens övergång från blodbandens logik till principen om att "land skall med lag byggas", via reformationens betoning på å ena sidan individen, å andra sidan kungen, till massmobiliseringen genom de stora folkrörelserna på artonhundratalet. I modern tid kom detta att leda fram till socialdemokratins dubbla anspråk som både folkrörelseparti underifrån och statsbärande parti ovanifrån. Detta ledde i sin tur till en politik vars mål var en välfärdsstat som strävade efter att frigöra individen från beroendeband till de traditionella institutionerna (familj, samfund, välgörenhetsorganisationer) som var kännetecknade av patriarkala och hierarkiska maktrelationer. Målet var en kombination av jämlikhet och trygghet, garanterad av staten genom ett nätverk av sociala rättigheter. Det sistnämnda minskade riskerna och osäkerheten som var del av det moderna, individbaserade marknadssamhället. I detta perspektiv är den välfärdsstat med universella anspråk som Bo Rothstein och andra förknippar med samtida höga tillitsnivåer främst ett sentida uttryck för en historiskt förankrad tradition som karaktäriseras av en allians mellan rättsstat och ett fritt men också laglydigt folk.

I statsvänliga samhällen är sålunda de som misstror staten ofta individer som också saknar tillit till andra människor. I samhällen där invånarna har en mer skeptisk eller kritisk hållning gentemot staten är denna koppling mindre tydlig. I stället står individerna inför valet mellan att lita på andra människor eller på de offentliga institutioner som finns till för att bland annat skydda individer från opålitliga och kriminella medmänniskor. Sambanden mellan generell tillit och förtroende för institutioner är också svagare i Syd- och

Östeuropa än i Norden, vilket antyder en mer bräcklig koppling mellan de två formerna av tillit och förtroende i dessa länder.

Regioner i Sydeuropa med större förtroende för polis och domstolar kännetecknas av lägre generell tillit, medan människor i regioner med högre generell tillit ger uttryck för mindre förtroende för dessa institutioner.¹⁵ Detta mönster är speciellt tydligt i södra Italien och Grekland, områden som är historiskt präglade av klientelism. I dessa fall tycks starka, vertikala relationer mellan starka beskyddare och svaga klienter underminera och ersätta horisontella band mellan medborgare och offentliga institutioner.¹⁶ Dessutom kan det vara så att krav på strängare disciplin bottnar i en rädsla för andra människors laglöshet snarare än i en genuin respekt för lagen, polisen och domstolarna.¹⁷ I dessa regioner kan med andra ord förtroende för institutioner fungera som en ersättning för bristande generell tillit.¹⁸ I Östeuropa är också relationerna mellan stat, civilsamhälle och medborgare färgade dels av det tidigare kommunistiska styret och dels av en lång historia av konflikter, svaga demokratiska institutioner och avsaknad av opartiska och effektiva rättsinstanser.

Den primära socialiseringen och fostran i familjen

Hur kan vi då förklara denna större känsla av samhörighet i Norden som tycks vara kopplad till såväl högre nivåer av generell tillit som stort förtroende för gemensamma institutioner, en positiv syn på staten och en laglydighet som utvecklats till social norm?

Tillitslitteraturen lägger stor vikt vid familjens roll. Familjen är i detta avseende viktig ur åtminstone två aspekter. Till att börja med existerar det stora skillnader i uppfostringspraktiker och familjekulturer som påverkar tillit på olika sätt. Dels är i detta avseende den svenska betoningen på individens frihet och oberoende,

inklusive respekt för andra människors individualitet, en avgörande faktor. Vi återkommer till detta i ett senare avsnitt i detta kapitel.

Dels har den primära socialiseringen betydelse för generell tillit såtillvida att den är kopplad till det faktum att föräldrar är de första människor som en individ lär sig att lita på.¹⁹ Det är under barndomen som den generella tilliten grundläggs; djupt rotade attityder och värderingar förändras relativt lite i senare livsfaser. I detta perspektiv blir förälder–barnrelationen av speciellt intresse men även föräldrarnas kommunikation till barnet om omvärlden – är denna omvärld en i grund och botten trygg eller farlig plats – kan förmodas påverka barnets generella tillit.²⁰

Statsvetarna Dietlind Stolle och Laura Nishikawa har på ett övertygande sätt demonstrerat att föräldrarnas syn på omvärlden och de faror som lurar där är mer avgörande för deras barns tillit än vad föräldrarnas egna nivåer av tillit är.²¹ Utifrån kanadensiska data visar de hur föräldrar som uppfattar sina nuvarande miljöer som farligare än dem som de själv växte upp i, själva både kan behålla sin egna höga generella tillit och samtidigt uppmäna sina egna barn att vara försiktiga i umgänget med okända människor.

Stolles och Nishikawas resultat finner stöd i våra egna data. I tabell 3.2 sammanfattar vi relationen mellan tillit och svaret på frågan: ”Hur ofta rådde dina föräldrar dig att inte lita på vissa typer av människor under din uppväxttid?”

Resultaten visar att sambandet är starkt mellan de signaler som föräldrar ger under sina barns uppväxt och nivån på generell tillit som dessa barn sedan har som vuxna. De som sällan eller aldrig blivit varnade av sina föräldrar för att lita på andra ligger på tillitsnivåer som är 17 poäng högre (på en skala mellan 0 och 100) än de som ofta blivit varnade. Även om man sedan går vidare och gör en multivariat analys som även tar hänsyn till en rad andra variabler – såsom personlighetsdrag, socioekonomisk status med flera – återstår en självständig effekt på 12 poäng (se tabell 3.1A i appendix).

Detta innebär att den samhällsanda som råder under den tidiga

TABELL 3.2: Procent som blivit varnade av sina föräldrar och generell tillit.

	<i>Procent</i>	<i>Genomsnitt, generell tillitskala (0-100)</i>	<i>N</i>
Ofta	17,4	48,4	779
Ibland	42,6	57,3	1 914
Sällan eller aldrig	39,9	65,0	1 801
Antal (N)	4 494		

Fråga: Hur ofta varnade dina föräldrar dig för att inte lita på vissa människor under din uppväxt?

Källa: Tillitsbarometern.

barndomen (det vill säga under den primära socialiseringen) sannolikt kommer att påverka denna generations generella tillit i vuxen ålder. Det betyder också att om föräldrar idag – eller under det senaste decenniet – har uppmanat sina barn till att inta en mer avvaktande hållning till andra människor på grund av aktuella socio-demografiska förändringar, kommer dessa tendenser antagligen inte att kunna utläsas i måtten på generell tillit förrän efter flera decennier.

Svenska föräldrar har i ett jämförande perspektiv mindre anledning att oroa sig över sina barns säkerhet än de flesta andra föräldrar runtom i världen. Tillsammans med de andra nordiska länderna återfinns Sverige i toppen på de listor som mäter barns välbefinnande i olika länder.²² De starka normerna som vi diskuterat ovan när det gäller laglydighet och förtroende för polis och domstolar, kombinerat med ett starkt socialt skyddsnät (trots den befintliga oron för nedskärningar i välfärden), betyder att riskerna associerade med

tillitsfullt beteende i allmänhet är mindre i Sverige. Dock behöver inte synen på omvärlden som mer eller mindre farlig för barnen alltid varad förknippad med verkliga faror. Stolle och Nishikawa visar att uppfattningen hos föräldrarna i Kanada om att världen blivit farligare snarare verkar grunda sig i medierapporteringen av uppmärksammade men också mycket ovanliga brott mot barn av okända förövare.

En liknande effekt av mediernas negativa rapportering tycks komma till uttryck i vår egen undersökning. Trots att befolkningsundersökningar under de senaste årtiondena visar på en ökad generell tillit i Sverige, finns det i befolkningen en föreställning om att människor har blivit mindre tillitsfulla. I vår undersökning trodde 81 procent att svenskar litar mindre på varandra nu jämfört med för två år sedan, medan endast knappt 2 procent korrekt (utifrån data från tidigare undersökningar) identifierar svenskar som mer tillitsfulla än tidigare. Möjligen speglar detta ett slags folkhemsnostalgi och en vanlig tro att det "var bättre förr". Men denna samstämmighet om tillitens förmenta förfall kan också över tid ta formen av en självuppfyllande profetia: om människor uppfattas som mindre tillitsfulla kan beteendet anpassas till tron på att det inte går att lita på andra i samma utsträckning som förr. Detta kan leda till att föräldrar börjar skydda sina barn bland annat genom att inpränta en föreställning om att världen är farligare nu än vad den var när de själva och deras mor- och farföräldrar växte upp.

Diskussionen ovan rör hur tillit överförs mellan generationerna och slutsatserna gäller även om vi rör oss bort från Sverige och studerar det ur ett internationellt perspektiv. Föräldrars tolkningar av den sociala miljön styr de signaler och budskap de ger sina barn, vilket i sin tur påverkar deras tillit i vuxenlivet. Det är dock inte bara föreställningar om risk och fara som spelar roll för hur föräldrarna uppföstrar sina barn och för vilka värderingar som de präntar in i dem. Detta blir tydligt om vi studerar data från European Values Study som uttrycker i vilken mån olika värden betonas i föräldrars

uppfostran i de europeiska länderna. Tabellen nedan visar hur föräldrar i olika länder prioriterar olika värden att föra vidare till sina barn.

TABELL 3.3: Viktiga värderingar att lära barn. Procent som angett nedanstående svarsalternativ (max fem alternativ).

	<i>Tolerans och respekt</i>	<i>Känsla av ansvar</i>	<i>Gott- uppfö- rande</i>	<i>Obero- ende</i>	<i>Spar- sambet*</i>	<i>Fantasi</i>	<i>Beslut- sambet, utbäl- ligbet</i>	<i>Osjäl- viskhet</i>	<i>Lydnad</i>	<i>Religiös tro</i>	<i>Hårt arbete</i>
Sverige	91	87	77	65	51 ^a	38	32	31	16	6	9
Övriga Norden	88	84	79	75	15	27	34	35	17	8	17
Västeuropa	81	68	87	49	39	29	38	40	41	21	43
Centraleuropa	79	79	76	57	42	22	39	17	17	12	26
Sydeuropa	67	74	78	38	40	12	32	33	31	35	41
Östeuropa	64	72	77	50	44	20	41	29	33	31	74

Förklaring: *Övriga Norden*: Danmark, Finland, Norge, Island. *Västeuropa*: Storbritannien, Nordirland, Nederländerna, Luxemburg, Belgien, Irland. *Centraleuropa*: Österrike, Tyskland, Schweiz, Frankrike. *Sydeuropa*: Spanien, Grekland, Cypern, Italien, Malta, Portugal. *Östeuropa*: Slovenien, Bosnien Hercegovina, Kosovo, Serbien, Albanien, Kroatien, Tjeckien, Moldavien, Ungern, Armenien, Montenegro, Lettland, Litauen, Polen, Ryssland, Estland, Slovakien, Bulgarien, Georgien, Ukraina, Rumänien, Makedonien. N=62 263. ^a=Siffrorna för denna fråga är inte direkt jämförbara eftersom ordvalet var något annorlunda i den svenska enkäten.

Källa: EVS 2008/09. Förklaring: Frågan löd: Vilka egenskaper är viktiga att lära ut till ett barn? Procent som angett svarsalternativ (varje svarande kan ange max fem alternativ), procentsatsen blir därför över 100. Svarande i tabellen var föräldrar.

I tabell 3.3 ser man att de värden som svenska föräldrar betonar liknar dem som finns i andra nordiska länder, men att de är mycket annorlunda från vad som är typiskt för europeiska länder i övrigt. När

föräldrar ombeds prioritera bland olika dygder, betonar svenskar individens primat i olika avseenden, från oberoende, ansvarsfullhet och fantasi till tolerans för andra individers rätt till personlig integritet. Däremot är de svenska föräldrarna mindre intresserade av att deras barn ska acceptera sina platser i traditionella hierarkier: bara en av sex prioriterar lydnad och ännu färre ser religiös tro som ett värde man bör lära sina barn.

Till viss del återspeglar siffrorna i tabell 3.3 olika nivåer på modernisering och ekonomisk utveckling. Svenskar har till synes råd att ta för givet en viss materiell levnadsstandard när det finns såväl en väl fungerande marknadsekonomi som en finmaskig välfärdsstat som minimerar extrem risk. Detta kan möjligen förklara de svenska föräldrarnas kanske lite förvånande ointresse för "hårt arbete" som ett centralt värde. Men betoningen på individualistiska värden som tolerans, oberoende, ansvar och fantasi, snarare än på traditionella sociala och komunitära värden som religiös tro och lydnad, kan också tolkas som en spegling av de historiskt rotade värden vi beskrivit tidigare.

Enligt den svenska teorin om kärlek finns det två sätt att relatera till beroende och autonomi i familjen. Det vanligaste är att uppfatta det ömsesidiga beroendet som den sköna kärlekens innersta väsen. Inom ramen för familjen smälter enskilda medlemmars individualitet samman i en enhet av högre dignitet som är både större och starkare än summan av de enskilda medlemmarna. Detta är normen i stora delar av världen även om man, enligt statsvetarna Ronald Inglehart och Christian Welzel, kan förnimma en allmän tendens mot ökad individualisering. I USA, med dess starka betoning på "family-values", men även i Centraleuropa, Latinamerika och många asiatiska kulturer förblir familjen den fundamentala sociala enheten i samhället som på avgörande sätt begränsar individens oberoende av svenskt snitt.

I Sverige är utgångspunkten en annan. Det är först när man är självständig, speciellt i ekonomisk och juridisk bemärkelse, som

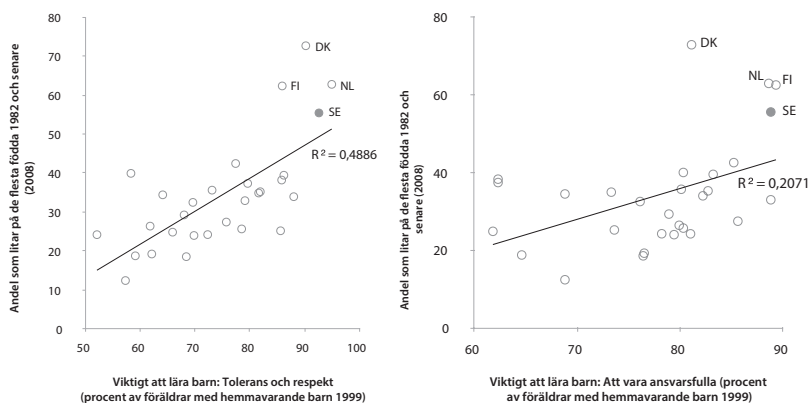
man kan lita på att man är älskad av den andre och i sin tur älskar den andre. Grundförutsättningen är att relationen är frivillig, att rent instrumentella motiv är sekundära, samt att ingen part är försatt i en beroenderelation. I detta perspektiv är kärlek som bygger på jämlikhet och oberoende mer genuin då den bygger på två autonoma individers frivilliga val, där den fria subjektiviteten förblir intakt.

Tabell 3.3 visar att en positiv syn på autonomi och individuell frihet och ett avståndstagande från asymmetriska maktrelationer som involverar dominans och lydnad är centrala värden i den svenska familje- och uppfostringskulturen. Hur är då dessa värden relaterade till generell tillit? Vi utgår här från att i beroenderelationer, speciellt de som bygger på maktutövning där dominans och lydnad är centrala element, är den underordnade individens frihet snävt begränsad. Generell tillit är å andra sidan, i vårt perspektiv, en aspekt på individualisering. Den är kopplad till individens befrielse från beroende av och inordning i täta gemenskaper där partikulär tillit, snarare än generell är typisk. Och, kan man tillägga, partikulär tillit som baseras på frivillighet kan också vara svår att särskilja från krav på lojalitet som gränsar till tvång. Genom att uppfostra barn till att i första hand närma sig andra människor med tolerans och respekt samt till att bli ansvarstagande och oberoende individer, lägger man grunden för en sval men bred form av tillit. Går det då att finna belägg för ett sådant samband?

Empiriskt kan man studera denna hypotetiska effekt av en barnuppfostran som betonar respekt och tolerans samt ansvarstagande genom att jämföra de svar på frågorna om viktiga värden i barnuppfostran som vi återgivit ovan med tillitsdata i samma länder som samlades in tio år senare för de som var barn 1999.

Figur 3.2 visar att i de länder där föräldrarna lärde ut ansvar, tolerans, och respekt år 1999 var också ungdomar födda 1982 och senare mer tillitsfulla (generell tillit). Liknade resultat – som inte visas i figuren – gällde sambanden mellan tillit och oberoende och

3. Socialisering och generell tillit

FIGUR 3.2: En hög andel föräldrar i ett land som anger tolerans, respekt och ansvarstagande som viktiga värderingar att lära barn samvarierar med högre generell tillit i landet bland de som var 18 år och äldre nio år senare.

Förklaring av förkortningar: Danmark (DK), Finland (FI), Nederländerna (NL), Sverige (SE)

Källa: EVS 1999; EVS 2008/9.

fantasi (positiva samband) samt hårt arbete, religiös tro och lydnad (negativa samband).

Sammanfattningsvis kan man säga att den primära socialiseringen i svenska familjer förstärker och bevarar det positiva jämviktstillstånd – eller den positiva spiral – som underbygger det sociala kontraktet. I ett högtillitssamhälle med mindre risk och utsatthet på grund av lägre kriminalitet och ett starkare socialt trygghetssystem kan svenska föräldrar föra vidare bärande värderingar som oberoende, tolerans och öppenhet. Genom att internalisera dessa värden förbereds barnen på att agera enligt dessa normer – och att i sin tur föra dem vidare. I mer hierarkiska och traditionella samhällen uppfostras barn till att göra vad de blir tillsagda och bete sig lydigt, och att inte förvänta sig för mycket från andra människor

eller samhällets institutioner. Detta bidrar i sin tur till att skapa eller befästa en lägre grad av generell tillit.

UTBILDNING OCH GENERELL TILLIT

Även om psykologisk läggning och erfarenheter i barndomen och ungdomen på ett avgörande sätt påverkar den generella tilliten i vuxenlivet har det visats att denna tillit inte bara är ett resultat av barnets tidiga upplevelser. Den generella tilliten formas också av förändringar i vår sociala miljö och av erfarenheter man gör under vuxenlivet.²³ Efter den primära socialisering som äger rum i familjen framhålls utbildningssystemet ofta som en av de avgörande faktorerna för generell tillit. Här kunde vi återigen skilja mellan ett allmänt argument för utbildningens betydelse och särdrag i det svenska/nordiska utbildningssystemet.

När det gäller det senare har de nordiska länderna historiskt sett utmärkt sig för stor läs- och skrivkunnighet och höga utbildningsnivåer, en tendens som har förstärkts under efterkrigsperioden. Trots fattigdomen var läs- och skrivkunnigheten allmän redan under början av 1800-talet, framför allt till följd av den protestantiska teologins krav på att var och en skulle kunna läsa och recitera religiösa texter. Allmän folkskola infördes i mitten av 1800-talet. Strax därefter uppstod genom folkbildningstanken folkhögskolor i hela Norden, inspirerade av den danske prästen N F S Grundtvig. Under den senaste efterkrigstiden blev allmän tillgång till högre utbildning en prioriterad fråga i de socialdemokratiskt styrda länderna.

Folk- respektive grundskolan har byggts som ett enhetligt skolsystem, där elever med olika kapacitet har undervisats i samma klass och enligt samma läroplan. Detta system har varit av stor betydelse för att skapa social rörlighet och underlätta interaktion över sociala klassgränser liksom för att ge kunskaper och akademiska färdigheter.

Det statsfinansierade högre utbildningssystemet är avgiftsfritt och studenter får studielån som gör det möjligt för dem att ta examen oavsett social bakgrund. Det enhetliga skolsystemet och tillgång till högre utbildning är viktiga förklaringar till de höga tillitsnivåerna i de nordiska länderna.²⁴

Utbildning främjar tillit genom att vidga sociala horisonter, ge kunskap om "de andra" och att skapa nya kontakter mellan individer. Sociologen Piotr Sztompka skriver att "endast en rimlig utbildningsnivå gör det möjligt att undvika den naiva, blinda tillitens eller den besatta, paranoidea misstrons fallgropar. Utbildning måste betraktas som den viktigaste aspekten av 'kulturellt medborgarskap'."²⁵ Genom utbildning utvecklas social intelligens, liksom förmågan att fatta snabba beslut om, när och för vem man kan känna tillit. Såsom socialpsykologerna Toshio Yamagishi och Midori Yamagishi påpekar omfattar det att man kan kosta på sig att ge sig ut i världen med allmän tillit som grundhållning, vilket leder till många fler tillfällen att utveckla sociala förmågor än vad en räddhågsen attityd ger.²⁶

John Helliwell och Robert Putnam hävdar – och visar empiriskt – att utöver effekterna på individnivå kan ett samhälles utbildningsnivå också ha övergripandeförstärkande effekter på det större sammanhanget.²⁷ Om individerna utgår från att de med högre utbildning är mer tillitsfulla, och kanske även mer pålitliga än andra, blir tilltro till andra mindre av ett språng ut i det okända om många i omgivningen också har hög utbildning. Denna kontextuella effekt bör gälla lika mycket för sådana med hög respektive låg utbildning.

Den empiriska litteraturen beskriver konsekvent positiva sammanband mellan utbildning och tillit och understryker att utbildning kan vara ett slags "motgift" mot tendenser till en nedgång i prosociala värderingar och beteenden. Robert Putnam, exempelvis, framhåller utbildning som den starkaste motkraften mot nedgången i tillit och socialt kapital – vid sidan av religionen (som vi ska återkomma till nedan).²⁸ Det är således knappast förvånande att

det finns ett nära samband mellan utbildning och allmän tillit även i vårt material. Svarande med endast grundskola får 54 poäng på den generella tillitsskalan, de med gymnasium får 57 medan svarande med universitets- eller högskoleutbildning får 65 på skalan.²⁹

Hur påverkar utbildning tillit? I tabell 3.4 försöker vi besvara den frågan genom att använda oss av European Values Study-data från åren 1999 respektive 2009, med hänsyn tagen endast till svarande i åldersgruppen 15–24 år 1999. Inom denna åldersgrupp kan vi jämföra dem som avslutade högre utbildning under tioårsperioden och använda dem som inte gjorde det som kontrollgrupp.

Resultaten stödjer tesen om att utbildning har en allmänt positiv effekt på den generella tilliten. Bland de grupper av ungdomar som inte skaffade sig högre utbildning än grundskola mellan 1999 och 2009 ökade tillitsnivån föga eller inte alls under perioden. Bland de grupper som avslutade högre utbildning finns det däremot en tydlig ökning i alla regioner. I de nordiska länderna, som analyseras tillsammans i tabellen för att garantera ett tillräckligt

TABELL 3.4: Utbildning och generell tillit i Europa hos individer födda 1975–1984.

	Nordiska länderna			Västeuropa			Sydeuropa			Östeuropa		
	1999	2009	Förändring	1999	2009	Förändring	1999	2009	Förändring	1999	2009	Förändring
Utbildning												
Grundskola motsv.	48	52	4	19	18	-1	28	26	-2	19	15	-4
Gymnasium motsv.	56	66	10	35	33	-2	28	25	-3	23	23	0
Universitet/högskola	66	78	12	37	46	9	26	39	13	25	29	4

Källa: European Values Study 1999; European Values Study 2008/2009.

stort antal observationer, gäller detta även för ungdomar som gått ut gymnasiet.³⁰

Detta stödjer också de väletablerade resultaten i socialiseringslitteraturen, som vi redan påtalat och som säger att grundläggande värderingar såsom generell tillit formas vid unga år och förblir relativt stabila resten av livet.³¹ Den sekundära socialiseringen i utbildningssystemet blir en avgörande katalysator som avgör huruvida unga människor, vilkas värdestrukturer fortfarande är ganska påverkbara, blir tillitsfulla som vuxna.

Sammanfattningsvis bidrar den i princip enhetliga grundskolan och den allmänt tillgängliga, avgiftsfria högre utbildningen till ett konsekvent mönster av socialisering i samklang med ett socialt kontrakt som främjar såväl individuell frihet och rörlighet som social jämlikhet. De stigande utbildningsnivåerna i de nordiska länderna är uppenbart en del av förklaringen till att nivåerna på allmän tillit fortsätter att stiga i denna region.

ARBETSPLATSEN OCH DESS BETYDELSE FÖR DEN GENERELLA TILLITEN

Precis som utbildning öppnar nya sociala perspektiv är yrkeslivet potentiellt en arena för livslångt lärande, erfarenheter av samarbete och skapande av sociala band. De flesta vuxna tillbringar en stor del av sin vakna tid på arbetet. I vuxenlivet är arbetsplatsen därför en av huvudarenorna, om inte den främsta, för socialisering inom ramen för det övergripande sociala kontraktet.

När man diskuterar arbetsplatsens betydelse i ett nordiskt sammanhang måste man därför ta hänsyn till hur relationerna mellan arbetsgivare, arbetstagare och staten är strukturerade – ett nyckelinslag i det som vanligen kallas den nordiska (eller svenska) modellen. De nordiska arbetsmarknaderna karaktäriseras efter andra världskriget av ganska låga konfliktnivåer på grund av hög facklig

organisationsgrad och starka trepartsrelationer mellan stat, fack och arbetsgivare. Vidare är en stor andel av kvinnorna förvärvsarbete. Arbetsplatserna är mindre hierarkiskt organiserade och arbetstagarna är i större utsträckning än i andra länder betrodda med att organisera sina egna arbetsuppgifter och arbetstider. Alla dessa faktorer bidrar på olika sätt till att upprätthålla höga nivåer av generell tillit.

Saltsjöbadsavtalet mellan LO och Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) från år 1938 kan ses som början på det som senare kom att kallas den svenska modellen. Avtalet föregicks emellertid av decennier av samarbete mellan statliga myndigheter och arbetsmarknadens parter både nationellt och lokalt redan före första världskriget, såsom veckomöten mellan arbetsgivare och fackförbund. Den svenska staten hade visserligen en lång tradition av en stark och centraliserad byråkrati med rötter i stormaktstidens kungliga envælde och ämbetsmannaadelns framträdande position, men staten var inte auktoritär i den meningen att den var sluten mot rörelser och organisationer. Förbindelserna mellan staten och civilsamhället karaktäriserades av samarbete snarare än konflikt och byggde på ömsesidigt förtroende, liksom att dessa relationer sträckte sig även utanför arbetsmarknadens parter. Närheten mellan stat och civilsamhälle återspeglades i en mångfald kommittéer, kommissioner och andra mötesplatser för statliga organ och civilsamhällets organisationer som föregick den moderna demokratins genombrott med rösträttsreformen 1918 och som sedan kom att utvecklas och förstärkas ytterligare.³²

Saltsjöbadsavtalet stadfäste regler för kollektivavtalsförhandlingar, stridsåtgärder liksom mekanismer för att undvika konflikter som hotade samhällsintressen. Avtalet skrevs i en anda av kompromiss och dialog. Ett liknande avtal hade förhandlats fram i Norge tre år tidigare, Finland följde efter några år senare medan den danska kompromissen mellan arbetsgivare och arbetstagare hade uppnåtts redan 1899. Såväl det svenska som det norska avtalet föregicks

av perioder med social oro och omfattande strejker. Under de följande decennierna har konflikterna på arbetsmarknaden däremot varit få. Efter 1980 och fram till 2008 genomfördes en enda verklig generalstrejk i Norden (i Norge år 1998).

Denna samarbetsanda – på arbetsmarknaden i synnerhet och mellan civilsamhället och staten i allmänhet – är ett väsentligt drag hos den nordiska modellen. Genom att upprätta tillitsbaserade relationer mellan arbetsgivare, fack och stat har klassbaserade motsättningar dämpats och man har kunnat skapa en bred samsyn om behovet av att bevara välfärdsstaten och att undvika ökad social ojämlikhet. Just av detta skäl är den senaste tidens tendens mot ökade socioekonomiska klyftor och minskad social rörlighet desto mer oroväckande – något som dagens debatt med emfas ger uttryck för. Till detta återkommer vi i följande kapitel.

Trots att den svenska modellen allt oftare och enträgnare har proklamerats som en lösning för krishärjade ekonomier i Europa är dess status och framtid mindre säker. Enligt statsvetaren Bo Rothstein betecknade 1970-talet början till "den svenska modellens död" och "sammanbrottet för organiserat socialt kapital" när en radikaliserad och övermodig arbetarrörelse började kräva att den socialdemokratiska regeringen hårdare skulle reglera förhållandet mellan arbetsmarknadens parter.³³ Till följd av ett mer polariserat politiskt klimat förändrades Saltsjöbadsavtalet år 1976. Rothstein ser ett direkt samband mellan detta och den relativa stagnationen i svensk ekonomi under de följande två decennierna.

"Saltsjöbadsandan" förblir likväl en gemensam referenspunkt i den svenska debatten, och då avses viljan att ingå klassövergripande kompromisser. Detta har bidragit till att tygla klasskonflikter och social oro – som kunde ha undergrävt de höga nivåerna av generell tillit i Sverige. Den kris som Rothstein beskrev gällde 1970- och 1980-talen. Denna period av konflikt kom att till stor del förvandlas till en ny era av samförstånd som på 1990-talet kom till uttryck bland annat i de stora skatte- och pensionsreformerna samt

lösningen på den stora bank- och finanskrisen. Detta, menar forskare som Andreas Bergh, har i sin tur lett till den svenska ekonomins återhämtning efter den stagnation som Rothstein syftar på.³⁴

I likhet med hur det är i familjen är arbetsplatserna i ett bredare internationellt perspektiv i de nordiska länderna jämlika, relativt sett, och erbjuder de anställda påfallande stor personlig självständighet.³⁵ Tabell 3.5 nedan illustrerar detta genom att jämföra svenska arbetstagares uppfattning om sina arbetsvillkor med dem i andra nordiska och europeiska länder.

Svaren tyder på att svenska arbetsgivare har stor tillit till sina anställda och ger dem omfattande autonomi. 71 procent kan påverka

TABELL 3.5: Attityder till arbete och arbetsvillkor.

	Kan bestämma arbetstider		Kan bestämma hur arbetet under dagen ska organiseras		Skulle tacka nej till ett annat bättre betalt arbete för att stanna kvar på nuvarande arbete		
	Med vissa begränsningar	Helt fri	Inom vissa gränser	Fri att bestämma	Håller starkt med	Håller med	N
Sverige	60	11	60	25	4	9	780
Övriga Norden	53	11	59	23	10	19	2 804
Väst-europa	39	12	51	25	10	22	1 768
Central-europa	40	14	50	31	9	22	2 514
Sydeuropa	21	15	37	23	12	24	2 119
Östeuropa	23	10	43	16	8	18	3 560

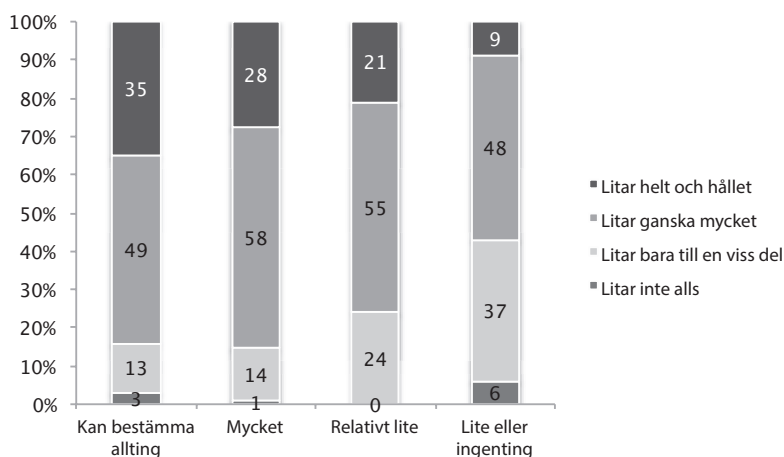
Förklaring: *Övriga Norden*: Danmark, Finland, Norge. *Väst-europa*: Storbritannien, Irland, Belgien. *Centraleuropa*: Tyskland, Schweiz, Frankrike. *Sydeuropa*: Spanien, Cypern, Portugal. *Östeuropa*: Ungern, Tjeckien, Slovenien, Bulgarien, Ryssland, Lettland.

Källa: International Social Survey Program 2005.

sina arbetstider, åtminstone inom vissa gränser, jämfört med 36 och 33 procent i Sydeuropa respektive Östeuropa.

Andelen som säger att de själva beslutar om hur de lägger upp sitt arbete är också mycket större i Sverige än i icke-nordiska europeiska länder. Slutligen pekar svaren på att svenska arbetstagare är mer självständiga och socialt rörliga även i den meningen att de är beredda att byta arbetsgivare om något bättre dyker upp. Svaren måste förstås även tolkas mot bakgrund av de skillnader i näringslivsstruktur, exempelvis stor eller liten industri, som finns mellan de olika länderna.

Vad är konsekvenserna av att anställda upplever att arbetsgivaren känner tillit till dem? Analyser av vårt svenska material tyder på att det finns ett samband mellan att ges självständighet i arbetet och i vilken omfattning man litar på sina kolleger (figur 3.3). De som kan bestämma allt eller ”mycket” påvisar en högre grad av tillit till sina kolleger jämfört med vad de som relativt lite eller inte alls kan påverka sin arbetssituation.

FIGUR 3.3: De som själva kan bestämma över hur de ska utföra sitt arbete har en högre grad av tillit till sina kollegor.

Källa: Tillitsbarometern.

Den svenska arbetsplatsen är sålunda organiserad på ett sätt som gör det lättare att upprätthålla tillit mellan kolleger. Det finns ett starkt positivt samband mellan tillit till kolleger och allmän tillit. Enligt forskare som Jennifer Glanville och Pamela Paxton är utvecklandet av sådan specifik tillit knuten till en viss domän (här arbetet) en förutsättning för att utveckla generell tillit.³⁶ Sammantaget tyder dessa beskrivande resultat på att arbetsorganisationen, på institutionell såväl som på arbetsplatsnivå, stöder socialiseringen in i jämlika, självständiga och tillitsfulla relationer.

FRIVILLIGA ORGANISATIONER OCH DERAS BETYDELSE FÖR DEN GENERELLA TILLITEN

Med tanke på hur mycket tid och känslomässigt engagemang man ägnar familjen, utbildningssystemet och arbetsplatsen kan engagemang i föreningslivet framstå som en osannolik kandidat till främsta förklaringsvariabel i forskning om generell tillit. Icke desto mindre har tanken att generell tillit växer som en följd av upprepade positiva erfarenheter av nära samarbete med andra i sådana organisationer länge varit en återkommande idé i en stor del av den mikroorienterade litteraturen om tillit och socialt kapital. Inte minst har denna tanke kommit att förknippas med Robert Putnams forskning som haft en enorm genomslagskraft såväl i USA som internationellt.³⁷

Det tycks stå klart att även om frivilliga organisationer för många människor är viktiga arenor för aktivitet, så är både den tid och den känslomässiga kraft man lägger på att delta i sådana organisationer begränsad. Åtminstone i vuxenlivet verkar det tveksamt om denna i tid begränsade ansträngning skulle ha så avgörande effekter på djupt liggande värdestrukturer som socialiseringsperspektivet utgår ifrån. Men ett antal studier har faktiskt visat att det är liten eller ingen skillnad mellan dem som är väldigt aktiva

medlemmar i organisationer och dem som bara är passiva betalare. Det tyder på att orsakskedjan går från tillit till medlemskap och inte tvärtom.³⁸ Dessa empiriska och teoretiska överväganden har fått vissa – bland dem har Bo Rothstein och hans medarbetare en framträdande plats – att helt avfärda organisationernas betydelse och mer ensidigt betona offentliga institutioner, rättsväsendet och den generella välfärdspolitik.³⁹

Vi tror att det är en förhastad slutsats. Vi intar i stället en tredje position mellan dem som (enligt vårt synsätt) överdriver organisationernas socialiseringsfunktion och dem som hävdar att frivilligorganisationer är mer eller mindre irrelevanta. Vår uppfattning är att det första synsättet har betonat fel aspekter på frivilliga sammanslutningar medan det senare underskattar deras betydelse. Vi hävdar i korthet att ett välorganiserat och utbreddt civilsamhälle är av avgörande betydelse för att institutionalisera och upprätthålla tillit, men *som institutioner*, inte som socialiserande kraft och arenor för kontakt ansikte mot ansikte.⁴⁰

Vi menar att frivilliga sammanslutningar är viktiga samhällsinstitutioner som på samma sätt som andra sociala institutioner av betydelse formar och förmedlar värderingar och minskar sårbarhet och osäkerhet. Om vi tar frivilligorganisationer på allvar som institutioner och inte bara som socialiseringskraft står det klart att de har både direkta och indirekta funktioner när det gäller att upprätthålla och institutionalisera tillit.

Frivilliga institutioner utgör en väsentlig infrastruktur för kollektiv handling och aggregering av intressen. I ett samhälle som kännetecknas av starka organisationer visar dessa kontinuerligt det förnuftiga och nyttiga i att samarbeta. Dessutom reducerar dessa positiva erfarenheter den upplevelse av risk som ibland begränsar viljan att ge sig in i olika former av samarbete. Ett väl organiserat civilsamhälle är också indirekt betydelsefullt för att upprätthålla legitimitet och effektivitet inom den offentliga sektorns institutioner, vilket exempelvis Bo Rothstein och Dietlind Stolle kraftigt

(och i vår mening med rätta) understryker.⁴¹ Sådana institutioners förmåga att över tid klara sina uppgifter är helt beroende av ett livaktigt civilsamhälle som fungerar som vakthund, identifierar behov, initierar innovativa verksamheter och föreslår ny policy. Skulle dessa mellanstrukturer vittra bort är det svårt att tänka sig att såväl de rättvisa och effektiva institutionerna som den omhuldade statsvänligheten, vilka den nordiska tillitsmodellen är beroende av, skulle kunna upprätthållas.

En väsentlig del av den statsvänliga karaktären hos de nordiska systemen, som har diskuterats tidigare, beror på att det finns institutionella band mellan medborgare och samhälle i form av förmedlingsstrukturer. Denna aspekt har kommit att bli viktig tack vare de många och starka organisationerna i vad som ibland kallats den svenska folkrörelsedemokratin.⁴² Framväxten av massmobilisering genom folkrörelser i de nordiska länderna på 1800-talet (som delvis möjliggjordes genom den stora läs- och skrivkunnigheten som beskrivs ovan) sammanföll med den gradvisa liberaliseringen av de politiska systemen med demokratiseringen och införandet av individuella rättigheter. För att maximera sina politiska påverkansmöjligheter valde 1800-talets massrörelser strukturer med lokala och nationella nivåer, ofta med en tredje regional nivå mellan dem, och med institutionella band som förenade nivåerna.

Detta har förblivit den normala och helt dominerande organisationsstrukturen för även nya organisationer i de nordiska civilsamhällena, även om den har försvagats de senaste decennierna. Denna hierarkiska flernivåstruktur tillhandahåller därmed en länk mellan individuella medborgare via lokalavdelningar av frivilligorganisationer till nationella (paraply)organisationer som interagerar med den politiska apparaten. I många andra länder har det annars varit vanligt att de lokala och nationella nivåerna i det organiserade civilsamhället står fria från varandra.⁴³

En organisationsstruktur där de lokala och nationella nivåerna är sammankopplade skapar större möjligheter för kollektiv, politiskt

inriktad handling än ett tudelat lokalt och nationellt system, som begränsar möjligheterna att påverka till en enda politisk nivå. Eftersom det politiska systemet rent praktiskt är ett fenomen med många nivåer, behövs det frivilliga sammanslutningar med många nivåer för att kunna ta på sig den viktiga rollen som mellanhand mellan medborgarna och de politiska institutionerna.

Det är också viktigt att understryka organisationernas icke-elitistiska karaktär i de nordiska länderna. Medan frivilligorganisationer i anglosaxiska länder ofta förknippades (och ännu förknippas) med över- och medelklassens välgörenhet, mobiliserade de främsta nordiska rörelserna och organisationerna på 1800-talet och det tidiga 1900-talet även arbetarklassen, bönder och fiskare. Många utmanade uttryckligen de politiska eliterna. På 1960-talet observerade Stein Rokkan och Angus Campbell den breda inkluderingen i nordiska frivilligorganisationer av olika sociala grupper jämfört med USA.⁴⁴ Än idag är sambandet mellan socioekonomisk status och engagemang i organisationer svagare än i de anglosaxiska länderna, även om skillnaderna har ökat något på senare år, till exempel i Norge.⁴⁵

Utifrån vårt perspektiv bör således frivilligorganisationer bidra till att upprätthålla ett socialt kontrakt, inom vilket stor generell tillit, en kombination av individualism och jämlikhet samt en frändskap mellan medborgare och stat är nyckelkomponenter. En tydlig (och mätbar) konsekvens av detta perspektiv är att vi borde finna ett tydligt samband mellan organisationernas styrka (mätt i förekomsten av anknytning till frivilliga organisationer i befolkningen) och generell tillit, samtidigt som relationen borde vara mycket svagare på individnivå.

I det svenska materialet finner vi ett svagt samband mellan frivilliga insatser under det senaste året och generell tillit. Men kausaliteten är oklar. Det kan återspegla att tillitsfulla människor finner starkare skäl att gå med i organisationer. Medlemskap innebär ju i de flesta fall att anförtro förtroendevalda i toppen av organisationen

medlemsavgifter och det politiska kapital som din andel av medlemsskaran utgör. Man skulle också kunna hävda att det aktiva deltagandet i organiserade aktiviteter, genom exempelvis frivilligt arbete, bygger på övertygelsen att andra också bidrar och inte är fripassagerare, vilket skulle ha ett intimt samband med generell tillit.

Det finns inget enkelt sätt att ta reda på om det är umgänget ansikte mot ansikte som får människor att känna tillit eller om det är mer sannolikt att tillitsfulla människor umgås. En viss uppfattning om betydelsen av personlig kontakt borde man dock kunna få genom att jämföra dem som är passiva medlemmar med dem som utför frivilligarbete. Den förra gruppen har mindre erfarenhet av direkt kontakt, ansikte mot ansikte. Detta gör vi i tabell 3.6 med hjälp av data från vår Tillitsbarometer.

Resultaten visar att de som är medlemmar i en organisation, men som inte deltar i frivilligt arbete, i medeltal får 58 poäng på en generell tillitsskala. De som är frivilliga men inte medlemmar kommer upp i nästan samma nivå (57), medan de som är frivilliga *och* medlemmar hamnar lite högre (61). Den viktigaste skillnaden

TABELL 3.6: Frivilliga insatser, medlemskap och generell tillit. Genomsnittsvärden avseende generell tillit.

	<i>Är medlem av förening/frivillig organisation</i>		
	Ja	Nej	N
Har gjort en frivillig insats			
Ja	61,3	57,2	3 335
Nej	57,9	52,8	1 700
N	3 465	1 570	

Förklaring: Siffrorna indikerar genomsnittsvärden för generell tillit (tillitsindex 1–100).
Källa: Tillitsbarometern.

finns mellan dem som står utanför alla organisationer (varken är medlemmar eller frivilliga) som hamnar på en betydligt lägre nivå (53) och övriga, medan den ytterligare effekten av att vara aktiv som frivillig är ganska liten.

Hur ser det ut om man sammanfattar resultaten? Här borde vi framför allt förvänta oss ett samband på nationell nivå. I en aktuell publikation genomförde en av författarna till denna bok (tillsammans med Per Selle) en så kallad flernivåanalys av 2008 års European Values Study-data. Där jämfördes effekten av individuellt medlemskap med procentandelen som innehade ett sådant medlemskap i 38 europeiska länder (hela resultatet finns i appendix: tabell 3.2A).⁴⁶ Här användes frågan som mäter generell tillit (man kan lita på de flesta respektive man kan inte vara nog försiktig) som den beroende variabeln. Helt i linje med ovanstående resonemang visade analyserna något högre nivåer av tillit bland medlemmar (34 procent) jämfört med icke-medlemmar (27 procent). Denna låga procentsats bleknar dock i jämförelse med analyserna för länder med få respektive många medlemmar. I ett land där 15 procent av befolkningen är medlemmar i en organisation, är i genomsnitt procentandelen tillitsfulla 18 procent, jämfört med 54 procent i ett land där 80 procent är medlemmar. Tillitsnivåerna hos icke-medlemmar i länder med ett rikt organisationsliv är högre än de är hos medlemmar i länder med svagt organisationsliv.

Sammantaget är sambandet mellan generell tillit och engagemanget i frivilligorganisationer starkt på samhällsnivå och ganska svagt på individuell nivå. Detta tycks stödja uppfattningen om ett tydligt samband mellan frivillig organisering och tillit, dock i linje med det institutionella argumentet som presenterades ovan och inte främst genom socialisering.

RELIGIONENS BETYDELSE FÖR DEN
GENERELLA TILLITEN

Religiösa institutioner och religiositet tillskrivs ofta en central ställning i studier av tillit och socialt kapital. I sin bok *Bowling Alone* karaktäriserade Robert Putnam amerikanska trossamfund som den absolut mest betydelsefulla källan till socialt kapital i Amerika.⁴⁷ Hans senaste bok, *American Grace*, ägnas helt åt de gynnsamma aspekter man förknippar med religiöst liv och leverne, även om boken också pekar på negativa aspekter av dogmatisk religiös tro.⁴⁸

I ett jämförande perspektiv spelar religionen en begränsad roll i de nordiska länderna. Sverige är ett av planetens mest sekulariserade länder. Om religion spelar den roll för tillit som Putnam och andra antar, hur kan då denna nation av agnostiker och ateister vara bland de mest tillitsfulla länderna i världen?

För att upplösa denna skenbara paradox måste vi undersöka tre mycket olika dimensioner av de förklaringar som ges för att koppla religion till tillit. För det första har vi det historiska sociala och kulturella arvet där olika religiösa traditioner sägs spela en väsentlig roll. För det andra finner man tesen om att tillitsbyggande sker genom sociala nätverk och gemenskaper som i många länder förknippas speciellt med religiösa organisationer. För det tredje hävdar vissa forskare att relationen mellan generell tillit och religion är relaterade till teologiska påbud som uppmuntrar altruism och osjälviskhet.⁴⁹

Vad gäller religioners historiska och kulturella arv är ett återkommande tema att olika religioners organisatoriska strukturer möjligen påverkar effekten på generell tillit.⁵⁰ I kontrast mot sin allmänna hyllning av religiositeten i USA har Putnam exempelvis hävdatt att den romersk-katolska kyrkan i Italien har negativa effekter på den generella tilliten eftersom religionen är starkt hierarkisk och hierarkiska relationer är negativa för den generella tilliten.⁵¹

Hierarkiska relationer antas i sin tur bygga mycket mer på rädsla och avhängighet än på ömsesidigt förtroende. Protestantismen har, däremot, uppfattats som positiv i relation till generell tillit tack vare dess mindre hierarkiska struktur och eftersom den uppmunttrar mer horisontella sociala nätverk (relationer mellan jämlikar).⁵² Och när man jämför data på ländernivå verkar det också finnas ett positivt samband mellan protestantism och tillit.⁵³

Som Jan Delhey och Kenneth Newton har visat, och som vi har diskuterat i kapitel 2, försvagas sambandet mellan generell tillit och protestantism rejält om man undantar de nordiska länderna. En närmare titt på data avslöjar att det positiva sambandet mellan tillit och protestantism i hög grad beror på att de nordiska länderna är särlingar både när det gäller protestantism och nivåer på generell tillit. När de nordiska länderna lyfts ut är sambandet inte alls lika starkt längre och avslöjar därför ett lite inkonsistent korrelationsmönster.

Vidare är "protestantism" precis som "religion" möjligen en alltför bred kategori. I själva verket omfattar protestantismen flera olika strömningar och uttolkningar. Detta negligeras ofta i litteraturen om generell tillit, eftersom den oftast ägnar sig åt jämförelser med andra religioner, såsom katolicism, islam eller ortodoxa religiösa traditioner.⁵⁴ I själva verket är det nog bättre att kalla de nordiska länderna lutherska. Det är inte heller tydligt i vilken mån andra riktningar inom protestantismen påverkar tillit, såsom till exempel den kalvinism Max Weber använde som sitt idealfall i sitt berömda arbete om *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*.⁵⁵ Lutheranismen kännetecknas av en tydlig åtskillnad mellan kyrka och stat, med staten som dominerande världslig makt och med kungen som överhuvud för den nationella kyrkan eller statskyrkan. Kalvinismen, å andra sidan, bottnade i Genève's teokratiska ambitioner där det världsliga och religiösa makterna sammanföll. I sina senare skepnader i Nederländerna och USA har kalvinismen visserligen tvingats ge upp de teokratiska ambitionerna men de har

åtminstone behållit sin auktoritet som en oberoende kyrka i civilsamhället och inte förvandlats till en statskyrka underkastad den världsliga makten.

Vilka konsekvenser detta får för den generella tilliten återstår att klargöra. Vad gäller de nordiska länderna kan en möjlig tolkning vara att den generella tillit som förknippas med den lutherska kyrkan är besläktad med förtroende och överbryggande tillit till rättsstat och offentliga institutioner i allmänhet, snarare än den intensiva form av partikulär tillit som kännetecknar exempelvis samfund av amerikanskt snitt.

Vad som sällan nämns i litteraturen som kopplar samman generell tillit och protestantism, särskilt lutherdomen, är sambandet med läs- och skrivkunnighet. Ett historiskt protestantiskt arv innebär också en lång tradition av läs- och skrivkunnighet, såsom vi redan påpekat. Redan i den svenska kyrkolagen från år 1686 står det att läs- och skrivkunnighet bör uppmuntras i församlingarna.⁵⁶ Besökande predikanter från andra länder kunde redan i början av 1800-talet observera den omfattande läs- och skrivkunnigheten. Ett citat från en skotsk, evangelikal predikant som besökte Sverige åren 1807–08 illustrerar detta: ”man möter sällan någon över tio eller tolv års ålder som inte kan läsa, och de flesta av dem kan skriva på deras eget språk.”⁵⁷ Inom svenska kyrkan var det vanligt att hålla husförhör då församlingsprästen förhörde församlingsmedlemmarna om deras bibelkunskaper. Det innebar att medborgarna själva måste lära sig läsa Bibeln. Läs- och skrivkunnighet hör i ett länderjämförande perspektiv också samman med en rad andra sociala fenomen såsom jämställdhet, jämlikhet, individualism och demokratisering.⁵⁸

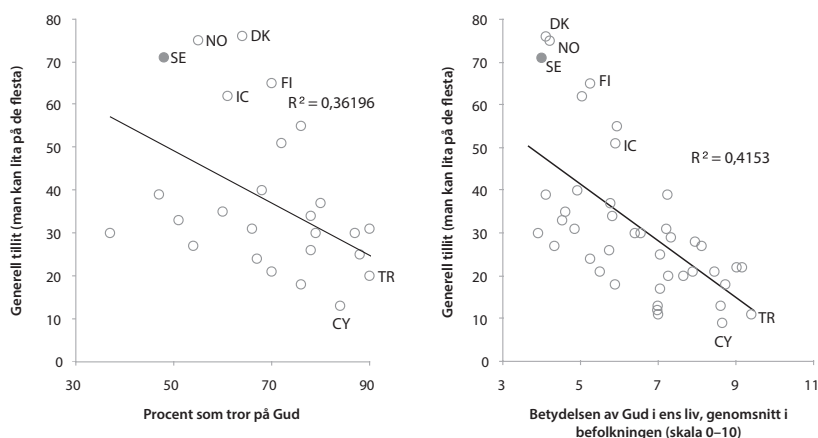
Även om de nordiska länderna idag tillhör de minst religiösa i världen är de icke desto mindre djupt präglade av det lutherska arvet, om än i sekulariserad form. Ett sådant arv kan förstås på flera olika nivåer. Å ena sidan ligger moraliska värderingar som betonar individuell autonomi, jämlikhet och social solidaritet tämligen väl i linje med lutherska dogmer och moral. Å andra sidan står det också

klart att tonvikten på statens positiva och dominerande roll samt den allmänna läs- och skrivkunnigheten hade en långtidsverkande effekt på sociala strukturer och politisk kultur. Tillsammans har detta arv främjat såväl generell tillit, förtroende för institutioner som en tonvikt på individuell autonomi och social jämlikhet. Det är med andra ord svårt att särskilja lutherdomen från de sekulära ideologier som följde i dess kölvatten. Detta gäller inte minst den socialdemokratiska politiska ideologin och de grundläggande värderingar som har kommit att genomsyra den moderna välfärdsstaten – ett tema vi återvänder till nedan.

Men steget är långt från att säga att konkreta religiösa praktiker lämnar varaktiga avtryck i samhället till en tes om att religion och religiositet i allmänhet har en positiv inverkan på generell tillit. Tesen att religion och religiositet har betydelse för tillit bygger på helt andra utgångspunkter. Den utgår ifrån idén om att flesta religioner omfattar (moraliska) påbud som uppmuntrar flit och lydnad. Vida spridd tillförlitlighet bland medborgarna, baserad på religionens påbud och moraliska regelverk, borde främja pålitlighet och därmed generell tillit eftersom osäkerheten för hur andra okända betar sig i olika situationer skulle minska.⁵⁹ Alla, även de som i ett i grunden religiöst samhälle inte själva är speciellt troende, kan utgå ifrån att religiösa människor är pålitligare än andra och att samhället i allmänhet därför är präglad av denna moral och människosyn.

Av detta skäl borde man kunna förvänta sig ett positivt samband mellan andelen religiösa medborgare och nivåerna på generell tillit. Delade moraliska trossatser kan på så sätt underlätta skapandet av "moraliska gemenskaper".⁶⁰ Tillit människor emellan kan i sig innehålla en moralisk dimension om det anses vara ett moraliskt imperativ att lita på andra även om man inte har några verkliga bevis för att de är pålitliga.⁶¹ Sociologen Niklas Luhmann har med ett besläktat argument hävdad att religioner och religiösa uppförandekoder minskar osäkerheten i mänskliga relationer. Mindre ovisshet i mänskliga relationer skulle teoretiskt leda till social tillit.⁶²

Den idealiserande uppfattningen om religion som är inbyggd i sådana argument bortser från moraliska överträdelser inom trosgemenskaper och utgår även från att en stark moral som bygger på att sekularism är osannolik eller omöjlig. Dessa argument är vidhäftade med svårartade empiriska problem. Om vi undersöker sambandet på ländernivå, se figur 3.4, ser vi att sambandet mellan olika grad av religiositet och generell tillit visserligen är starkt men negativt. Ju mer spridd religiositeten är i ett land, desto lägre tenderar tillitsnivåerna att vara. Sambandet bygger inte bara på de nordiska ländernas extremvärden. Om de nordiska länderna undantas från analysen är korrelationen -0.52 mellan andelen som tror på Gud och tillit, och -0.56 mellan dem som anser att Gud har viss betydelse i livet och tillit.⁶³

FIGUR 3.4: En stor andel av befolkningen i ett land med hög grad av religiositet samvarierar med lägre grad av generell tillit.

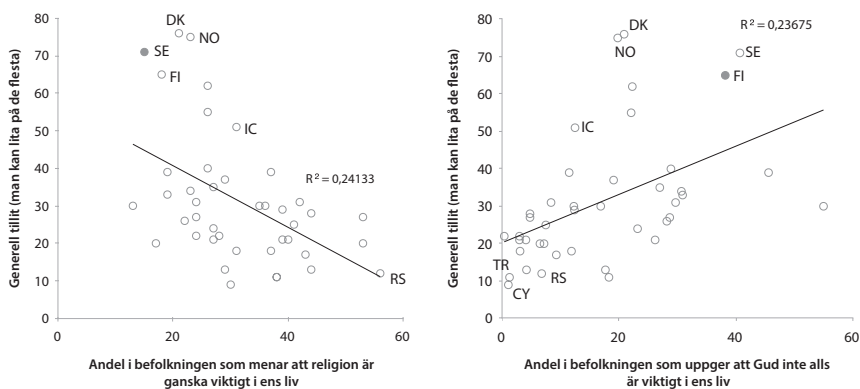
Förklaring: Danmark (DK), Sverige (SE), Finland (FI), Island (IC), Norge (NO), Turkiet (TR), Serbien (RS), Cypern (CY).

Källa: EVS 2008/09.

3. Socialisering och generell tillit

I den tidigare refererade boken *American Grace* är ett återkommande tema dock att religion såväl enar som splittrar. Problemen med splittring förknippas med de mest intensivt religiösa, de så kallade sanna troende, som i allmänhet är mindre gemenskapsinriktade och toleranta är de med en mjukare eller svalare religiositet. De senare är både mer toleranta och inställda på att acceptera utomstående. Hur klarar sig en kultur med en stor andel måttligt troende i jämförelse med mer sekulära kulturer, där en stor del av befolkningen avvisar religionens betydelse, när det gäller generell tillit? Det kan vi se i figur 3.5.

Analysen visar att även om man tar bort de sanna troende, de som anger att religionen är ”mycket viktig” i deras liv, är sambandet mellan religiositet och tillit negativ på ländernivå. Tvärtom framstår det som att ju större del av befolkningen som säger att religion

FIGUR 3.5: Andelen i befolkningen i ett land som har en ”mjuk” religiositet samvarierar negativt med generell tillit. Andelen i befolkningen i ett land som uppger att gud inte alls är viktigt samvarierar positivt med generell tillit.

För förklaring av förkortningar se figur 3.4. Källa: EVS 2008/09.

”inte alls” är viktig, desto högre är nivåerna av generell tillit. Med undantag för Tjeckien är alla länder med ett stort mått av ointresse för religion högtillitsländer. Som jämförelse är alla länder med mindre än 20 procent icke-troende lågtillitsländer – med undantag av Island och i någon mån Irland.

Även om starkt religiösa samhällen inte befolkas av mer tillitsfulla människor än sekulariserade samhällen, skulle det ändå kunna vara så att religiösa människor i sekulära samhällen utmärker sig för att vara ”trevligare” och mer präglade av en ”medborgaranda” än ateister (för att använda Putnams och Campbells språkbruk).⁶⁴ I tabell 3.7 undersöker vi sambandet mellan olika religiös syn och generell tillit med hjälp av senaste European Values Study-data. Korrelationerna är beräknade för varje land separat, vilket innebär att analysen endast omfattar variationer inom länderna och korrelationerna har kontrollerats med tre andra faktorer som generellt sett hör ihop med religiös tro och tillit, nämligen ålder, kön och utbildning.

Resultaten som omfattar 45 europeiska länder och 65 000 svar visar att religiösa människor rent allmänt inte är mer tillitsfulla, eftersom ingen av indikatorerna konsekvent visar ett positivt samband med tillit. Exempelvis är tro på himlen negativt korrelerad till tillit i tio av de 45 länderna som analysen omfattar. Om vi granskar dem som är mer måttligt religiösa, som beskriver religion som ”ganska viktig” i sina liv och placerar sig mellan 6 och 8 på den tio-gradiga skalan som mäter Guds subjektiva betydelse, så förändras detta faktum knappast alls. Det enda mindre undantaget är att i ett litet antal länder (fem) korrelerar en mer återhållsam tro på Gud positivt till tillit. Det huvudsakliga måttet på Guds betydelse i ens liv är emellertid tydligt negativt korrelerad till tillit i tio länder – och positivt i endast ett.⁶⁵ (De aktuella resultaten tyder dock på att Tyskland kan vara en anomali i ett större, europeiskt sammanhang, något vi diskuterar mer nedan.)⁶⁶ Dessa resultat får stöd även i en annan studie av Andreas Bergh och Christian Bjørnskov som utgår

3. Socialisering och generell tillit

TABELL 3.7: Religiösa uppfattningar och generell tillit. Partiella korrelationer, kontrollerat för ålder, utbildning och kön.

	Sverige	Genomsnittliga samband (för 45 länder)	Antal signifikanta positiva samband (max. 45)	Antal signifikanta negativa samband (max. 45)
Tillhör en religion	.06	-.002	4	6
Tror på livet efter döden	-.09*	.01	2	6
Tror på helvetet	-.03	-.01	2	8
Tror på himlen	-.10**	-.02	1	10
Tror på synd	-.11**	-.02	1	10
Religionens betydelse i ens liv	.000	-.006	5	8
Religionen är ganska viktig i ens liv	-.03	-.004	3	4
Guds betydelse i ens liv	-.05	-.02	1	10
Gud är ganska viktig	-.06*	.009	5	1
Får tröst och styrka av religionen	-.03	.000	3	3
Ber till Gud utanför gudstjänster	-.01	-.003	3	4

^aAlternativ 6–8 på en skala 0–10. 45 länder, 65067 respondenter.

Källa: EVS 2008.

från data från länder i olika världsdelar och som också antyder att ett negativt snarare än ett positivt samband är det vanligaste när det gäller religiositet och generell tillit.⁶⁷

I Sverige är tro på religiösa dogmer (livet efter döden, himlen, synd) liksom ”mjuk” religiositet (att anse att Gud är ”ganska viktig” i deras liv) tydligt och negativt korrelerade till generell tillit. Det finns en positiv, men förhållandevis liten, korrelation mellan att tillhöra ett religiöst samfund och generell tillit.⁶⁸

Sammantaget kan man säga att Putnams och Campbells påstående att religiösa människor är mer tillitsfulla, pålitliga och trevliga samt begåvade med en mer utpräglad medborgaranda inte klarar resan över Atlanten (möjligen med undantag för Tyskland). När vi jämför länder visar sig befolkningarna i religiöst präglade länder vara mindre tillitsfulla än i länder med en stor andel icke-troende. Om vi jämför individer är personlig tro i huvudsak inte korrelerad eller i fallet Sverige, svagt negativt korrelerad till tillit.

En tänkbar förklaring till dessa avvikande resultat kan måhända sökas i religionens framträdande roll i det amerikanska civilsamhället. I USA förknippas omkring en tredjedel av allt frivilligt arbete med religiösa organisationer. Det fullgör en central funktion i civilsamhället som nav för kulturellt och socialt arbete, där människor möts, bygger sociala nätverk och samarbetar. De spelar vidare en viktig roll för många människors välfärd och välmående genom att driva skolor, universitet, sjukhus och erbjuda annan social omsorg.

På ett helt annat sätt än i Europa – och då i synnerhet Norden – ersätter de religiösa samfunden och de institutioner som står dem nära den sekulära välfärdsstaten. Av detta skäl blir de också föremål för samma potentiellt tillitsskapande dynamiker som vi ovan sett gäller för inte minst den svenska välfärdsstaten, enligt forskare som Bo Rothstein.

Det är därför en rimlig tolkning att det starka sambandet mellan religiositet, tillit och medborgaranda i Putnams och Campbells arbete hör samman med den funktion trossamfund fullgör som institutioner i civilsamhället (se föregående avsnitt) snarare än att det återspeglar en moralisk tendens som skulle vara utmärkande för religiöst troende. Även om de hänvisar till en sådan religiöst grundad "benägenhet för altruism" och betonar att religiösa kontakter är moraliskt kravfyllda, tycks även Putnams och Campbells egna slutsatser peka i den riktning som vi pläderar för: teologi och fromhet har lite att göra med religiöst präglad medborgaranda. Det är framför allt de sociala nätverken, det vill säga den institutionella

snarare än den dogmatiska dimensionen av det religiösa engagemanget, som har positiva effekter.⁶⁹

Det är möjligt att en liknande analys också kan förklara religionens mer positiva betydelse för tilliten i ett land som Tyskland, och möjligen Nederländerna, där samfunden som just civilsamhällsinstitutioner spelar en stor generell roll för välfärden och för sociala nätverk på ett sätt som inte har motsvarighet i Sverige.⁷⁰ I viss mån kan dessa länder i detta hänseende jämföras med USA. Som vi sett tidigare framstår Tyskland som det mest "amerikanska" landet i Europa vad gäller kopplingen mellan generell tillit och religiositet. Ett möjligt skäl för detta är att subsidiaritetsprincipen har gett de religiösa samfunden och dess välfärdsinstitutioner en speciellt viktig roll i Tyskland. Ett liknande argument skulle kunna anföras för Nederländerna där välfärdsstaten och den politiska kulturen i stort av hävd varit byggd på principen om olika "pelare" som utgjorts av de stora subnationella gemenskaperna, och då inte minst det katolska och kalvinistiska samfunden. Dessa har historiskt ombesörjt inte bara självvård utan även stått för utbildning, sjukvård och omsorg i motsats till Sverige där välfärden förknippas inte med civilsamhället utan med den offentliga sektorn å ena sidan och individuella sociala rättigheter å andra sidan.

I vilken mån kan man spåra en effekt av kyrklig aktivitet i det svenska materialet? Med tanke på den centrala roll som kyrkor spelar i det amerikanskt civilsamhället är det troligt att ett positivt samband mellan religiösa nätverk och tillit är svagare i Sverige än i USA. Flervariabelanalyser av det svenska materialet bekräftar denna misstanke (se tabell 3.9 i bilagan). Vi finner ett svagt, men signifikant samband mellan frivilliga insatser för ett religiöst samfund och generell tillit. De som gör sådana här insatser får knappt 3 poäng mer på vårt generella tillitsindex (0–100) än andra. Såsom diskuteras ovan är kausalitetens riktning dock diskutabel. Religionens betydelse i livet och deltagande i gudstjänster ger inte ett signifikant samband i flervariabelanalysen.

Sammanfattningsvis har alltså lutherdomens kulturella arv gagnat utvecklingen av ett tillitsfullt samhälle på flera sätt. För att hårdra en aning kan inte minst den nordiska socialdemokratin tolkas som en sekulariserad mutation av lutherdomen. Däremot tycks nutidens avsaknad av stark socialisering inom ramen för uttalat religiösa trossatser inte ha undergrävt eller motverkat det svenska sociala kontrakt som beskrivs tidigare i kapitlet. Man skulle rentav kunna argumentera för att frånvaron av starka religiösa hierarkier och betoningen av personligt ansvarstagande i förhållande till ett sekulärt socialt kontrakt – till skillnad från de (ofta motsägelsefulla) dogmerna i olika religiösa texter – kan vara ett bärande element i den nordiska modellen för högtillitssamhällen.

KONTAKTER MED OFFENTLIGA INSTITUTIONER OCH DEN GENERELLA TILLITEN

Ovan betonade vi att Bo Rothstein med flera menar att universella välfärdssamhällen är bättre rustade att upprätthålla generell tillit än länder med mer begränsade och behovsprovande modeller. Det underliggande teoretiskt antagandet är att erfarenheter av orättvis behandling och diskriminering sannolikt undergräver tilliten och att universella välfärdsinstitutioner borde fungera på ett sätt som medför färre sådana negativa erfarenheter.⁷¹

Den senare delen av argumentet är svår att pröva komparativt, eftersom det som uppfattas som ett orättvist eller felaktigt bemötande sannolikt skiftar beroende på vilket land (institutionell kontext) svarspersonen befinner sig i och förväntningar på servicenivå. Det är icke desto mindre intressant att notera att de tillgängliga undersökningarna, såsom International Social Survey Programs undersökning av *Role of Government* (2006), avslöjar motsägelsefulla mönster. Svenskar hävdar att "tjänstemännen behandlar människor som jag rättvist" oftare än medborgare i de flesta andra

länder – 25 procent svarar ”alltid” och 36 procent ”för det mesta/oftast”. Men i detta avseende ligger svenskar efter andra nordbor. Danskarnas (45 procent alltid, 37 procent oftast), finländarnas (32 respektive 41 procent) och i viss mån norrmännens (26 respektive 41 procent) svar antyder att de oftare upplever sig rättvist behandlade. Svenskarna håller också i större utsträckning med om att ”hur man behandlas av tjänstemännen beror på vilka kontakter man har” – 41 procent svarar ”håller helt med”, medan 49 procent säger ”gör det förmodligen”. Dessa procentsatser ligger mer i linje med utvärderingen av ryska medborgare (43 respektive 49 procent) än till exempelvis danskar (8 procent ”håller helt med” och 32 procent ”förmodligen”). Dessa svar står i skarp kontrast till de generellt positiva omdömena svenskarna avger på allmänna frågor om tillit till stat och myndigheter. Det finns således utifrån dessa frågor inget entydigt samband mellan upplevelsen av att ha blivit orättvist behandlad av myndigheter och nivån av generell tillit.

När svenskar tillfrågades om egna erfarenheter av diskriminering i en så kallad Eurobarometerundersökning år 2009 svarade de att de under det senaste året hade känt sig ”diskriminerade eller trakasserade” oftare (18 procent) än andra européer (15 procent). Frågorna gjorde dock ingen skillnad mellan diskriminering från offentliga myndigheters respektive privatpersoners sida.

Tillitsbarometern gör det dock möjligt för oss att undersöka i vilken utsträckning erfarenheter av orättvis behandling från offentliga institutioners sida är kopplade till sänkta tillitsnivåer. Separata frågor ställdes om orättvis behandling genom privatpersoner respektive offentliga institutioner. Båda kategorier redovisas för jämförelsens skull i tabellen.

Tabell 3.8 visar att de som uppger att de har blivit kränkta eller orättvist behandlade under det senaste året har lägre generell tillit än andra. Konstrasten är särskilt tydlig hos dem som rapporterar sig ha blivit kränkta eller orättvist behandlade vid flera tillfällen. Denna grupp utgör endast en liten andel av de tillfrågade (4 procent)

TABELL 3.8: Kämt sig orättvist behandlad eller kränkt under de senaste 12 månaderna.

	...av myndigheter		...av privatpersoner	
	Genomsnittlig poäng på generell tillitsindex	N	Genomsnittlig poäng på generell tillitsindex	N
Har du under de senaste 12 månaderna känt att du blivit orättvist behandlad eller kränkt av...?				
Många gånger	44,9	171	48,8	301
En gång	55,8	625	56,9	1178
Nej	60,7	3 728	61,0	2871
Vad uppfattar du vara orsaken till att du blev orättvist behandlad eller kränkt?				
Etnicitet	49,3	41	43,3	71
Kön	5,6	68	55,5	225
Sexuell läggning	35,2	9	43,4	27
Religion	40,2	16	49,8	53
Ålder	52,1	120	54,0	258
Annat	53,1	676	55,2	1217

Källa: Tillitsbarometern.

medan 14 procent anger att det hade inträffat en gång under året. En följdfråga gällde av vilken orsak den svarande kände sig orättvist behandlad. Det låga antalet svar gör det svårt att dra någon entydig slutsats. Det finns dock ett tydligt mönster när det gäller känslan av orättvis behandling. Det pekar mot att diskriminering på grund av sexuell läggning, etnicitet och religion är särskilt negativt korrelerat till generell tillit. Det bör dock anmärkas att en mycket stor andel uppgav en annan orsak än de som fanns listade. Det tyder på att kategorierna som angavs på frågeformuläret inte var uttömmande.

Det är uppenbart att den lilla grupp som uppgav att de upplevt upprepade fall av kränkningar och orättvis behandling skiljer sig från befolkningen i stort på flera sätt, och det är därför nödvändigt att anpassa siffrorna och ta hänsyn till socioekonomisk status, etnicitet, personlighetsdrag, tilltro till statliga institutioner och flera andra faktorer.

Skillnaden mellan dem som vid flera tillfällen utsatts för orättvis behandling (antingen av myndigheter eller av andra människor), alla andra faktorer lika, och de som inte meddelar några sådana erfarenheter är bara drygt fem poäng på generella tillitsindexet (jämfört med 16 poäng i tabellen). Det är dock fortfarande en betydande skillnad och sambandet förblir signifikant. Se flervariabelanalysen i appendix tabell 3.1 A.

Negativa erfarenheter utifrån kontakter med offentliga institutioner verkar påverka nivåerna av generell tillit. I den mån svenska institutioner genom sin universella karaktär lyckas minimera sådan uppfattad orättvisa eller upplevda kränkningar bör det bidra till att upprätthålla höga tillitsnivåer i Sverige. Svaren som svenskar ger i internationella undersökningar tyder emellertid på att offentliga institutioner kan uppfattas som mindre rättvisa än vad Rothstein utgår från att de uppfattas som.

*Sammanfattning: från sega strukturer till
förändringsagenter*

I detta kapitel har vi försökt att utveckla och i viss mån testa en del av de teser som gäller den höga tillitens rötter och villkor i Sverige som vi preliminärt presenterade i kapitel 2. Analyserna i kapitlet pekar på betydelsen av historiska faktorer för skapandet och upprätthållandet av en hög generell tillit. Vidare har analyserna visat på betydelsen av att generell tillit förmedlas och skapas under flera olika skeenden i livet, via en primär, sekundär och tertiär socialisering. Vi har även prövat betydelsen av faktorer som har förts fram i tidigare forskning som betydelsefulla för generell tillit, bland annat protestantism, religiositet och bemötandet från myndigheter. Analyserna visade inte på något stöd för att vare sig protestantism eller religiositet har någon avgörande betydelse för nivåerna av generell tillit. Data om uppfattad orättvis eller kränkande behandling av myndigheter ger inte heller de några entydiga samband utifrån enkla analyser med generell tillit.

Vi vänder oss nu bort från såväl den nationella nivån som betoningen på generell tillit och de sega socialiserings- och förstärkningsstrukturer som underbygger denna. I stället fokuserar vi på den variation som finns i tilliten i Sverige samt på de förändringsagenter som vi menar kan utgöra hot mot den höga tilliten, speciellt då vad vi i kapitel 1 identifierade som en distinkt form av tillit, som vi benämner "lokalsamhälletillit". Det sker genom att vi behandlar tillitens variation i geografisk bemärkelse, det vill säga vi presenterar och jämför de kommuner som är del av vår undersökning – *Tillitsbarometern*.

Tillitens geografi

I DETTA KAPITEL beskriver vi vad som kännetecknar kommuner där lokalbefolkningen verkar ha högre respektive lägre grad av lokalsamhälletillit. Den övergripande fråga som vi försöker besvara i kapitlet är på vilka sätt våra undersökningskommuner skiljer sig från varandra. Men först presenterar vi ett antal samband mellan lokalsamhälletillit och närliggande faktorer som framträder i vår undersökning. Vi redogör också utifrån andra studier för varför och hur faktorer i omgivningen antas kunna påverka människors attityder, värderingar och beteenden.

Sverige: variation inom landet

I de tidigare empiriska kapitlen i denna bok har framför allt ett internationellt jämförande eller ett nationellt perspektiv redovisats. Sverige framstår ofta i sådana framställningar som ett i stort sett homogent land med små lokala skillnader. Dock vet vi att siffrorna på nationell nivå beskriver ett genomsnitt av skiftande lokala verkligheter. Invånarna i Sverige lever inte i ”verkligheter” som utgörs av ett nationellt genomsnitt utan bor och verkar framför allt i specifika lokala sammanhang. De skiftande lokala miljöerna kan utgöras av allt från landsbygd och glesbygd till tätbefolkade och mer urbana miljöer. Skillnaderna avspeglas även i nivåer av ojämlikhet,

social utsatthet, mångfald och befolkningens demografiska utveckling (exempelvis minskande eller ökande befolkning). Urvalet av våra undersökningskommuner konstruerades på ett sådant sätt att vi försökte maximera variationen i olika livsmiljöer i Sverige. Vad undersökningen också visar är att det finns påtagliga skillnader i lokalsamhälletillit runtom i Sverige. Höga nivåer av lokalsamhälletillit kan avspegla sig i att det är lättare att få medborgarna att ställa upp och samarbeta för att lösa lokala problem medan orter med lägre nivåer av lokalsamhälletillit i högre grad kan kännetecknas av att ha svårare att få människor att samarbeta lokalt.

Skillnader mellan kommunerna

Hur fördelar sig våra undersökningskommuner utifrån graden av lokalsamhälletillit? I tabell 4.1 redovisar vi vilka skillnader i lokalsamhälletillit som förekommer mellan kommunerna.

Tabellen visar att det finns en betydande variation mellan kommunerna när det gäller medborgarnas lokalsamhälletillit. Finns det några övergripande gemensamma drag som utmärker kommuner med hög respektive låg lokalsamhälletillit? I den tredjedel av kommunerna med högst lokalsamhälletillit finner vi kommuner där det relativt sett bor få människor, ingen av kommunerna i denna grupp når upp till 20 000 invånare. Skara är störst med omkring 18 000 invånare. Sorsele är minst med strax under 3 000 personer som i huvudsak är koncentrerade till olika byar i en till ytan sett stor, fjällnära kommun. Den här typen av kommuner kännetecknas av utflyttning och minskande folkmängd. Näringslivet präglas av en låg andel anställda inom industrin samtidigt som inkomstskillnaderna är relativt små inom kommunen.

4. Tillitens geografi

TABELL 4.1: Den genomsnittliga nivån av lokalsamhälletillit i undersökningskommunerna.

<i>Kommun</i>	<i>Lokalsamhälletillit</i>
Sundbyberg	48,25
Malmö	48,93
Halmstad	56,61
Olofström	57,31
Motala	57,35
Växjö	58,09
Hofors	58,23
Norrtälje	58,25
Katrineholm	58,26
Hässleholm	58,66
Umeå	59,04
Kil	59,46
Ljusnarsberg	59,69
Gällivare	59,86
Lysekil	60,01
Ronneby	60,49
Nybro	61,18
Laxå	61,32
Smedjebacken	61,38
Partille	61,58
Åsele	61,80
Grästorp	61,81
Skara	61,94
Hammarö	62,16
Kävlinge	62,48
Malung/Sälen	62,49
Tjörn	62,64
Berg	62,79
Lessebo	63,04
Vadstena	63,56
Sorsele	64,36
Övertorneå	64,48
Storuman	64,66

Källa: Tillitsbarometern, genomsnitt för invånarna i de 33 undersökningskommunerna.

TABELL 4.2: Några sammanfattande kännetecken för kommuner med hög respektive låg lokalsamhälletillit.

<i>Kommuner</i>	<i>Relativ nivå på lokalsamhälletillit</i>	<i>Kommunkaraktäristika</i>
Storuman, Sorsele, Övertorneå, Vadstena, Lessebo, Skara, Malung, Berg, Åsele, Smedjebacken	Högst	Liten andel industri, hög grad av ekonomisk jämlikhet, utflyttning
Kävlinge, Partille, Grästorp, Hammarö, Kil, Tjörn	Hög	Kommuner i närhet av större orter/regioncentrum
Olofström, Ljusnarsberg, Hofors, Gällivare, Nybro, Laxå	Medel	Varuproducerande kommuner, hög grad av ekonomisk jämlikhet
Hässleholm, Halmstad, Lysekil, Ronneby, Motala, Norrtälje, Katrineholm, Umeå, Växjö	Medel	Något högre grad av ekonomisk ojämlikhet
Malmö, Sundbyberg	Lägst	Hög grad ekonomisk ojämlikhet, inflyttning och invandring

Källa: Tillitsbarometern, SCB.

I gruppen med hög lokalsamhälletillit återfinner vi kommuner som ligger nära större regioncentrum. Dessa kommuner är relativt sett små eller medelstora sett till folkmängd, med Partille som störst med sina 35 000 invånare och Grästorp som minst med sin befolkning på 6 000 personer. Från ett flertal av dessa kommuner pendlar en relativt stor andel av befolkningen in till större orter för arbete och studier.

Den tredje gruppen utgörs också av relativt sett små kommuner, men där invånarna anger en något lägre grad av lokalsamhälle-

tillit. Gemensamt för dessa kommuner är att en relativt stor andel av befolkningen (mer än 40 procent) i arbetsför ålder arbetar inom varuproducerande industrier. Några av kommunerna är bruksorter, som Hofors, eller så är man en kommun med en dominerade större industri som Gällivare, där gruvnäringen har en särställning. Dock är orterna relativt jämlika ur ett ekonomiskt perspektiv med relativt sett små inkomstskillnader.

Den fjärde gruppen består av en blandad grupp av kommuner med en något större folkmängd (med undantag för Ronneby och Lysekil) och med en något högre grad av ekonomisk ojämlikhet.

Den sista gruppen utgörs av de två kommuner som tillhör storstadsregionerna, nämligen Sundbyberg och Malmö. Dessa två kommuner skiljer ut sig med markant lägre nivåer av lokalsamhälletillit bland sina invånare. Graden av ekonomisk ojämlikhet är högre och andelen utrikes födda är större. I ett lite längre historiskt perspektiv har tidigare en stor andel av befolkningen arbetat inom industrin.

Denna grova indelning pekar på att det finns olika faktorer som näringslivsstruktur (hur stor andel av befolkningen som är verksam inom industri eller i annan typ av sysselsättning) och variationer i befolkningens sammansättning (in- eller utflyttning och andelen utrikes födda) som samvarierar med nivåerna av lokalsamhälletillit. Vi kan också konstatera att en liten folkmängd verkar samvariera med hög grad av lokalsamhälletillit. Samtidigt kan vi konstatera att folkmängden inte ensamt kan förklara variationerna mellan kommunerna, eftersom det finns kommuner med relativt sett få invånare som uppvisar lägre nivåer av lokalsamhälletillit.

Utöver de mer kvantitativt inriktade sociologiska studier som förklarar vad olika skillnader mellan områden innebär för olika individer finns det även mer kvalitativt inriktade socialantropologiska eller etnografiskt inriktade studier. I sådana studier har forskarna försökt visa att det existerar olika lokala värderingsmönster inom Sverige.¹ Framväxten av dessa lokala variationer i normer och

värderingar skulle enligt exempelvis etnologerna Jonas Frykman och Kjell Hansen vara frukten av långa historiska skeenden vars inverkan länge lever kvar. Förändringarna har skett gradvis. I likhet med Putnams studie av Italien pekar forskarna på processer av så kallat stigberoende, där händelser i det förflutna verkar påverka vår samtid under en längre tid. Frykman och Hansen drar slutsatsen att strukturella faktorer, såsom fördelningen av det ekonomiska ägandet, näringsstrukturen och föreningskulturen, verkar få en direkt inverkan på vilka typer av normer som upprätthålls i ett lokalsamhälle.

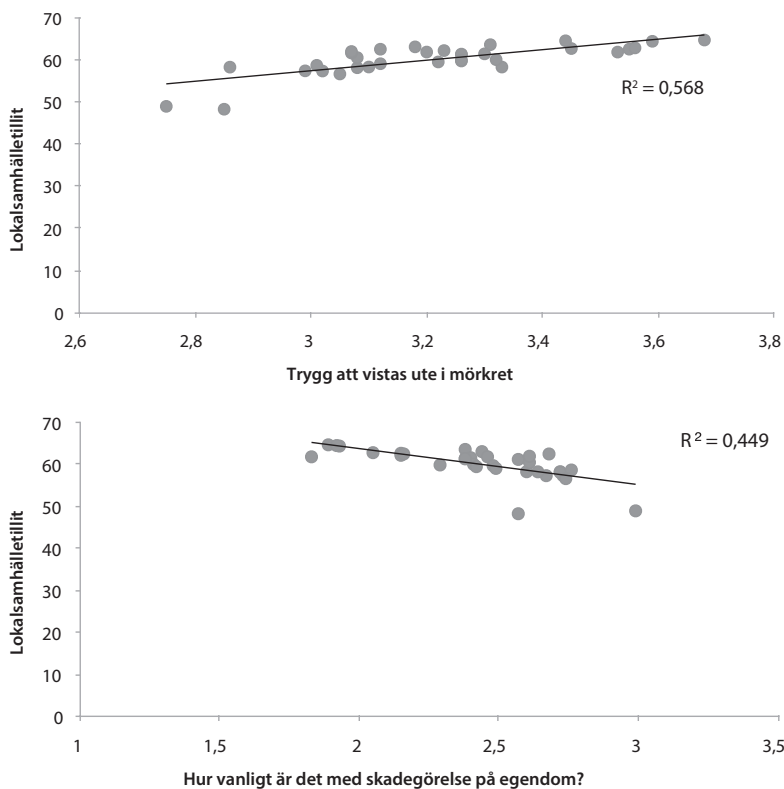
I våra undersökningskommuner verkar de ekonomiska strukturerna ha betydelse såtillvida att människor i samhällen med hög grad av ekonomisk ojämlikhet och med större andel anställda inom industri tenderar att ha lägre lokalsamhälletillit. Det kan här röra sig om orter som har haft en historia med en stor dominerande arbetsplats, till exempel en industri, som präglar orten långt efter att arbetsplatsen minskat i storlek eller inte längre finns kvar på orten. Det skapas ett slags kollektivt minne, en berättelse om den lokala platsen, som kan leva kvar under en längre tid genom att bland annat föräldrar för berättelsen vidare till sina barn.

I flera studier har man undersökt bruksorter och den anda som präglat dem. Vissa bruksorter präglades av att brukspatronen försökte att skapa en sammanhållning och gemenskap på orten genom att aktivt uppmuntra de anställdas deltagande i gemensamma aktiviteter utanför arbetet och ofta fanns en stark koppling till idrottsrörelsen, medan andra orter helt saknade denna koppling.² I historiska studier har också forskarna argumenterat för att det funnits klara skillnader i tillit mellan närliggande orter.³

Gemenskap och platsens betydelse för socialt samspel

Vad kännetecknar då samhällen med låg respektive hög lokalsamhälletillit? Inom socialpsykologisk forskning finns många olika undersökningar som har berört platsens betydelse och den känsla av samhörighet som platser kan skapa. Det finns studier där man argumenterar för att fysiska miljöer kan skapa både en känsla av osäkerhet och otrygghet men också trygghet. Trygghet och otrygghet är fenomen som är intimt sammanflätade med tillit eller brist på tillit. Inom forskningen som berör hur utomhusmiljöer i bostadsområden påverkar beteendet i omgivningen beskrivs ofta det så kallade "krossade fönstrets effekt": om ett fönster förblir krossat och inte byts ut följs denna passivitet ofta av att fler fönster eller andra föremål i närområdet utsätts för vandalisering.⁴ Ett antal studier visar att miljöer som är nedskräpade, där underhållet av byggnader är eftersatt och där exempelvis trasiga fönsterrutor förblir trasiga under lång tid, starkt korrelerar med ett antal faktorer som upplevd stress, minskad trygghet och en känsla av utsatthet hos dem som bor i sådana områden.⁵

I vår undersökning har vi ställt frågor som berör trygghet och om hur ofta svarspersonerna tror att skadegörelse förekommer i deras egen kommun. I figur 4.1. illustreras sambanden mellan lokalsamhälletillit och trygghet och uppfattad förekomst av skadegörelse. Sambandsanalysen visar att svarspersonerna i genomsnitt känner sig tryggare att vistas ute ensamma i mörkret i kommuner med hög lokalsamhälletillit (figur 4.1, ovan). Nivån på just denna slags trygghet i våra undersökningskommuner stämmer väl överens med den allmänna trygghetsnivå som uppmätts i nationella trygghetsundersökningar.⁶ Det finns också ett tydligt samband på kommunnivå mellan hur ofta svarspersonerna i genomsnitt uppfattar att det förekommer skadegörelse i kommunen och lokalsamhälletillit (se figur 4.1, nedan). I kommuner där många uppfattar att

FIGUR 4.1: Högre andel av befolkningen i en kommun som känner trygghet samvarierar med högre lokalsamhälletillit. En större uppfattad förekomst av skadegörelse hos befolkningen i en kommun samvarierar negativt med lokalsamhälletillit.

Källa: Tillitsbarometern.

det ofta förekommer skadegörelse på egendom är lokalsamhälletilliten generellt sett lägre. Sambandet är något svagare för uppfattad skadegörelse än för trygghet, men båda sambanden är starka.

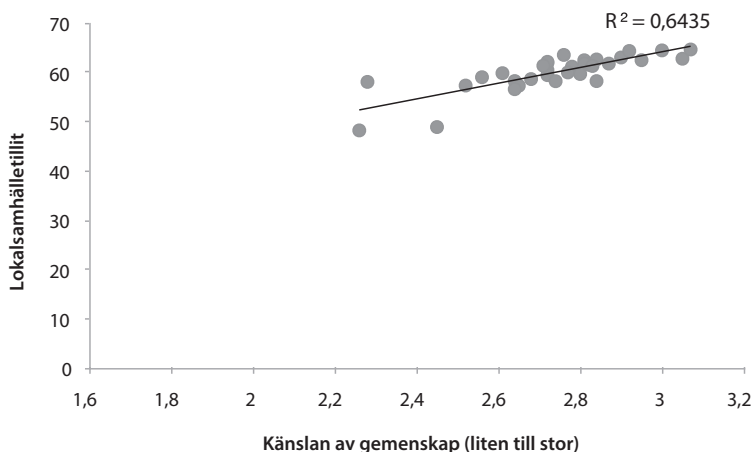
I de nationella så kallade trygghetsundersökningarna som Brottsförebyggande rådet gör, visar resultaten också på att upplevd

otrygghet samvarierar med att man som individ uppfattar sig ha en sämre livskvalitet.⁷ Låt oss dock betona komplexiteten i de frågor som vi diskuterar här. Exempelvis visar resultat från tidigare studier att uppfattningar om att vissa områden är mer otrygga än andra oftast baserar sig mer på allmänna föreställningar hos intervjupersonerna om olika platsers brottsutsatthet, än på hur det faktiskt är.⁸ Studier visar också att bostadsområden med en stor mångfald i befolkningen och där det finns många med små ekonomiska resurser ofta uppfattas som mer brottsutsatta än vad den officiella brottsstatistiken visar.⁹

Forskning som berör sammanhållningen i ett lokalsamhälle betonar vikten av människors tillgång till sociala nätverk och att medborgarna är aktiva i sitt lokala sammanhang. En annan aspekt som lyfts fram är hur man i olika lokalsamhällen försöker etablera gränser gentemot varandra, för att på så sätt kunna skapa en lokal identitet.¹⁰ Värdet av upprättandet av gemensamma symboler för att skapa en gemensam identitet förs också fram som särskilt stort för lokalsamhällen där sammanhållningen är liten.

Forskarna i psykologi David McMillan och David Chavis har försökt att teoretiskt definiera vad som utgör en känsla av gemenskap bland människorna på en ort. I deras försök till avgränsning och bestämning förs fyra dimensioner in, nämligen graden av: "medlemskap" (den personliga känslan av tillhörighet), integration (där deltagarnas förväntningar på gruppen uppfylls), inflytande och känslomässig gemenskap. Inflytande framhålls som en viktig faktor, eftersom medborgarna uppfattar samhällen som de själva kan påverka som mer attraktiva.¹¹ Små symboliska gester lyfts fram som viktiga för att skapa sammanhållning och en känsla av gemenskap. Till medborgarna i våra undersökningskommuner har vi ställt ett antal frågor som knyter an till dessa teorier om en känsla av gemenskap knuten till platsen och till människorna i området där man bor.

Vi kan av svaren utläsa att ju större känsla av gemenskap, desto högre lokalsamhälletillit (se figur 4.2). Att klarlägga vad som

FIGUR 4.2: En högre grad av känsla av gemenskap bland befolkningen i kommunerna samvarierar positivt med högre lokalsamhälletillit.

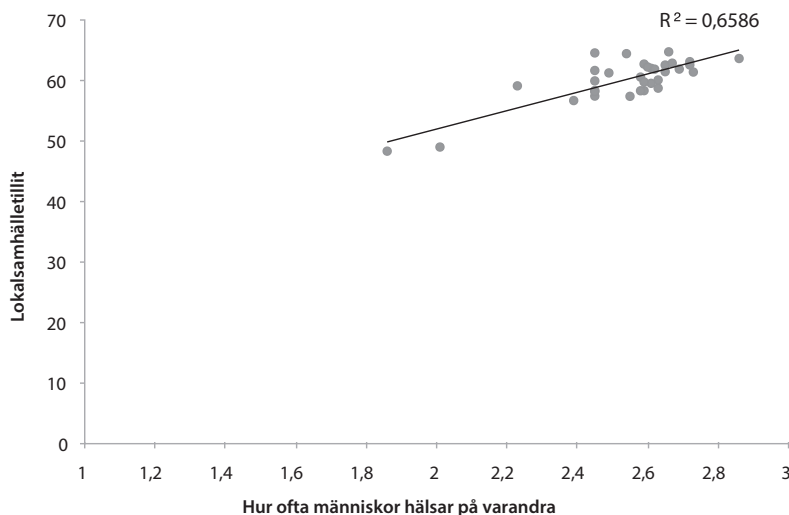
Källa: Tillitsbarometern.

kommer först, en känsla av gemenskap eller tillit, är inte möjligt utifrån våra tvärsnittsdata. Däremot är ett närliggande samband väl belagt i flerastudier, nämligen just för förekomst av sociala band mellan människor i ett lokalsamhälle desto högre grad av lokalsamhälletillit i genomsnitt och vice versa.¹²

Ovan nämndes betydelsen av att det knyts symboliska band mellan människor i lokalsamhället. Här betonas till exempel vikten av att hälsa på varandra.¹³ Sambandet i våra undersökningskommuner mellan hur ofta de som bor i samma område brukar hälsa på varandra när de möts och lokalsamhälletilliten i kommunen är starkt (se figur 4.3).

En möjlig tolkning är att hälsandet just är en typ av symbolisk handling som både uttrycker och bidrar till att skapa en känsla av gemenskap, vilken i sin tur samvarierar starkt med lokalsamhälle-

4. Tillitens geografi

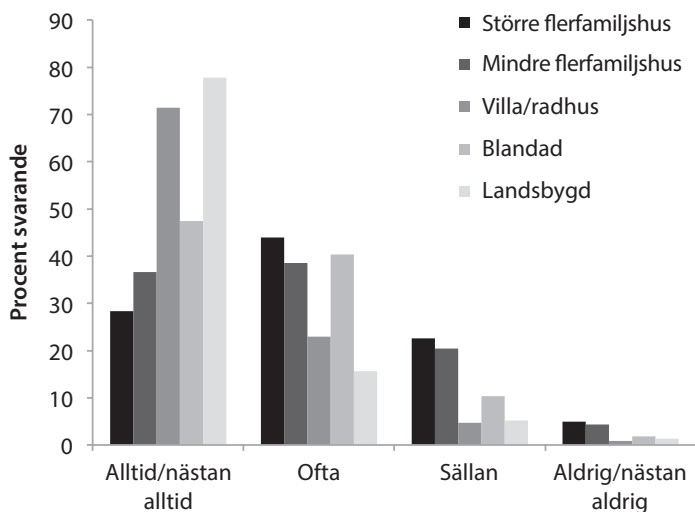
FIGUR 4.3: En högre andel av befolkningen i en kommun som hälsar på grannar samvarierar positivt med lokalsamhälletillit.

Källa: Tillitsbarometern.

tillit.¹⁴ Den fysiska utformningen på bostadsområden kan också ha betydelse genom att underlätta eller försvåra för människor att knyta symboliska band mellan varandra. Figur 4.4 visar att de som bor i flerfamiljshus mer sällan hälsar på andra än de som bor i villor eller blandad bebyggelse.

En mängd olika faktorer kan naturligtvis påverka detta samband, som tillgången eller frånvaron av naturliga mötesplatser för de boende. Det kan också vara uttryck för effekter av socioekonomiska skillnader.

En annan viktig faktor som har lyfts fram i forskningen är att med en utbredd känsla av gemenskap finns en bättre grund för delat "ägarskap" i lokalsamhället.¹⁵ Därför ställde vi en fråga i Tillits-

Hur ofta hälsar de som bor i samma område på varandra?

FIGUR 4.4: De som bor i villa eller på landsbygd hälsar oftare på varandra när de möts.

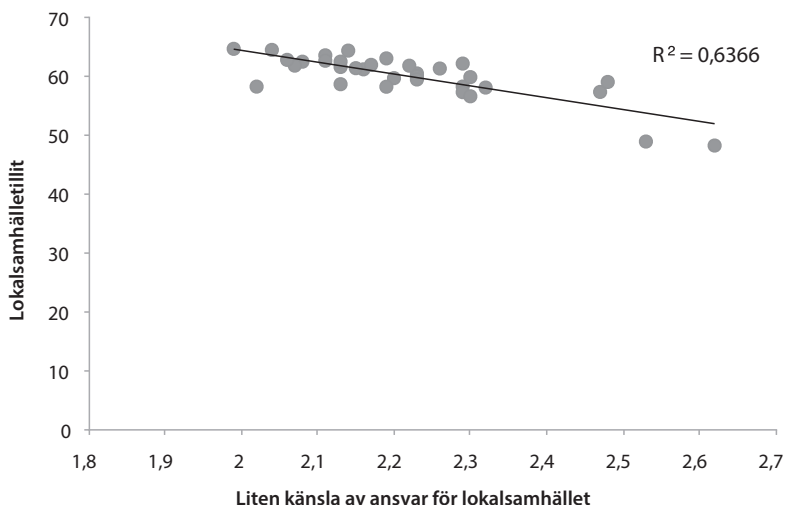
Källa: Tillitsbarometern

barometern om i vilken utsträckning kommuninvånarna känner ett ansvar för vad som händer i lokalsamhället.

Figur 4.5 visar att sambandet mellan att känna ansvar för lokalsamhället och graden av lokalsamhälletillit hos medborgarna i undersökningskommunerna är starkt.

Sammantaget pekar de samband vi här presenterat på att de samhällen som präglas av en hög grad av lokalsamhälletillit även är samhällen där medborgarna känner sig relativt sett tryggare, där man i högre utsträckning uppmärksammar varandra och där invånarna känner gemenskap och ett delat ansvar för vad som händer i deras omgivning. Dessa betingelser beskriver några av de faktorer som karaktäriserar hög- respektive lågtillitskommuner och som sannolikt också påverkar invånarnas livskvalitet.

4. Tillitens geografi

FIGUR 4.5: Liten känsla av ansvar för lokalsamhället bland befolkningen i en kommun samvarierar negativt med lokalsamhälletillit.

Källa: Tillitsbarometern.

Det är värt att påpeka att många studier av lokalsamhällen har haft tydliga normativa utgångspunkter och har styrts av en specifik syn på vad som egentligen utgör ett gott samhälle, ofta med en lätt romantiserande syn på lokala gemenskapers fördelar. De tidigare nämnda forskarna McMillan och Chavis menar att en känsla av grupptillhörighet kan vara både på gott och ont och framhåller att grupper och människor i lokalsamhällen kan bli både självtillräckliga och exkluderande.¹⁶ Det finns också en risk att medborgarna i välmående lokalsamhällen skärmar av sig från omgivningen genom att skapa höga fysiska eller symboliska sociala murar som gör det svårt för utomstående att få del av gemenskapen.

Det finns också argument för att social sammanhållning inte alltid behöver ses som något positivt. Byn är ett gott exempel på detta. Byn utgör ofta å ena sidan sinnebilden för en stark samman-

hållning människor emellan, med starka sociala nätverk som baseras på god kännedom om varandra och där det lokala samhället står för upprätthållandet av traditioner. Å andra sidan symboliserar byns gemenskap vanligtvis varken förnyelse eller tolerans gentemot människor som bryter mot i byn vedertagna normer. Sökandet efter anonymitet, lägre grad av social kontroll och större öppenhet gentemot vad som uppfattas som normbrytare kan också fungera som en drivkraft för människor att söka sig till större städer.

Framväxt av sociala normer

Det finns en betydande forskning om hur sociala normer och socialt samspel uppstår och upprätthålls.¹⁷ Statsvetaren Elinor Ostrom har med sina studier visat att det är möjligt att få människor att samarbeta, även om allmänna nyttigheter. Vad Ostrom också pekar på är hur normer och beteenden i samhällen snabbt kan förändras och raderas om de yttre förutsättningarna förändras. Vidare pekar Ostrom på att vissa faktorer kan påverka fortlevnaden av normer negativt. Ett exempel på sådana faktorer är större folkomflyttningar. Utflyttning, å ena sidan, kan påverka samhällen negativt genom att de dräneras på resurser. Stora inflyttningar kan å andra sidan påverka samhällen om tilliten hos dem som flyttar in är låg. Misstron bidrar till att människor fjärrar sig från andra och detta kan i sin tur försvåra för de nyinflyttade att lära sig de sociala normer som har utvecklats över en längre tid på platsen.¹⁸

Att skapa och upprätthålla en norm som lokalsamhället tillit kräver upprepade möten och möjlighet att etablera tillitsfulla relationer med andra. Det förefaller därför rimligt att en mer omfattande inflyttning i det korta perspektivet skulle kunna påverka lokalsamhället tilliten negativt.

Ytterligare en faktor som försvårar förutsättningarna för sam-

arbete är en hög grad av olikhet (heterogenitet) i befolkningen. Studier pekar på att en heterogen befolkning med få sociala band mellan olika grupper har svårare att skapa gemensamma sociala normer. Forskningsresultaten visar att homogena grupper verkar ha lättare att upprätthålla sanktioner mot normbrytare eftersom de sociala kontakterna oftast är fler. Forskarna argumenterar också för att det är svårare i heterogena samhällen att upprätthålla den sociala kontrollen gentemot normbrytare. Experimentella studier pekar på en viss nytta av social kontroll och av att vissa normer för beteende är allmänt accepterade.¹⁹ Forskarna argumenterar för att förmågan till att kunna upprätthålla lokala samarbeten kring gemensamma resurser är en universell mänsklig uppgift och samtidigt ett dilemma. Deras studier visar att det så kallade fripassage-rarproblemet, när någon på ett eller annat sätt inte gör rätt för sig och utnyttjar en resurs på andras bekostnad, blir mindre om det finns sociala band mellan invånarna. I miljöer där få är bekanta med eller känner varandra minskar omgivningens förmåga att kunna upptäcka och uppmärksamma ett illojalt eller opålitligt beteende. Resultat från andra studier visar att den sociala kontrollen är mest betydelsefull just för dem som har störst benägenhet att uppträda opålitligt.²⁰ James Habyarimana och hans kollegor visar hur viktigt det är att upprätthålla olika sanktionsmekanismer för att lokalt samarbete ska kunna uppstå.²¹

Bo Rothstein visar i sin bok *Sociala fällor och tillitens problem* hur beteendet att lita eller inte lita på vissa, överförs från en generation till en annan genom berättelser om andras pålitlighet eller opålitlighet.²² Historiska oförätter och fördomar om andra, likväl som uppfattningar om andras pålitlighet, kan leva kvar om berättelserna fortlever och människorna uppfattar berättelserna som giltiga. Rothstein påpekar även hur svårt det är att förändra ett samhälle när väl en social fälla, en situation där den individuella rationaliteten går emot vad som är rationellt för samhället, har uppstått. De rationella mekanismerna för att upprätthålla status quo är så starka

att det krävs att alla är förvissade om att alla bör ändra beteende samtidigt, vilket på samhällsnivå är ytterst svårt. Även om spelteoretiska studier har visat att två individer kan lära sig att samarbeta genom att konfronteras med varandra upprepade gånger, så blir det enormt mycket svårare att få till stånd ett liknande samarbete på grupp- och samhällsnivå. Det skulle innebära på samhällsnivå att det krävs att de flestas föreställningar om andras pålitlighet i samhället radikalt förändras. Våra tidigare analyser har också visat hur minnet av att som barn ha blivit varnad för att inte lita på vissa individer och grupper får ett genomslag i vuxen ålder hos dessa svarspersoner såtillvida att de i märkbart lägre utsträckning litar på andra. De föreställningar om omvärlden som förmedlas under barndomen kan således leva kvar även i vuxen ålder.²³

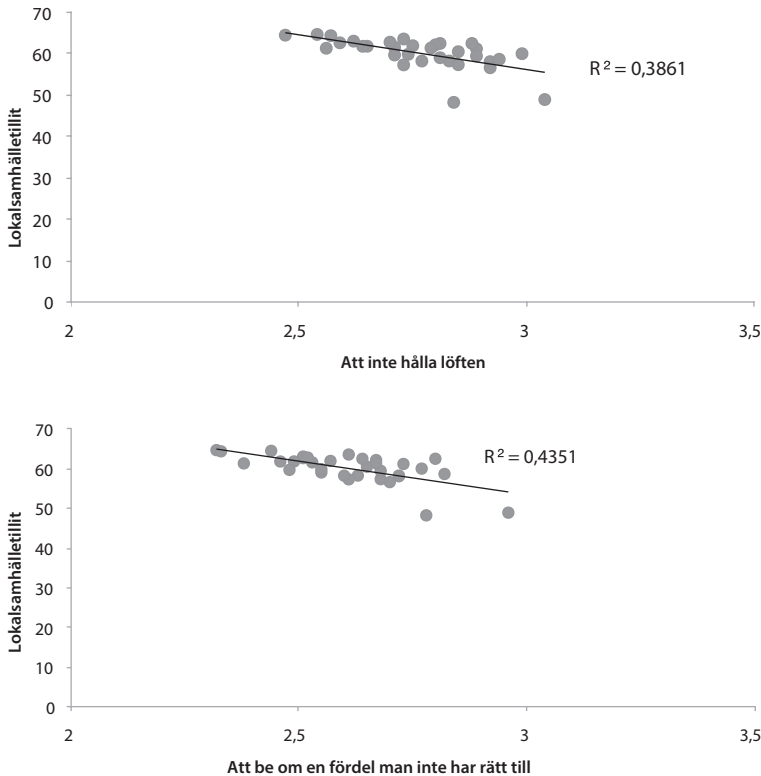
I de kommuner som vi undersökte som uppvisade en lägre nivå av lokalsamhälletillit tror invånarna i högre utsträckning att de övriga kommuninvånarna ägnar sig åt så kallade fripassagerarbeteenden än vad invånarna i kommuner med högre nivåer av tillit trodde. Som vi tidigare har nämnt kännetecknas ofta mer utsatta områden av allmänna uppfattningar om att människor där är mer utsatta för brottslighet än vad de faktiskt är. Rothstein har tillsammans med kollegor i flera olika studier visat att uppfattningar om andras pålitlighet eller opålitlighet påverkar individernas egna beteenden.²⁴ Uppfattas merparten av den övriga befolkningen som opålitlig framstår det som högst irrationellt att själv agera som om omvärlden vore pålitlig. Detta gäller oavsett om den enskilde själv inser att det vore bäst för samhället att alla agerade pålitligt – detta är den sociala fällans logik.

I figur 4.6 visas sambandet mellan kommuninvånarnas uppfattningar om andra kommuninvånares pålitlighet och lokalsamhälletilliten.

Ju mer invånarna i kommunen uppfattar att andra i deras omgivning betar sig opålitligt eller försöker få fördelar de egentligen inte är berättigade till, desto mindre litar de i genomsnitt på andra

4. Tillitens geografi

i lokalsamhället. I sammanhanget är det intressant att notera att det även finns ett negativt samband mellan kommuninvånarnas generella tillitsnivå och uppfattningar om andras pålitlighet, men att detta samband inte är lika starkt. Detta tyder återigen på att människor skiljer på vem som gör vad. Att tro att människorna i lokalområdet beter sig oärligt behöver inte nödvändigtvis betyda att synen på människor i allmänhet är lika negativ.²⁵

FIGUR 4.6: Mer utbredda uppfattningar om andra kommuninvånares opålitlighet bland befolkningen i en kommun samvarierar negativt med lokalsamhälletillit.

Källa: Tillitsbarometern.

Spelar området där man bor någon roll för värderingar och beteenden eller beror allt på individuella egenskaper?

Samhällsvetenskaplig forskning har långa traditioner av att söka förklaringar till om och i sådana fall i vilken utsträckning som faktorer i omgivningen påverkar individernas beteenden och attityder. I stor utsträckning har samhällsvetenskaplig teoribildning försökt att förklara samspelet mellan individ och samhälle och vice versa.

Den berömda Chicagoskolans sociologer försökte under början av 1900-talet att förklara om och hur det faktum att någon bodde i ett specifikt område skulle kunna påverka hans eller hennes värderingar och beteenden. Utgångspunkten för studierna var att de individer som utgör människors sociala omgivning också påverkar ens handlingar. Många av de tidiga studierna försökte därför undersöka hur olika sociala problem verkade vara koncentrerade till vissa områden och vilka konsekvenser det kunde få för dem som bodde i ett sådant utsatt område.²⁶ Studier med liknande ansatser har en lång historia även inom svensk forskning.²⁷ Tidiga statsvetenskapliga studier tog utgångspunkt i vad som karaktäriserade specifika bostadsområden för att undersöka vilka effekter bostadsområdets egenskaper fick på det politiska deltagandet för enskilda medborgare. Exempelvis undersökte statsvetaren Herbert Tingsten effekterna av grannskapets socioekonomiska betingelser för de boendes politiska deltagande. Det har även senare gjorts större studier av Malmö där man undersökt folkhälsoaspekter av att bo i ett visst bostadsområde.²⁸ Malmöstudierna har visat att allt från rökning till en känsla av trygghet verkar variera systematiskt mellan bostadsområden.

Det finns en förändring över tid i synen på behovet av att studera bostadsortens betydelse i Sverige för individernas beteenden och värderingar. Under en period på 1970–80-talen kom denna typ av studier att nästan helt ersättas av undersökningar som

baserades på nationella, representativa urval av enskilda individer och där bostadsområdets och lokalsamhällets betydelse knappast alls beaktades.²⁹

Intresset för studier av områdeseffekter har till en viss del följt samhällsutvecklingen i övrigt. Efter krisen på 1990-talet i Sverige blev det återigen aktuellt att studera sådana här aspekter i takt med att arbetslösheten var markant högre i vissa områden och att en ökande andel utrikes födda i befolkningen ofta var koncentrerad till vissa avgränsade bostadsområden.³⁰

Forskare har också pekat på hur politik utformas utifrån (ibland felaktiga) antaganden om att det är förknippat med vissa negativa konsekvenser att bo i ett visst område. Program och åtgärder har då skapats för att begränsa de antagna negativa konsekvenserna. Bland annat har statsvetaren Per Strömblad visat hur tilliten till politiker, tvärtemot de teoretiska förväntningarna, verkar vara högre i vissa segregerade områden i Stockholms ytterstad.³¹ Strömblad menar att dessa socioekonomiskt mer utsatta bostadsområden oftare blivit uppmärksammade genom olika politiska åtgärdsprogram och att dessa områden därigenom har blivit "politiktäta". Politiken tog tydlig plats i dessa områden, enligt Strömblad, och det skapade i sin tur en mer positiv bild.

Inom den del av den samhällsvetenskapliga forskningen som studerar områdes- eller kontexteffekter understryks ofta skillnaden mellan vad som kallas för sammansättningseffekter och områdeseffekter. Sammansättningseffekter består av att individer med särskilda egenskaper av någon anledning bor i ett visst område och att det i sin tur medför en rad olika samvariationer på grupp-/bostadsområdesnivå. Ett exempel skulle kunna vara att barn i ett visst område presterar mycket bättre i skolan eftersom deras föräldrar visar sig vara lärare och akademiker och lägger ned extra tid och stöd för att hjälpa sina barn med skolan. Detta skulle kunna vara ett exempel på en sammansättningseffekt.

Områdeseffekter däremot handlar om hur faktorer i boende-

miljön påverkar individernas attityder och handlanden. I realiteten är det svårt att dra en skarp gräns mellan sammansättningseffekter och områdeseffekter eftersom dessa ömsesidigt också kan antas påverka varandra.³²

Det har gjorts försök till att kategorisera olika teoretiska förklaringsansatser till hur områdeseffekter uppstår.³³ Några tydliga inriktningar framträder, däribland en typ av områdeseffekter som bygger på teoretiska antaganden om smittoeffekter. Dåligt beteende antas smitta av sig. Exempelvis skulle en hög andel unga med försörjningsstöd i ett visst område kunna leda till att normerna hos gruppen unga i detta område förändras och att det uppfattas som "normalt" att få försörjningsstöd, vilket i sin tur kan leda till att unga inte ens söker arbete. En utveckling av detta resonemang är antaganden om epidemiska mönster inspirerade av medicinsk epidemiologisk forskning. Dåligt beteende antas inte märkas förrän en större grupp individer anammar det. Men när spridningen har nått en tillräckligt hög nivå kan utvecklingen vara mycket snabb och i det närmaste exponentiell. I detta sammanhang brukar begrepp som *tipping point* eller brytpunkt användas där negativ (eller positiv) utveckling accelererar efter att en viss spridning uppnåtts.³⁴

Den andra typen av teoretiska förklaringar till hur områdeseffekter uppstår baserar sig på antaganden om hur beteenden förändras när olika grupper, exempelvis med hög och låg social status blandas. Om en person med låg social status flyttar till ett område med hög social status och därigenom får dem med hög social status som förebilder antas de anpassa sig till deras normer och beteenden, vilket i sin tur skulle kunna leda till positiva eller negativa förändringar för dem. Inom den statsvetenskapliga forskningen benämns fenomenet *korstryck*, vilket innebär att människor med knappa socioekonomiska resurser som bor i socioekonomiskt resursstarka områden i viss mån anpassar sitt politiska deltagande utifrån omgivningens.³⁵ En motsatt syn på effekterna av denna blandning av

grupper är vad vi bland annat presenterar i kapitlet om ekonomisk ojämlikhet: om de med små resurser får inblick i hur de med stora resurser lever kan konkurrens, känslor av orättvisa, hopplöshet och konflikter uppstå.

Slutligen finns en kategori av förklaringsmodeller som utgår från de uppfattningar och föreställningar som vissa områden förknippas med. Uppfattningarna kan också sägas vara exogena, eftersom det rör sig om de föreställningar om ett visst område som människor som inte bor i området har. Studier har visat att vissa områden blir socialt stigmatiserade, vilket i sin tur leder till negativa konsekvenser för dem som bor där. Bland annat har forskningen benämnt den effekt som kommer av att en arbetssökande uppger sig bo i ett visst område för *adresseeffekten*. På grund av att området (adressen) är förknippat med sociala problem är det svårare för den arbetssökande att få jobb, oberoende av hans eller hennes kvalifikationer.³⁶

Viktigt att poängtera är att många av de teoretiska modellerna ursprungligen utvecklats utifrån empiriska studier som gjorts i Nordamerika och att dessa resonemang inte alltid är omedelbart överförbara i ett europeiskt eller nordiskt sammanhang. Inte minst på grund av att välfärdsstatens institutioner ofta ingriper på ett mer omfattande sätt för att försöka minska skillnaderna mellan olika bostadsområden och kommuner.³⁷

I den forskning som undersöker områdeseffekters betydelse poängteras ofta att en av svårigheterna med att identifiera just sådana effekter beror på människors mer eller mindre självvalda flyttmönster och val av bostadsort.³⁸ Dessa val av bostadsort som människor gör medför att det är svårt att identifiera säkra orsakssamband från att någon bor i ett särskilt område till en persons värderingar och beteenden. Det kan bero på att speciella grupper i hög grad väljer att bo i vissa områden och därmed kan underliggande faktorer som föregår valet av bostadsort utgöra delar eller hela förklaringen till det uppkomna sambandet. Som nämnts tidigare har studier undersökt in- och utflyttningsmönster mellan områden i Sverige.³⁹ Att

områden blir förknippade med hög eller låg social status kan i sin tur förstärka vissa in- eller utflyttningsmönster. Grupper som vill identifiera sig med en hög status och har resurser för att flytta söker sig till områden förknippade med just hög status, vilket kan leda till en process som benämns *gentrifiering*, det vill säga att ett område stiger i social status. Det motsatta inträffar i områden som drabbas av ett dåligt rykte och förknippas med låg social status, vilket i sin tur kan förstärka negativa processer genom att de som bor i området och som har förmåga söker sig därifrån och att människor med små resurser i stället flyttar in.⁴⁰

I de följande kapitlen kommer vi att undersöka i vilken utsträckning individ- och områdesegenskaper påverkar lokalsamhälletilliten. Även om vi framhåller att variationerna mellan kommunerna till största delen kan bestå av sammansättningseffekter (individegenskaper) vill vi understryka att alltför tydliga gränsdragningar mellan individens och områdets betydelse medför vissa begränsningar i analysen, eftersom sammansättningen i sin tur kan återverka på individerna. Statistiskt är det svårt att fånga områdeseffekter samtidigt som effekterna kan vara påtagliga för de boende.⁴¹ De flesta kommuner har bostadsområden som uppfattas som bättre eller sämre att bo i. Det avspeglar sig också oftast i priser och tillgång på bostäder och hur populära skolor i vissa områden är.

Näringslivsstruktur och ekonomisk ojämlikhet

Redan klassiska samhällsvetenskapliga studier pekade på betydelsen av de ekonomiska strukturerna för att forma medborgarnas värderingar och känsla av samhörighet. Tydligast uttrycktes detta i den marxistiska teoribildningen, där kopplingarna mellan ekonomiska strukturer och övrig samhällsstruktur blev i det närmaste total. Men som vi redan varit inne på i inledningen har man även

i andra klassiska samhällsvetenskapliga teoribildningar med utgångspunkt i författare som Ferdinand Tönnies, Emile Durkheim och Max Weber knutit samman den industriella moderniseringen med förändringar i samhällsmönster och grundläggande värderingar. Ett gemensamt antagande har varit att med industrialisering, modernisering och påföljande urbanisering tunnas även samhörigheten mellan människor ut.

En betydelsefull faktor i dessa sammanhang, som vi redan varit inne på, är den lokala ekonomiska strukturen. Av sammanställningen i tabell 4.2 framgår att i de kommuner som av den egna intresseorganisationen Sveriges kommuner och landsting, SKL, klassificeras som varuproducerande kommuner (eller tidigare industrikommuner), så är lokalsamhälletilliten genomgående lägre än i likartade kommuner som inte karaktäriseras av varuproduktion.

Samhällen som präglades av industrier fick också en social skiktning som kom att prägla stora delar av övrigt samhällsliv. I flera historiska studier har forskarna argumenterat för hur en stor industri har kunnat påverka den politiska kulturen på orten. Orter med stor industri och en stark och organiserad arbetarklass har ofta kännetecknats av en mer radikal politisk kultur. En doktorsavhandling i historia har beskrivit hur livet i Hofors, en av våra undersökta kommuner, präglades av den stora stålindustrin.⁴² Fackföreningsrörelsen på orten var tidvis dominerad av vänsterradikala grupper och kravet på en mer radikal politik spred sig även utanför företaget. Ett exempel på hur den vänsterradikala fackföreningsrörelsen inverkade på kompromissviljan var att metall- och gjuteriarbetarförbunden länge behöll medlemmarnas rätt till att rösta emot centrala avtal.⁴³ Några av de skäl som har lyfts fram av historiker till den speciella radikala politiska kulturen som präglat exempelvis Hofors är att orten legat nära Dalarna, och vad som kallats ”ödemarkerna”, och att en snabb befolkningstillväxt under början av 1900-talet i kombination med en tydlig stor arbetsgivare utgjorde grogrund för radikalism.⁴⁴ Runtom Hofors saknades en traditionell kulturbygd och, enligt historiker,

bidrog detta till ganska stora skillnader i förhållande till exempelvis grannkommunen Sandviken; också det en industrikommun med en stor arbetsgivare, som inte alls hade samma vänsterradikala kultur.⁴⁵ Inom den historiskt orienterade forskningen har man pekat på hur orter kan komma att karaktäriseras av konflikter mellan grupper och avsaknad av en tydlig historia av samarbete. Detta kan i sin tur påverka lokalsamhälletilliten negativt.

Ett annat exempel på kontrasterna mellan industristad och kulturbild utgörs av grannkommunerna vid Vättern i Östergötland, Vadstena och Motala, som återfinns i vår undersökning. I den sista stora kommunsammanslagningen under 1970-talet blev kommunerna sammanförda men sammanslagningen varade inte längre än till 1980. En kommunpolitiker i Vadstena berättar:

Det är ju så att Vadstena och Motala passar ju inte riktigt ihop som kommuner. I Vadstena var det ju mest offentliga anställningar, hela det här sjukhuset var ju 1 000 patienter och 1 000 personal när det var som störst. Och tittar man på arbetsmarknaden i stort i Vadstena så var det cirka 45–50 procent som var offentligt anställda. Medan Motala har ju sin industritradition då, med Motala verkstad och Electrolux och allt vad det är. Så det var ju en arbetarstad och en kulturstad som skulle umgås med varandra. Och det gick inte så bra kan man säga. (Intervju 27 maj 2009.)

Om vi ser till lokalsamhälletilliten kan vi konstatera att Vadstena tillhör gruppen med högst lokalsamhälletillit medan grannkommunen Motala tillhör gruppen med något lägre lokalsamhälletillit. Utöver det lokala arbetslivets struktur finns det andra faktorer som kan påverka lokalsamhälletilliten men som kommunerna själva kan ha svårt att påverka såsom demografiska förändringar.

De två storstadskommunerna i vår undersökning, Malmö och Sundbyberg, har också betydande traditioner av industri. I Sundbyberg fanns flera olika små och mellanstora industrier som gjorde andelen arbetare påtaglig. Under senare tid har kommunen dock

genomgått en omvandling och i stället blivit en tjänsteproduce-
rande kommun där en stor andel av befolkningen pendlar in mot
Stockholms stad för att arbeta.

Malmö hade under en period en stor och dominerande varvsin-
dustri som bland annat tillverkade både civila och militära fartyg.
Under 1960-talet var ungefär 45 procent av arbetskraften i Malmö
verksam inom industrin, i början av 2000-talet hade andelen sjun-
kit till 17 procent. Historiker har beskrivit arbetet inom industrin
i Malmö som ”manligt, tungt och farligt”.⁴⁶ I och med att andelen
anställda inom industrin hade minskat under perioden hade ande-
len anställda inom handel och tjänstesektorn ökat i motsvarande
grad. Omvandlingen från industrisamhälle har ingalunda skett
smärtafritt utan även genom stora nedläggningar, främst av Kock-
ums varv. Även om stora omvandlingar i näringslivsstrukturen har
skett i många kommuner kan det ta tid innan dessa förändringar får
genomslag i och med att den tidigare industriperioden kan, som vi
redan påpekat, finnas kvar i det kollektiva minnet och i värderings-
mönster under en längre tid.⁴⁷

Tillitens geografi och förändringar i befolkningen

Sverige genomgår en radikal förändring när det gäller befolk-
ningsstrukturen och befolkningens koncentration i landet. Vi kan
konstatera inledningsvis att många av de kommuner som har höga
nivåer av lokalsamhälletillit också tappar invånare, samtidigt som
de kommuner som expanderar i storstadsområdena också har på-
tagligt lägre nivåer av lokalsamhälletillit. En växande andel av be-
folkningen i Sverige bor i områden som kan antas ha lägre nivåer av
lokalsamhälletillit.

Generellt sett i Sverige tappar ett stort antal kommuner invåna-
re och med få kvarvarande yngre blir antalet nyfödda på orten färre,

vilket på sikt leder till att befolkningen på orten minskar. I sina uppmärksammade böcker illustrerar ekonomhistoriken Jan Jörnmark med sina fotografier den omvandling som Sverige går igenom; hur exempelvis kommunala idrottsanläggningar eller industribyggnader som tidigare var stolta landmärken på orterna numera har övergivits och står och förfaller. Med en minskande befolkning har många kommuner svårt att upprätthålla den service som de tidigare har haft. Nedläggningar av verksamheter såsom skolor skapar ofta konflikter och inte sällan ett starkt engagemang lokalt. I den politiska debatten lyfts ofta frågor knutna till in- och utflyttning fram som centrala. Utflyttning förknippas med politiska problem i termer av minskande skatteunderlag och neddragningar i den kommunala verksamheten. Inflyttning uppfattas också kunna medföra sociala problem genom exempelvis bostadsbrist och svårighet att tillhandahålla kommunal service (som barnomsorg och skola). Sådana här förändringar kan antas påverka lokalsamhälletilliten.

En av våra undersökningskommuner är Bergs kommun i västra Jämtland, en till ytan stor kommun där endast en mindre del av befolkningen bor i tätort. En lokalpolitiker vittnar om hur befolkningsfrågan påverkar kommunen. I Bergs kommun har just hanteringen av skolorna ute i byarna visat sig bli en viktig politisk fråga, och medborgarna har engagerat sig lokalt för att försöka få behålla sina skolor:

[Medborgarna säger] att vi vill faktiskt bo kvar ute på landsbygden, vi vill ha kvar den här servicen. Kanske inte i full skala som man tidigare haft men någon form av service måste finnas ute på bygden. För annars så kommer hela inlandet och dö ut. Och hur skulle det se ut om vi allihop flyttade in till städerna då? (Intervju 16 september 2009.)

En låg inflyttningsgrad gör även att människor i större utsträckning känner varandra. Kommunalrådet i Bergs kommun vittnar om hur invånarna ofta spontant tar kontakt för att diskutera aktuella politiska frågor:

4. Tillitens geografi

Jag är tillgänglig för invånarna. När jag går på affären här så kan jag inte bara gå in och köpa lite mjölk och gå ut igen och tro att det tar tio minuter. Det kan ta mig en timme, till en och en halv timme och gå in i den här lilla affären och handla några få matvaror. För det är som ett halvt fullmäktigesammanträde innan jag kommit ut därifrån. (Intervju 16 september 2009.)

Ett motsatt dilemma återfinner vi i en annan av våra undersökningskommuner, Sundbyberg i Stockholms län, där en stor befolkningstillväxt sker och kommunen måste hantera de problem som uppstår bland annat med bostäder och service (som barnomsorg) för de nyinflyttade. Sundbyberg är Sveriges till ytan minsta kommun och ligger uteslutande i tätort. En kommunpolitiker beskriver hur kommunens karaktär har förändrats genom åren:

Vi är ju inne i ett skifte i befolkningen här i Sundbyberg och i gamla Sundbyberg finns det en jättestark tradition av att vara gammal arbetarstad och industristad. /.../ Vi blir så många nya invånare och att det ska byggas så många nya bostäder. Och då finns det alltid ett samtal om att "nu bygger man bort alla grönområden" och "varför ska vi bygga så mycket?" och "att vi är Sveriges minsta kommun och varför ska vi bidra till Stockholmstillväxten?" "Vi har det ju bra som vi har det." Och "det räcker med dem som bor här". (Intervju 3 juni 2009.)

En stor befolkningstillväxt genom inflyttningsskapar lättare en anonymitet och kan medföra större svårigheter att skapa en platsanknuten identitet och lokala gemensamma normer. Befolkningstillväxten sker inte enbart genom inflyttning från övriga Sverige till storstäderna utan även genom att utrikes födda i större utsträckning bosätter sig omkring de större städerna. En kommunpolitiker i en av våra undersökningskommuner uttrycker sig så här om hur inflyttningen av utrikes födda påverkar orten:

Det har nästan alltid varit så [att det är många utrikes födda] och att det blir så många nu det beror inte på att vi tar emot fler. För jag har ...

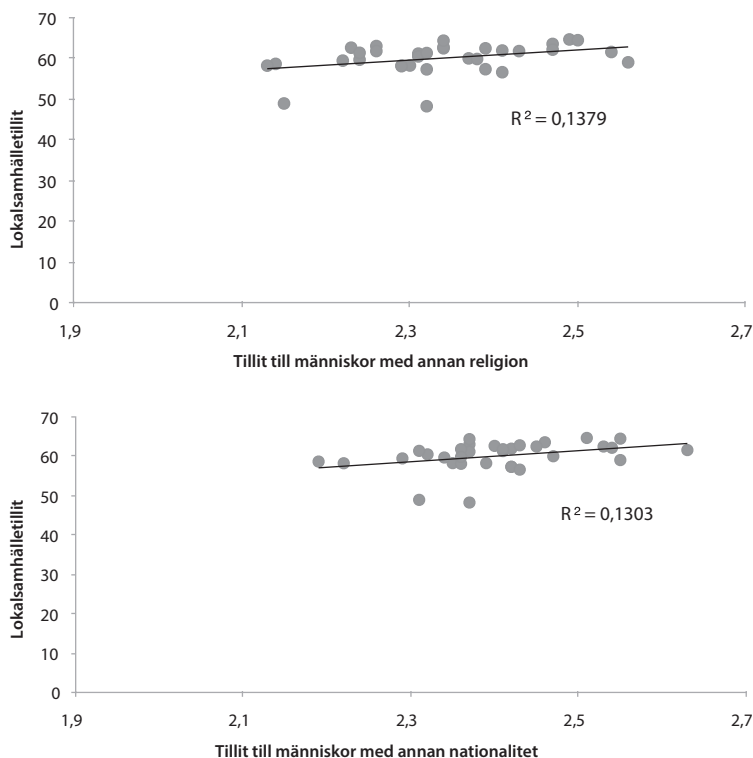
egentligen gått ut och sagt att vi klarar inte av att ta emot flera. För att invandrarna själva klarar inte av det här heller för att bostäder och så räcker inte. Man bor hos varandra och det blir väldigt, väldigt många slitningar i gruppen och mellan befolkningsgrupper./.../ Det har varit många återföreningar. Många som finns här och det kommer många hit. (Intervju 20 augusti 2009.)

En viktig fråga är i vilken utsträckning kommuner som präglas av hög respektive låg lokalsamhälletillit också kännetecknas av hög grad av tillit gentemot grupper som inte strikt tillhör den egna gruppen. Vi skulle kunna förvänta oss att samhällen som präglas av hög lokalsamhälletillit också präglas av hög tillit gentemot grupper av människor som är annorlunda än dem själva på grund av att dessa samhällen kännetecknas av en generellt sett tillitsfull kultur. Omvänt skulle vi även kunna förvänta oss att lokalsamhälletilliten är begränsad enbart till det lokala och att tilliten till människor utanför den egna gruppen inte tillhör sfären av lokalsamhälletillit. I enkäten har vi ställt frågan i vilken utsträckning man litar på andra människor med en annan religion respektive en annan nationalitet. Figur 4.7 visar att dessa samband finns, men att de inte är särskilt starka.⁴⁸

Två av kommunerna som legat i botten av fördelningen av lokalsamhälletilliten (Malmö och Sundbyberg) ligger nu närmare genomsnittet vad gäller tillit till människor med annan nationalitet. I Sundbybergs fall gäller detta även tillit till människor med annan religion. Kommunerna avviker inte lika mycket från genomsnittet när det gäller tillit till andra grupper samtidigt som dessa två kommuner präglas av den högsta graden av mångfald.

För att illustrera att sambanden mellan olika former av tillit inte entydigt kan förklaras med kommunernas invånarantal eller grad av urbanisering redovisar vi hur tre (två små och en storstad) olika kommuner fördelar sig. Figur 4.8 visar hur nivåerna av de olika formerna av tillit förhåller sig mellan de tre kommunerna. Figuren visar att tilliten till närstående (familj, släkt och vänner och bekanta) nästan inte varierar alls mellan kommunerna medan de faktorer

4. Tillitens geografi

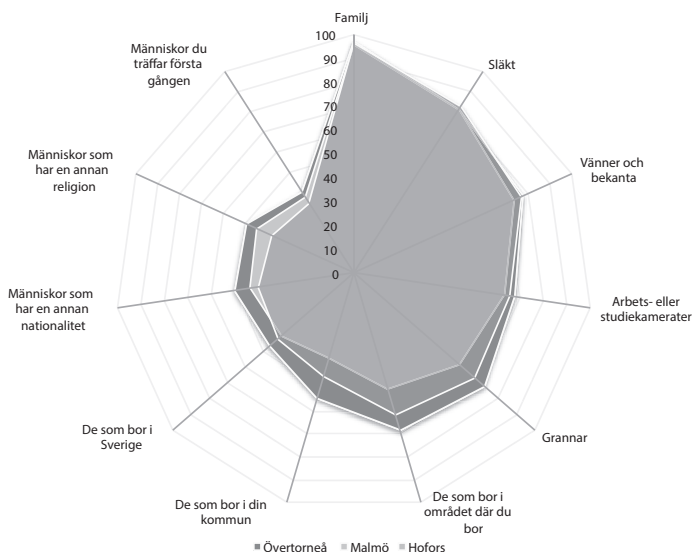

FIGUR 4.7: Tillit till människor med annan religion och annan nationalitet bland befolkningen i en kommun samvarierar i liten utsträckning med lokalsamhälletillit.

Källa: Tillitsbarometern.

som utgör lokalsamhälletilliten varierar betydligt mer. Lokalsamhälletilliten är högst i Övertorneå och lägst i Malmö, medan Hofors placerar sig i mitten. Figuren visar även att invånarna i Malmö i genomsnitt har högre nivåer av tillit till människor med annan religion och annan nationalitet än vad invånarna i Hofors har.

En liten kommun däremot som Övertorneå har höga mått på lokalsamhälletillit och även tillit till människor med annan nationalitet och annan religion. Kommunen ligger i Tornedalen där många talar

FIGUR 4.8: En komplex relation mellan olika former av tillit, exempel från tre olika kommuner.

Källa: Tillitsbarometern.

minoritetsspråket *meänkieli*. Kommunens placering vid gränsen till Finland samt den språkliga mångfalden skulle kunna bidra till att förstå de relativt höga nivåerna av tillit till människor som är annorlunda.

Politikens roll

Flera tidigare studier har pekat på hur politiken ofta försöker att gripa in för att mildra eller hejda vad som uppfattas vara självgenererande negativa spiraler som antas skapa ständigt ökande sociala problem i vissa bostadsområden. Studier har visat på hur dessa åtgärder ibland vilar på felaktiga premisser och felaktiga antaganden om orsaksförhållanden.⁴⁹ Bland annat har statsvetaren Katarina Eriksson visat att

många av de politiska reformerna vilar på antaganden om att beteenden sprids via smittoeffekter och bara genom att bo i ett relativt sett resurssvagt invandrartätt område antas individerna ha sämre chanser att klara sig i samhället.⁵⁰ Det har lyfts fram hur ungdomar får sämre möjligheter att lära sig det svenska språket därför att de inte i lika stor utsträckning träffar svenskfödda i skolan, vilket i sin tur kan leda till sämre chanser till arbete och högre utbildning.

Det är även möjligt att politiska projekt kan ha paradoxala konsekvenser och att det upplevda behovet av att genomföra projekt i dessa områden också förstärker en social stigmatisering av vissa områden som utsatta och ghettoliknande.⁵¹

Inom forskningen är det väl beskrivet att det är svårt att fullt ut förutse konsekvenserna av olika politiska reformer och vad som inledningsvis börjar som en reform inom ett område kan få konsekvenser på ett annat politikområde.⁵² Ett exempel på detta är hur reformerna av skolan i vissa fall kan ha haft konsekvenser för boendesegregeringen. I och med det fria skolvalet har mer resursstarka föräldrar i resurssvaga områden valt att låta barnen gå i skolor i mer resursstarka områden. Dessa val kan sedan ha ytterligare förstärkt segregeringen inom skolan i och med att andelen elever från resurssvag bakgrund stiger i vissa områden och att andelen elever från resursstarka familjer koncentreras till vissa skolor. Skolverkets sammanställningar pekar på att de resurssvaga eleverna presterar allt sämre.⁵³ Ofta är dessa val grundade på det renommé (som kan bygga på inkorrekta föreställningar) som skolorna har, och som vi redan innan har beskrivit tenderar invandrartäta områden att associeras med sociala problem i större utsträckning.⁵⁴ Situationen kan liknas vid de sociala fällor som bland andra Rothstein beskriver. Även om de enskilda resursstarka föräldrarna inser de eventuella negativa samhällsliga konsekvenserna av deras val av skola för sina barn kan kostnaden för att välja ”fel” skola för det egna barnet uppfattas som så stor att man inte är beredd att riskera ett sådant val. Precis som Rothstein har påpekat är lösningarna på dessa problem ofta betydligt svårare att identifiera

än problemen i sig.⁵⁵ Den gemensamma skolgången har även lyfts fram i tidigare studier som en betydelsefull faktor för skapandet av den generella tilliten i Sverige.⁵⁶

Sammanfattning

Detta kapitel har utgått från kommunerna som analysenheter. Vi har särskilt lyft fram betydelsen av sociala band knutna till den lokala miljön och näringslivsstrukturen. Det är viktigt att än en gång understryka att vi här inte har undersökt skillnader i sammansättningen i befolkningen, till exempel att många högutbildade bor på samma ort, samtidigt som flera forskare har påpekat att det i realiteten är svårt att tydligt särskilja vad som utgör en sammansättningseffekt och vad som utgör en områdeffekt eftersom dessa kan återverka på varandra. Det är också viktigt att understryka att jämförelser av kommungenomsnitt inte är liktydigt med jämförelser av individer, dock fångar dessa jämförelser vissa påtagliga och kännbara skillnader mellan olika boendemiljöer i Sverige.

I likhet med vår studie vittnar flera tidigare studier om påfallande skillnader när det gäller lokal samhörighet och hur nära sammankopplat detta begrepp är med lokalsamhälletillit. Andra studier av en mer antropologisk karaktär har visat på skillnader i "andan" som dominerar olika orter. Historiska studier har visat på stighbundenhet och hur strukturer och värderingsmönster från det förflutna kan leva kvar och under en lång tid prägla ett samhälle. Samtidigt visar vår undersökning att de förändringar som sker via folkomflyttningar mellan orter och mellan länder är mer samtida fenomen som i sig kan påverka orter på olika sätt. I kommande kapitel kommer vi med hjälp av flernivåanalyser närmare att undersöka betydelsen av ekonomisk ojämlikhet och invandring.

Förändringsfaktorer och lokalsamhälletillit (I): Ojämlighet

FRÅGAN OM OJÄMLIKHETENS konsekvenser och den relativa jämlikhetens fördelar har under senare år fått ny aktualitet. Efter den franska revolutionens hoppfulla paroll om "frihet, jämlikhet, broderskap" följde under artonhundratalet framväxten av en djup konflikt mellan liberalism och socialism där jämlikhet ställdes mot frihet. Den fundamentala uppdelningen mellan den politiska vänstern och borgerligheten byggde på denna förmenta motsättning. Kommunisterna och socialisterna uppfattade jämlikhet som dels ett mål med sin politik, dels ett moraliskt trumfkort i den politiska debatten. Marknadsliberala politiker (i Sverige de borgerliga) premierade i stället individens frihet och rätten till privat ägande. I detta politiska spel kom relationen mellan individuell frihet och social jämlikhet att uppfattas som ett nollsummespel: desto mer frihet, desto mer ojämlikhet. Eller alternativt: en framtvungad jämlikhet kunde förverkligas enbart till priset av minskad frihet.

Med Berlinmurens fall och kommunismens kollaps som ett trovärdigt politiskt alternativ kom med tiden förutsättningarna att ändras. I stället för att fokusera på tvekampen mellan kommunism och kapitalism, med dess svartvita och grovt förenklade syn på hur de moderna marknadssamhällena faktiskt fungerade, kom politiker och akademiker att bli alltmer intresserade av skillnader mellan de olika varianterna av kapitalism. Detta intresse har förstärkts och fått substans av den växande mängden av data och index med vars

hjälp man försöker att mäta och jämföra allt från lycka till materiell rikedom. Idag rankas länder på snart när alla områden, och det gäller variationen av såväl socioekonomisk jämlikhet som generell tillit.

Vad dessa data tycks ge vid handen är att relativ socioekonomisk jämlikhet ser ut att samvariera med en rad positiva företeelser, från hälsa och psykiskt välmående till politisk stabilitet och en väl fungerande ekonomi på nationell nivå. I den inflytelserika och omdebatterade boken *Jämlikhetsanden* sammanfattade Richard Wilkinson och Kate Pickett många av dessa forskningsresultat, som visade att tanken om att ojämlikhet skulle vara ett rimligt pris för frihet och en väl fungerande ekonomi inte stämde. Tvärtom tyder Wilkinsons och Picketts analyser på att hälsan påverkades negativt av ojämlikhet.¹

Såväl svenska som internationella forskare har riktat kritik mot Wilkinsons och Picketts analys för att den inte tillräckligt väl undersöker om människor på ett individuellt plan faktiskt mår dåligt av just ojämlikhet.² Men samtidigt visar en mängd andra forskningsresultat att den individuella sociala rörligheten är större i länder likt de nordiska, som också är relativt jämlika. John Bridgeland, före detta rådgivare till president George W. Bush, som var med och startade ett projekt "Opportunity Nation" med syftet att finna policylösningar på problemet med den minskande rörligheten, säger att han blev chockad av de internationella jämförelserna. "Republikaner kommer inte att känna sig tvingade att prata om skillnader i inkomst", noterade Bridgeland. "Däremot kommer de att känna ett behov av att tala om bristen i social rörlighet – att många saknar tillträde till den amerikanska drömmen."³

Detta gap mellan exempelvis USA och de nordiska länderna har inte bara att göra med att inkomstskillnaderna är mindre och att de olika välfärdssystemen effektivt för över pengar från mer välbeställda till mindre bemedlade individer, utan kanske främst för att stora investeringar görs i individer – från förskola, skola, universitet och vidareutbildning, till hälsovård, äldreomsorg och satsningar på

dem som hamnat utanför arbetsmarknaden av olika skäl. I USA ses denna typ av investeringar alltmer som en privat angelägenhet och med tanke på de stora kostnaderna för speciellt de mest attraktiva privata skolorna och universiteten innebär detta att de fattiga barnen och ungdomarna hamnar ännu mer på efterkälken när det gäller utbildning och därmed inkomst.

Den grundläggande tanken som genomsyrar det svenska sociala kontraktet som vi presenterat i tidigare kapitel är att det goda samhället måste bygga på institutioner och en politik som främjar inte bara jämlikhet utan även individens autonomi, med andra ord politik som stärker individens ställning i det moderna, individualistiska marknadssamhället. I detta perspektiv framstår relativ jämlikhet inte som ett *mål* där priset är minskad individuell frihet, utan som ett *medel* för att maximera såväl individens autonomi och sociala rörlighet som nationens rikedom. Och kittet som håller samman detta samhällskontrakt, där individualism och gemenskap kan förstärka varandra, är en sval men stark generell tillit som ytterst är kopplad till en relativ (jäm)likhet där de flesta individer litar på att alla lyder lagen och på att de gemensamma institutionerna inte är korrupta.

I detta kapitel kommer vi att närmare analysera just denna centrala relation mellan socioekonomisk jämlikhet och tillit mot bakgrund av det stadigt ökande antalet studier som under det senaste decenniet har undersökt sambandet mellan socioekonomisk jämlikhet och tillit. Resultaten från länderjämförelser pekar på ett robust negativt samband mellan ojämlikhet och tillit. Man kan dock inte säga att det är slutgiltigt klarlagt i vilken utsträckning som en nedgång i tillit kan orsaka en ökad ojämlikhet eller om en ökad ojämlikhet leder till en minskad tillit. Vi vill här först och främst försöka bena ut dessa samband, dels med hjälp av jämförande internationella data, dels utifrån data från vår egen befolkningsundersökning. I analyserna kommer vi att göra en åtskillnad mellan ojämlikhet som en fråga om å ena sidan *olikhet*, och å andra sidan om en

upplevelse av *orättvisa*. Vidare kommer vi att särskilja sambanden mellan tillit och ojämlikhet på *individnivå* samt mellan skillnader i ekonomisk status mellan olika *bostadsområden*.

Olikhet kontra orättvisa

Varför skulle ojämlikhet påverka tillit? Det enkla svaret baserar sig på en typ av teorier som utgår från att det är lättare att lita på människor som liknar en själv än människor som är olika en själv. Människor anses utifrån dessa teorier ha en inneboende aversion mot heterogenitet eller olikhet. Allt som ökar det sociala avståndet mellan människorna i samhället tenderar att förstöra tilliten medan allt som minskar det sociala avståndet tenderar att öka tilliten. Liknande teoretiska antaganden görs för en annan dimension av olikhet, nämligen etnisk mångfald, vilken vi återkommer till i nästa kapitel.

Forskningen om hur ojämlikheten påverkar tilliten har olika utgångspunkter och bygger på delvis olika antaganden. För det första finns en typ av teoretiska antaganden om hur människor reagerar på faktorer i sin omgivning och hur dessa relaterar till människors värderingar och beteenden, det vill säga kontextuella förklaringar. En sådan typ av teori har förts fram av nationalekonomerna Alberto Alesina och Eliana La Ferrara där förklaringen bygger på att ojämlikhet har samma effekt för såväl fattiga som rika.⁴ Med detta synsätt på ojämlikhet är problemet enkelt uttryckt olikhet i sig. Oberoende av ens egen nivå av välstånd är man mer benägen att etablera sociala band och ha upprepade kontakter med människor som "liknar en själv" och i detta fall innebär att likna en själv att tillhöra samma socioekonomiska grupp. Sanktioner och social kontroll är mer effektiva i ekonomiskt mer homogena grupper än i grupper som präglas av olikhet. Ur denna synvinkel påverkar endast skillnader och inte nivåerna av inkomst utfallet mätt i tillit.

Med andra ord, i ett samhälle som har en väldigt snedfördelad inkomstspridning, med exempelvis många låginkomsttagare, skulle det vara lättare att upprätthålla tilliten människor emellan än i ett samhälle med en mer normalfördelad inkomstfördelning, eftersom fler människorna skulle likna varandra inkomstmässigt sett och därför lita på varandra. Vidare skulle de som tillhörde majoriteten med låg inkomst vara mer tillitsfulla än dem med hög inkomst eftersom de skulle vara mer lika den största delen av befolkningen och därigenom också ha ett kortare socialt avstånd till de flesta andra.

Ett annat sätt att förklara betydelsen av ojämlikhet för tillit är att betrakta ojämlikhet i termer av upplevd orättvisa där den objektiva skillnaden i inkomst och rikedom visserligen ligger till grund för skapandet av känslor av orättvisa, men det centrala i denna teoretiska förklaring är den subjektiva känslan av orättvisa. Den teoretiska förklaringen bygger på att i ett bostadsområde, lokalsamhälle eller land som kännetecknas av ojämlikhet så minskar känslan av att alla delar historia och framtid hos dem som tillhör toppen och botten av inkomst- och förmögenhetsfördelningen. Teorin bygger på antagandet om att medborgarna i mindre utsträckning ser sig som delar av ett större socialt sammanhang i samhällen som präglas av en hög grad av ojämlikhet. Ojämlikhet skulle enligt denna logik hota den sociala sammanhållningen genom att det uppstår eller redan finns en känsla av orättvisa bland dem som har de lägsta inkomsterna. Dessutom, menar Jong-Sung You, en av forskarna inom detta område, att det i ojämlika samhällen även uppstår en rädsla att förlora privilegier bland dem som har det bättre ställt, således påverkas tilliten även bland de välsituerade.⁵

Påverkan från faktorer i omgivningen, kontexteffekterna, av uppfattad orättvisa är alltså negativ både för rika och fattiga. De rika fruktar de fattiga samtidigt som de fattiga ser på de rika med avund och förakt, eftersom de antar att de rika blev rika genom orättvisa fördelar och att själva spelreglerna för samhället är orättvisa. Till skillnad mot olikhetsteorin, så betonar teorierna som

utgår från betydelsen av uppfattad rättvisa att de negativa effekterna av en skev inkomstfördelning där många är fattiga och få är rika, är mer skadlig för tilliten eftersom en sådan inkomstfördelning lättare uppfattas som orättvis.

Ytterligare ett teoretiskt antagande utgår från att människor som lever i ojämlika samhällen har en mindre optimistisk livshållning. En individ med små inkomster kan komma att uppfatta att de välbeställda lever på en till synes ouppnåelig nivå av välstånd. Oro kring den egna ställningen i den ekonomiska hierarkin i samhället kan föda inte bara avundsjuka utan även en känsla av att de egna inkomsterna inte motsvarar ens förväntningar och ansträngningar. Forskarna Eric Uslaner och Mitchell Brown har analyserat förhållandet mellan den individuella ekonomiska positionen och tillit genom att studera hur tilliten är kopplad till optimism och en känsla av att kunna påverka och kontrollera sin omgivning.⁶ Människors tillit är alltid präglad av en viss osäkerhet, men är man övertygad om att framtiden är ljus minskas denna osäkerhetskänsla. Å andra sidan, om optimismen saknas, försvagas kraftigt benägenheten att satsa på osäkra, tillitsbaserade relationer med andra. I flera studier har forskare också visat att människor med låg social status ofta har lägre generell tillit än andra.

För att sammanfatta forskningen så här långt är slutsatsen att man ur ett olikhetsperspektiv kan förvänta sig ett generellt negativt samband mellan tillit och ekonomisk ojämlikhet. I ett orättviseperspektiv förväntas dessutom de med de lägsta inkomsterna ha mindre tillit än de med högre inkomster. Vidare bör de negativa effekterna av att ha en låg inkomst vara starkast i samhällen där ojämlikheten är som störst, eftersom polariseringen mellan olika grupper är starkast där.

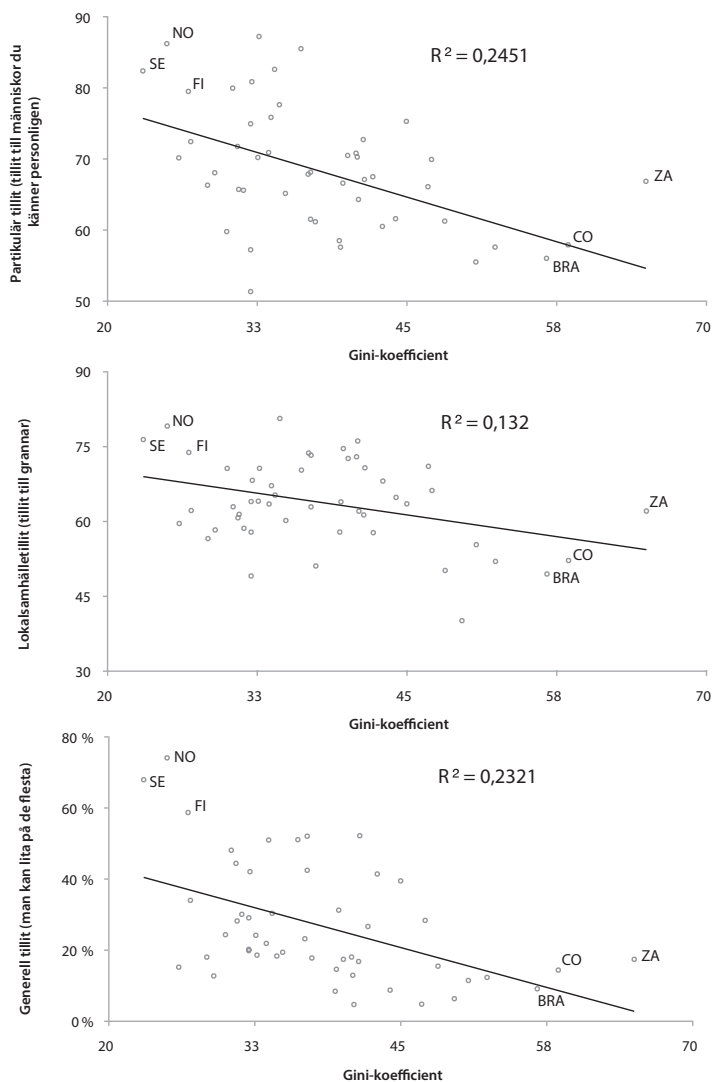
Vi prövar de olika förklaringarna till om och varför tillit påverkas negativt av ojämlikhet: först i en genomgång av jämförande internationella studier och sedan genom att pröva i vilken utsträckning dessa antaganden håller i våra egna data från svenska

kommuner. Dessutom kommer vi i ett tredje steg att undersöka om socioekonomiska skillnader mellan de som bor i olika bostadsområden inom en och samma kommun kan ha en negativ inverkan på tilliten. Den privata ekonomin är inte den enda faktorn som skulle kunna påverka upplevelse av levnadsnivå, rättvisa och tillit. Att bo i ett relativt fattigt område där man samtidigt kan observera hur människor i närliggande områden har det bättre ställt, har bättre skolor och en renare och mer välordnad gemensam miljö kan skapa en kollektiv känsla av relativ fattigdom som i sin tur underminerar optimismen och känslan av gemenskap med samhället i stort. Därför är det angeläget att undersöka om variationen i inkomst på bostadsområdenivå i förhållande till inkomstnivån i omgivande områden påverkar tilliten negativt – och detta oberoende av den enskilda individens ekonomiska ställning.

Tillit och ojämlikhet: länderjämförelser

I ett antal tidigare studier har forskare undersökt sambanden mellan ekonomisk ojämlikhet och låg generell tillit genom att genomföra länderjämförelser. Utan undantag drar forskarna slutsatsen att det finns ett negativt samband mellan ekonomisk ojämlikhet och tillit. Höga nivåer av ojämlikhet samvarierar med låga nivåer av tillit. Exempelvis visar Christian Bjørnskov att av de olika faktorer som teoretiskt skulle kunna förklara skillnader i tillitsnivåerna mellan länder så är skillnader i inkomst medborgarna emellan den faktor som bäst förklarar variationen. Hans slutsats, som har en tydlig politisk innebörd, är att en omfördelande inkomstpolitik därför skulle leda till att tilliten ökar i ett längre perspektiv. Eller med Bjørnskovs ord, ”om man vill använda tillitsskapande som en utvecklingsstrategi, är detta troligen den enda vägen framåt”.⁷

Vi har bearbetat data från undersökningen World Values

FIGUR 5.1: Graden av ojämlikhet hos befolkningen i ett land samvarierar negativt med olika former av tillit.

Förklaring: Brasilien (BR), Colombia (CO), Finland (FI), Norge (NO), Sydafrika (ZA), Sverige (SE)

Källa: World Values Survey Data (2005–2007).

Survey (figur 5.1) för att undersöka sambanden mellan ojämlikhet och olika former av tillit. Inte överraskande – och i linje med tidigare studier – finner vi det förväntade sambandet mellan nivån på länders inkomstojämlikhet och alla de tre former av tillit som vi diskuterar i denna bok.

En mer ingående granskning av mönstren i figur 5.1 avslöjar dock att en relativt jämlik fördelning av inkomster är en nödvändig men inte tillräcklig faktor för att förklara variationerna i de olika formerna av tillit. Det finns nämligen inga exempel på länder med en hög grad av ojämlikhet som också har en hög grad av tillit (de mest ojämlika länderna återfinns i Afrika och Latinamerika), med Sydafrika som ett möjligt undantag med sina relativt höga nivåer av partikulär tillit. *Däremot* finns det flera jämlika länder som uppvisar låga nivåer av de olika formerna av tillit.⁸ Logiken säger att likheter i jämlikhet inte kan förklara skillnader i tillit.

Övergripande jämförelser som dessa innehåller dock en samling väldigt olika länder. Detta är, som vi redan påpekat, problematiskt, inte bara på grund av skiftande kvalitet på insamlade och tillgängliga data, utan också därför att de uppmätta skillnaderna exempelvis också kan påverkas av oavsiktligt olika översättningar av frågor som påverkar människors svar och om människor känner sig fria att svara så som de verkligen uppfattar saker och ting. Särskilt i auktoritära länder utgör själva deltagandet i en undersökning och tilltron till att den insamlade informationen inte missbrukas ett stort mått av tillit i sig.

I tabell 5.1 visas resultatet från en panelanalys som består av att data för olika länder vid flera tidpunkter samlas in. Med hjälp av panelanalysen kan vi undersöka om en förändring i ojämlikhet påverkar tilliten i länderna vid en efterföljande tidpunkt (vi kontrollerar även för en förändring av välståndet, det vill säga BNP per capita). I den första modellen är måtten på ojämlikhet och BNP per capita från en senare tidpunkt än ojämlikheten för att pröva huruvida en eventuellt förändrad ojämlikhet föregår en förändrad

TABELL 5.1: Ojämlighet kommer före minskning av tillit.

	<i>Generell tillit Modell 1</i>	<i>Gini-koefficient Modell 2</i>
Konstant	53.80***	37.56***
Gini-koefficient ¹	-.60***	
BNP/ per capita ¹	.21*	-.92
Generell tillit ¹		-.014
Antalet tidpunkter	124	116
Länder	21	21
R ² (inom)	.25	.04

Förklaring: 1 = En periods eftersläpning. BNP/capita uttryckt i dollar. Panelanalys, fixed effects.

Källa: Estimated Household Income Data Set (Texas Inequality Project).

tillit. I den andra modellen undersöker vi den motsatta riktningen på sambandet, nämligen att en minskning i tillit kommer före ökningar i ojämlikhet.

Resultatet av panelanalysen visar att förändringar i ojämlikhet inträffar före förändringar i tillit och inte omvänt. I modell 1 visar resultaten att en ökning av ojämlikheten (Gini-koefficienten¹) är knutet till en minskning vid följande tidpunkt. För att konkretisera med ett exempel innebär detta att om Sverige skulle få en ökning av ojämlikheten till nivåer som motsvarar dem i Storbritannien skulle det motsvara en förväntad minskning av andelen svenskar som säger sig lita på de flesta med 5 procent. Det finns fortfarande en eftersläpande minskning i tilliten efter två perioder vid en ökning i ojämlikheten.⁹ Den motsatta riktningen på sambandet, det vill säga att en minskning i tilliten inträffar innan en ökning i ojämlikheten, stöds inte av data. En förändring av nivån av generell tillit under en period påverkar inte nivån av ojämlikhet i påföljande period.

Således pekar resultaten på statistiskt signifikanta samband mellan en ökning i ojämlikhet och en minskning i nivåerna av tillit. Den utveckling med ökande ojämlikhet, som har inträffat i Östeuropa, Västeuropa och Sydeuropa, samvarierar med en minskning i tillitsnivåerna några år senare. Detta samband kvarstår även om vi kontrollerar för förändringar i ekonomiskt välbefinnande. I de nordiska länderna har en bibehållen relativt hög grad av ekonomisk jämlikhet samvarierat med en ökning i av den generella tilliten. Detta har skett samtidigt som välbefinnandet (BNP per capita) och utbildningsnivåerna har fortsatt att öka. Även om tillgången på paneldata är begränsad och analyserna behöver utvidgas (både i tid och rum) och prövas ytterligare, framstår resultaten från dessa initiala analyser som tydliga. Ökande inkomstskillnader är förknippade med minskande generell tillit, och tidsordningen på faktorerna stödjer Rothsteins och Uslaners tes om att ojämlikhet kommer före nedgången i tillit i en kausal kedja.¹⁰

Det är dock på vissa sätt problematiskt att göra internationella jämförelser eftersom fullt jämförbara data ofta saknas. De nordiska länderna har som vi tidigare påpekat fler gemensamma faktorer än enbart en låg grad av inkomstskillnader, exempelvis en historia med protestantiska statskyrkor och en konsensusorienterad kultur, gradvisa och fredliga demokratiseringsprocesser, välbefinnande, starka civilsamhälleliga organisationer med ett brett folkligt deltagande. Att skilja ut jämlikhet som den avgörande faktorn kan vara problematiskt. I vilken utsträckning som de nordiska länderna utgör ett undantag och hur pass mycket som de påverkar det generella sambandet mellan länders nivåer av generell tillit och nivån av ojämlikhet är heller inte tillräckligt utrett ännu.¹¹

Om behovet av jämförande studier inom länder

Vi menar att det är angeläget att göra jämförande studier inom länder, speciellt eftersom de studier som har gjorts baserade på jämförelser inom länder påvisar mindre tydliga resultat rörande sambandet mellan ojämlikhet och tillit. Exempelvis har nationalekonomerna Magnus Gustavsson och Henrik Jordahl visat på att det finns negativa samband mellan inkomstskillnader och generell tillit i en studie baserad på jämförelser mellan län i Sverige.¹² Ett gemensamt drag för tidigare studier verkar vara att ju mer avgränsat geografiskt område forskarna har jämfört, desto mindre entydiga verkar resultaten bli. I Alesina och La Ferraras studie försvinner sambanden (i jämförelser mellan städer i USA) mellan tillit och ojämlikhet när forskarna tar hänsyn till etnisk mångfald.¹³ I en annan studie, där Andrew Leigh har undersökt australiensiska bostadsområden, dras slutsatsen att det inte verkar finnas några samband mellan ojämlikhet och generell- eller lokalsamhälletillit (lokal tillit med Leighs egen terminologi).¹⁴ Däremot visar Julien Labonne med flera att det finns starka samband mellan å ena sidan ojämlikhet i lokalsamhället och individuellt välstånd, och å andra sidan tillit i en studie av fattiga filippinska lokalsamhällen.¹⁵ Sambandet framstår med andra ord som mer komplext om ojämlikhet mäts som skillnader inom länder i stället för skillnader mellan länder.

Att undersöka skillnader på lokal nivå i Sverige framstår som ett mycket svårare test för ojämlikhetsteorierna än att göra länderjämförelser eller jämförelser inom länder med stora skillnader i inkomst och välstånd. Vi kan därför inte heller utesluta förekomsten av negativa effekter i samhällen som uppvisar en större ekonomisk ojämlikhet och en avsaknad av social rörlighet, även om vi inte skulle finna några samband i Sverige. Skälet är att Sverige relativt sett fortfarande framstår som ett någorlunda homogent samhälle och med en relativt sett hög nivå av välstånd. Men om vi skulle finna

ett negativt samband även i det relativt sett jämlika Sverige skulle det vara ytterligare ett starkt argument för att det finns ett negativt samband mellan ojämlikhet och tillit.

I de kommande avsnitten av kapitlet fokuserar vi därför på Sverige och våra egna data från *Tillitsbarometern*. Vi undersöker först hur den individuella ekonomiska ställningen verkar påverka tilliten. Är det de med lägst inkomster som också är minst benägna att lita på andra? Vad kan vi säga om den tidigare redovisade tesen att det är den upplevda känslan av orättvisa snarare än enbart olikhet som är avgörande för tilliten?

Vi har också försökt undersöka i vilken utsträckning ojämlikheter inom eller mellan lokalsamhällen verkar spela någon roll för tilliten. Hur påverkas tilliten till andra av att tillhöra en låginkomsttagargrupp om samhället i sig präglas av en hög grad av ojämlikhet inom och mellan olika områden?

Tillit och ojämlikhet i Sverige: skillnader på individnivå

Även om Sverige är ett jämlikt land i ett internationellt perspektiv kvarstår det ändå skillnader i inkomstnivåer mellan individer. Går det att finna några samband mellan denna ojämlikhet och tillit i Sverige?

Som vi redan har diskuterat kan ojämlikhet analyseras utifrån flera perspektiv. Om social polarisering uppstår som en följd av inkomstskillnader i samhället kan detta påverka tilliten negativt, oberoende av individens inkomstnivå. Skillnader mellan olika bostadsområden eller lokalsamhällen kan också bidra till att skapa en känsla av pessimism, hopplöshet och en känsla av att tillhöra dem som har blivit bortglömda av samhället.

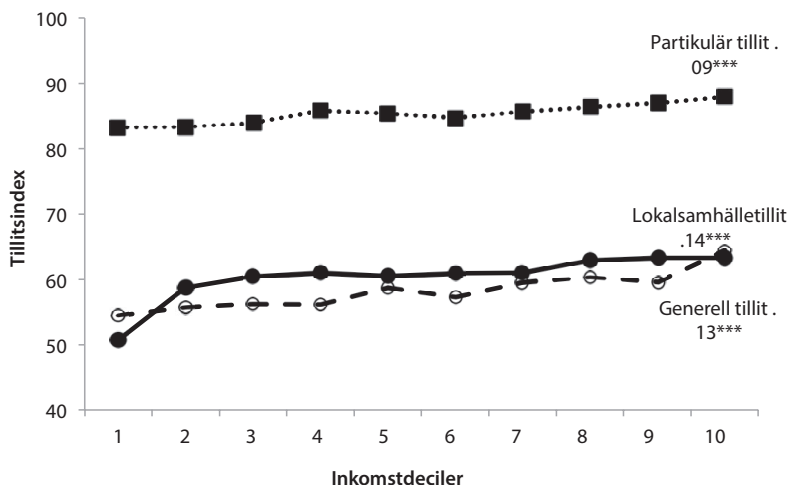
I de följande avsnitten i kapitlet undersöker vi olika perspektiv på ojämlikhet: för det första undersöker vi olikheter i sig, för det

andra undersöker vi betydelsen av upplevelser av orättvisa. Vi jämför i vilken utsträckning de olika ansatserna verkar kunna bidra till att förklara sambandet mellan ojämlikhet och tillit.

Tillit och olikhet

Vi har delat in individerna i vårt urval i deciler (tio lika stora grupper) utifrån inkomst för att spegla skillnaden mellan samhällsskikt med olika nivåer av inkomst. Sambanden mellan personlig inkomst och olika former av tillit är relativt svaga men ändå signifikanta för alla tre formerna av tillit (se korrelationskoefficienterna i figur 5.2). Om enbart olikheter skulle påverka tilliten borde människor i mitten av inkomstfördelningen ha högre nivåer av tillit eftersom de tillhör den största gruppen och därmed liknar den största andelen av andra människor medan de som tillhör extremerna när det gäller inkomstnivåer (hög eller låg) skulle uppvisa lägre nivåer av tillit, eftersom de är mest olika övriga i samhället. Denna typ av skillnader i samband återfinns inte i våra data. När det gäller lokalsamhälletillit har de individer som återfinns i de två decilerna med de lägsta inkomstnivåerna lägre tillit än övriga grupper, medan de som återfinns i decilerna med de högsta inkomstnivåerna har högst generell tillit. Formen på sambandet (se figur 5.2) ger ett visst stöd för en tolkning där hög- och medelinkomsttagarna möjligen själva uppfattar att de förtjänar den inkomst de har och att de har blivit "rättvist belönade". I linje med detta skulle möjligen grupperna med lägre inkomster kunna uppfatta sig själva som orättvist behandlade och därmed skulle en lägre tillit kunna följa.¹⁶ För våra fortsatta analyser behöver vi således skapa en inkomstvariabel som tar hänsyn till det faktum att den mest intressanta variationen, särskilt vad gäller lokalsamhälletillit, finns i de lägsta nivåerna på inkomstskalan (se figur 5.2).

Inkomst framstår som den mest robusta förklaringsfaktorn till generell och lokalsamhälletillit i multivariata analyser som enbart tar hänsyn till individuella förklaringsfaktorer. Givet att vi kontrollerar för andra faktorer har individerna som tillhör de översta tiondelarna av inkomstnivåer ett i genomsnitt 4 poäng högre värde på lokalsamhälletillitsskalan och ett i genomsnitt 3 poäng högre värde på skalan för generell tillit än dem som tillhör decilerna med de lägsta inkomsterna. Inkomst kan även vara ett uttryck för andra variabler såsom exempelvis ställningen på arbetsmarknaden. Detta undersöks längre fram i kapitlet.

FIGUR 5.2: Låginkomsttagare har lägre nivåer av tillit än höginkomsttagare.

Källa: Tillitsbarometern. Förklaring: bivariat analys.

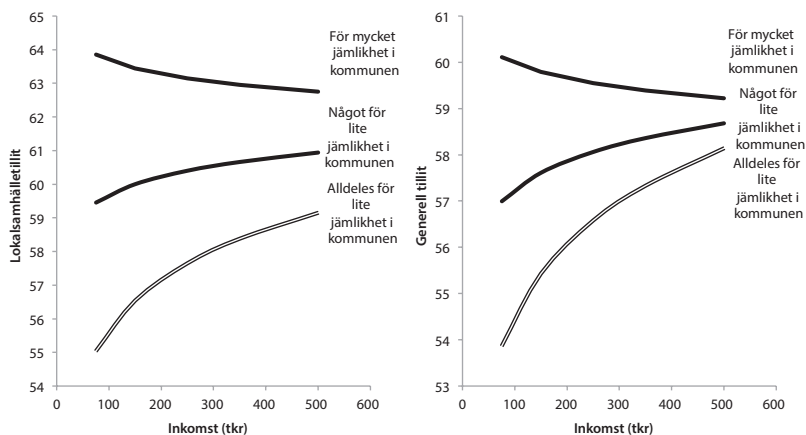
Känslan av orättvisa och tillit

Vårt material gör det möjligt för oss att undersöka mer i detalj om en del av effekten av inkomst möjligen kan förklaras av en känsla av orättvisa bland dem med de lägsta inkomsterna. Enligt den tidigare redovisade förklaringen som framhäver betydelsen av uppfattad orättvisa kan vi förvänta oss att en känsla av orättvisa påverkar låginkomsttagare mer än andra, eftersom de enligt detta resonemang tillhör en grupp som antagligen upplever att de tjänar mindre än vad de förtjänar. Respondenterna ombads att redogöra för i vilken grad dessa slags företeelser förekom i deras lokalsamhälle. En av dessa var huruvida man uppfattade i vilken utsträckning alla "hade det lika bra i kommunen". Denna fråga använder vi som ett mått på hur svarspersonerna uppfattade den lokala ekonomiska jämlikheten. Omkring 85 procent uppfattade att det fanns något eller alldeles för lite jämlikhet. Av de resterande 15 procenten var det endast 1 procent som svarade att det fanns alldeles för mycket jämlikhet.¹⁷

I figur 5.3 visas de skattade värdena från regressionsanalyser och de uttrycker i vilken mån den uppfattade ekonomiska jämlikheten, allt annat lika, samvarierar med olika former av tillit.¹⁸ Figurerna visar bara värdena för lokalsamhälletillit och generell tillit, eftersom sambandet med partikulär tillit inte var statistiskt signifikant.

Resultaten i figur 5.3 är i linje med våra förväntningar: de visar att effekten av låg inkomst på tillit nästan uteslutande finns hos dem som menar att det finns alldeles för lite jämlikhet i kommunen. Det finns praktiskt taget inga skillnader mellan olika inkomstgrupper som är mindre kritiska till nivåerna av jämlikhet i kommunen. Detta stärker ytterligare tolkningen av att det är när låg inkomst uppfattas som orättvis som ett samband med tillit kan uppträda. Samtidigt har även höginkomsttagargrupper som uppfattar att det finns alldeles för lite jämlikhet lägre nivåer av tillit än grupper med

5. Förändringsfaktorer och lokalsamhälletillit (1): Ojämlighet

FIGUR 5.3: Sambandet mellan inkomst och tillit förstärks med känslan av bristande jämlikhet.

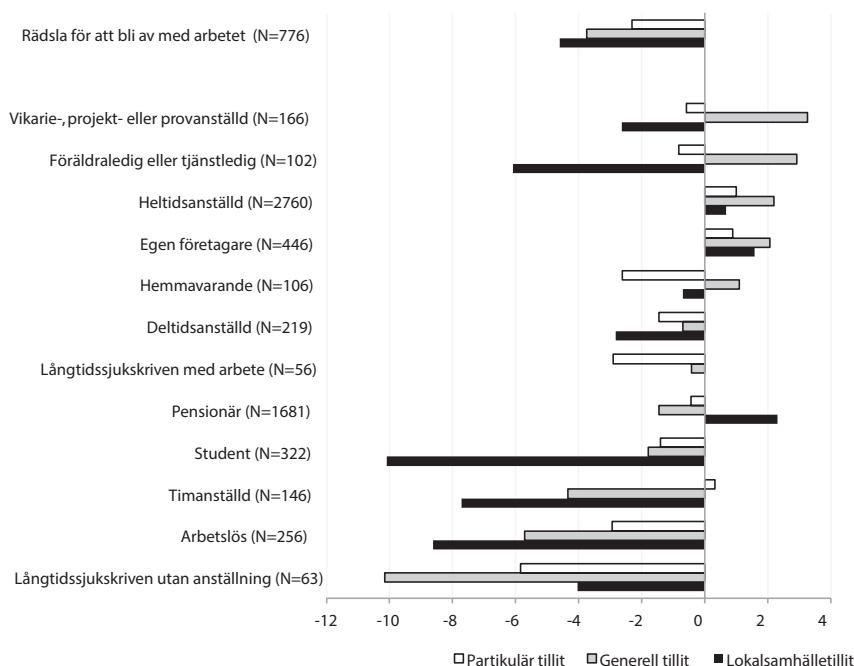
Källa: Tillitsbarometern. Förklaring: Skattade värden från regressionsanalyser.¹⁹

lägre inkomster men med en mer positiv bild av jämlikheten i lokalsamhället. Detta antyder att det finns kontexteffekter av ojämlikhet som påverkar hög- och låginkomsttagare på ett likartat sätt. Detta återkommer vi till.

Positionen på arbetsmarknaden och tillit

Inkomst är bara en av flera möjliga indikatorer på ekonomisk status. En svag eller utsatt position på arbetsmarknaden skulle också kunna bidra till pessimism, osäkerhet och en minskad tro på framtiden. Att stå utanför arbetsmarknaden under en längre tid kan också minska möjligheterna till sociala kontakter, något som i sin tur kan påverka tilliten negativt. Nedan beskriver vi de enkla sambanden mellan olika former av tillit och ställning på arbetsmarknaden.

Generellt stödjer de bivariata sambandsanalyserna i figur 5.4 dessa antaganden. Att ha en svag eller ingen koppling till arbetsmarknaden är negativt sammankopplat med både generell tillit och lokalsamhälletillit. Svarspersonerna som är rädda för att mista sina arbeten under den ekonomiskt osäkra period som gällde när undersökningen genomfördes (23 procent av dem med en löneanställning) har signifikant lägre nivåer av både generell tillit och lokalsamhälletillit än genomsnittet. När man tagit hänsyn till alla andra variabler har de som är rädda för att förlora sitt arbete i genomsnitt

FIGUR 5.4: En svag ställning på arbetsmarknaden samvarierar med lägre tillit. Avvikelser från medelvärdet i procent.

Källa: Tillitsbarometern. Förklaring: 0=medelvärdet, bivariat analys.

2,1 lägre poäng på lokalsamhälletillitsskalan och 2,5 poäng lägre värde på det generella tillitsindexet. Den uppskattade statistiska effekten av rädslan för att förlora arbetet verkar utifrån analyserna²⁰ inte vara beroende av respondenternas ekonomiska situation. Om samtliga respondenter (det vill säga även de utan en betald anställning) ingår i analysen, försvinner den självständiga inverkan av variabeln rädsla för att bli av med arbetet nästan helt.

Att stå utanför arbetsmarknaden på grund av arbetslöshet eller långvarig (mer än tre månader) sjukskrivning har ett negativt samband med tillit. Det finns en tydlig skillnad mellan dem som är deltidssjukskrivna (som har genomsnittliga nivåer av tillit) och dem som är heltidssjukskrivna. När vi kontrollerar för samma faktorer som ovan (inkluderat inkomst, som varierar på ett likartat sätt) minskar betydelsen av att stå utanför arbetsmarknaden drastiskt men är fortfarande statistiskt signifikant. Det motsvarar i genomsnitt 2–3 poäng lägre skattade värden på generell och lokalsamhälletillit.

Studenter har lägst nivåer av lokalsamhälletillit. Detta kan emellertid i stor utsträckning förklaras av ålder (yngre litar i mindre utsträckning på andra än äldre) och det faktum att de har bott kortare tid på orten. Även om vi tar hänsyn till detta har studenterna en lite lägre lokalsamhälletillit. En möjlig förklaring till detta är att studenter ofta hänvisas till att bo i områden som är olika (med lägre social status) deras hemmiljöer, som de fortfarande möjligen identifierar sig mer med. Studenter har däremot en i genomsnitt något högre nivå av generell tillit. Tillfälligt anställda och projektanställda har också högre nivåer av generell tillit än andra. Dessa högre nivåer försvinner dock när vi kontrollerar för andra faktorer, vilket tyder på att de högre nivåerna av generell tillit återspeglar det faktum att dessa grupper av anställda i genomsnitt har högre utbildningsnivåer än övriga grupper.

Om vi sammanfattar resultaten stödjer dessa tesen att en känsla av orättvisa kopplad till ojämlikhet har ett samband med lägre tillit.

Dessutom visar våra data att en svag ställning på arbetsmarknaden tycks ha samband med lägre tillit.

*Tillit och ojämlikhet: jämförelser mellan lokalsambällen
och bostadsområden*

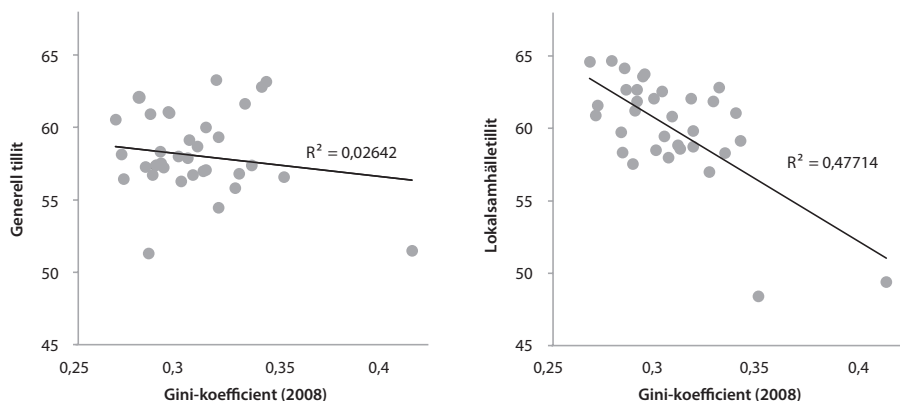
Vi har just undersökt hur individuella inkomstskillnader har en viss, om än inte särskilt stor, inverkan på tillit. Vi går nu över till att undersöka om det går att finna effekter av att leva i mer eller mindre ojämlika lokalsamhällen. Är det värre att vara låginkomsttagare i fattiga lokalsamhällen än i mer välbeställda områden?

Nedan redovisar vi hur sambanden ter sig mellan ekonomisk ojämlikhet och de genomsnittliga nivåerna på generell och lokalsamhälletillit i undersökningskommunerna. I de bivariata analyserna på kommunnivå²¹ finner vi ett starkt samband mellan ojämlikhet (ginikoefficienten) och lokalsamhälletillit (se figur 5.5).

Om de två kommuner, Malmö och Sundbyberg, som uppvisar avvikande låga värden på befolkningens lokalsamhälletillit tas bort ur analysen försvagas sambandet, men det kvarstår ändå ett rätt så starkt negativt samband mellan grad av ojämlikhet och lokalsamhälletillit. Variabeln för ekonomisk ojämlikhet (Gini-koefficienten) har ett mycket svagt samband med generell tillit. Många av de tidigare studierna som utgått från länderjämförelser har baserats på sambandet mellan ekonomisk jämlikhet och generell tillit.²² Resultatet utifrån Tillitsbarometern visar att det främst verkar vara lokalsamhälletilliten och inte den generella tilliten som påverkas av de mått på skillnader i jämlikhet som vi här använder oss av.

Olika typer av mått för ojämlikhet fångar olika aspekter på inkomstfördelningen. Är det verkligen ett problem om några få är mycket välbeställda? Eller är det viktigast hur de som befinner sig längst ner på inkomstskalan har det ställt? Gini-koefficienten som

5. Förändringsfaktorer och lokalsamhälletillit (1): Ojämlighet

FIGUR 5.5: Högre grad av ojämlikhet i en kommun samvarierar med lägre nivåer av lokalsamhälletillit.

Källa: Tillitsbarometern, SCB (2008).

vi här har arbetat med mäter ojämlikhet över hela inkomstfördelningen och fångar inte denna nyansskillnad. Percentiler, som bygger på att svarspersonerna delas in i hundra jämnstora grupper utifrån inkomst, uttrycker i stället skilda grupper av inkomstfördelningen.²³ Förhållandet mellan exempelvis kommuninvånarna med inkomster i den femtionde och den tionde percentilen blir ett mått på ojämlikhet i den lägsta delen av inkomstskalan, med andra ord skillnaden mellan dem som har det sämst ställt och genomsnittet av invånarna.

Skillnaden mellan dem som har det sämst ställt och genomsnittet visade sig i en studie av Gustavsson och Jordahl vara en bättre förklaringsfaktor än Gini-koefficienten när det gällde variationer i tillit på länsnivå i Sverige.²⁴ Förhållandet mellan den nittionde percentilen och den tionde percentilen mäter förhållandet mellan de högsta och de lägsta inkomsterna, med andra ord i vilken utsträckning de som har de högsta inkomsterna är gynnade. Slutligen fångar avståndet mellan medel- och medianinkomsten snedfördelningen i inkomstfördelningen.²⁵

Vi har här prövat olika mått på ojämlikhet.²⁶ Både måttet på förhållandet mellan dem som har lägst och högst inkomst och förhållandet mellan dem som har medelinkomst och lägsta delen av inkomstskalan samvarierar med lokalsamhälletillit på kommunnivå. Förhållandet är något starkare för måttet som uttrycker skillnaden mellan dem som har lägst inkomst och medelinkomst än vad det är för måttet som uttrycker skillnaden mellan dem som har de högsta och de lägsta inkomsterna.²⁷

De olika måtten på ojämlikhet som vi har använt i analyserna är starkt korrelerade med varandra. Att föra in alla dessa variabler samtidigt i en regressionsanalys innebär därför att man får så kallade multikollinearitetsproblem, det vill säga att förklaringsfaktorerna samvarierar mycket med varandra.²⁸ Eftersom dessa alternativa mått på ojämlikhet som vi beskrivit ovan inte bättre kunde förklara skillnader än Gini-koefficienten väljer vi att behålla denna i den slutliga modellen och använder även detta mått för kommande analyser.

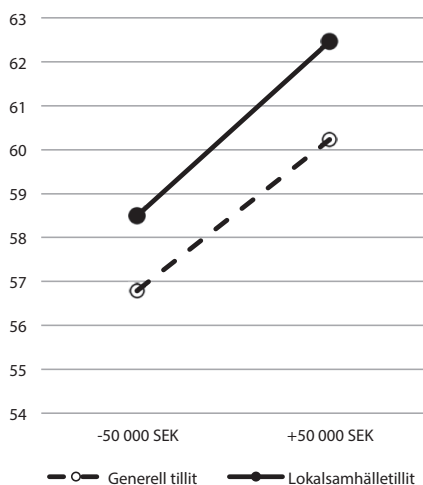
Våra analyser har visat att både individuella inkomster och ojämlikhet på aggregerad kommunal nivå samvarierar negativt med tillit. Är någon av dessa faktorer mer betydelsefull än andra? Är det värre att vara låginkomsttagare i ojämlika kommuner än i mer jämlika? Är ojämlikhet i termer av skillnader mellan bostadsområden inom samma kommun av betydelse för tilliten? Påverkas den individuella tilliten negativt av att bo i ett område som är relativt sett fattigare än närliggande områden oavsett den individuella inkomstnivån?

För att fånga i vilken utsträckning svarspersonernas tillit påverkas av ojämlikheten i deras omgivning, det vill säga data på bostadsområde- och kommunnivå, används så kallade flernivåanalyser där vi undersöker både bostadsområden och kommuner. Vi begränsar flernivåanalyserna till generell och lokalsamhälletillit eftersom den partikulära tilliten inte varierar tillräckligt mellan olika områden.²⁹ De fullständiga regressionsanalyserna finns i tabell 5.1A och 5.2A i appendix.

Analyserna visar att effekten av ekonomisk ojämlikhet inom kommunerna som mäts med Gini-koefficienten försvinner helt när vi kontrollerar för andra faktorer.³⁰ Sambandet som speglades i figur 5.1A mellan kommunernas grad av ojämlikhet och lokalsamhälletillit kan därmed förklaras med andra faktorer. Betyder detta att ojämlikhet inte har någon betydelse för tillit?

I figur 5.6, visar resultaten tydligt att så inte är fallet.³¹ Skillnaderna i tillitsnivåer både vad gäller generell och lokalsamhälletillit verkar huvudsakligen vara större mellan olika bostadsområden än mellan olika individer inom samma kommun. Figuren nedan visar att människorna i höginkomsttagarområdena har 3–4 poäng högre generell- och lokalsamhälletillit än människorna i låginkomsttagarområdena i samma kommun. Viktigt är att denna effekt är fortsatt signifikant även om vi kontrollerar för andra variabler.³²

Att bo i ett bostadsområde där medelinkomsten är låg påverkar

FIGUR 5.6: De rikaste bostadsområdena här de högsta nivåerna av tillit.

Källa: Tillitsbarometern. Data är skattade värden från flernivåanalyser (HLM, tre nivåer).

alla inkomstgrupper negativt, människor som bor i låginkomsttagarområden litar i lägre utsträckning på andra oavsett deras personliga inkomstnivå. Detta i tillägg till den svagt negativa effekt som låg personlig inkomst har. En person som tillhör de med lägst inkomstnivå och som bor i ett område med de högsta inkomsterna har i genomsnitt 5 poäng lägre värde på det generella tillitsindexet och 7 poäng lägre lokalsamhälletillit än en höginkomsttagare som bor i ett höginkomsttagarområde.

Sammanfattningsvis visar resultaten att ojämlikhet har ett negativt samband med tillit. Det är emellertid inte den individuella ekonomiska ställningen utan den ekonomiska statusen för invånarna i ett bostadsområde i förhållande till andra bostadsområden i samma kommun som verkar vara av störst betydelse. Därför kan man dra slutsatsen att framtida studier bör fokusera mer på ojämlikhet mellan lokalsamhällen och inte enbart på ojämlikhet mellan individer, vilket har varit det vanliga.

Ojämlikhet och tillit: en sammanfattning

I detta kapitel har vi undersökt sambandet mellan ekonomisk ojämlikhet och tillit ur flera olika perspektiv. Analyserna visar på en mer komplex bild än det enkla påståendet om att inkomstskillnader gör människor mer olika varandra och därför också mindre tillitsfulla. Visserligen bekräftar våra analyser resultat från tidigare studier som jämfört olika länder och som visar på ett generellt negativt samband mellan ojämlikhet och tillit. Våra analyser går dock längre än andra då vi dels har undersökt vilken betydelse ojämlikhet har för olika former av tillit, dels har undersökt förändringar över tid för att kunna avgöra vad som kommer först, förändring i tillit eller förändring i (o)jämlikhet.

Våra analyser av internationella data visar att även om det finns

relativt starka samband mellan generell och partikulär tillit och ojämlikhet är sambanden med lokalsamhälletillit mer modesta. Förklaringarna till variationer i lokalsamhälletillit verkar vi i större utsträckning just återfinna på den lokala nivån. Vi kunde vidare genom att kombinera olika nationella undersökningar ge en mer heltäckande bild av förändringar över tid och detta tillät oss att lite mer ingående försöka undersöka vad som kommer först av ojämlikhet och tillit. De relativt omfattande data från ett större antal länder som vi har haft möjlighet att analysera pekar starkt på att en ökning av ojämlikheten föregår en nedgång i tillit i stället för tvärtom.

I vilken utsträckning kan då liknande samband återfinnas på den lokala nivån i Sverige? Av tre olika antagna effekter av ojämlikhet; nämligen olikhet, uppfattad orättvisa och områdesfattigdom, fann vi stöd för alla tre i våra data. Analyserna pekade mot att det negativa resultatet av låg inkomst snarare grundades i en känsla av orättvisa än i den faktiska olikheten. Denna tolkning stöddes vidare av analyser som visade på att effekten av inkomst endast återfanns hos dem som menade på att inkomstfördelningen i kommunen var alldeles för ojämlik.

I analyser som innehåller andra områdes- och individuella variabler försvinner emellertid det signifikanta sambandet mellan Gini-koefficienten och tillit. Variabeln som var ämnad för att fånga snedfördelningen i inkomstfördelningen (förhållandet mellan medel- och medianinkomst) hade liten eller ingen förklaringskraft. Däremot påverkades både den generella tilliten och lokalsamhälletilliten av den individuella inkomsten och en svag ställning på arbetsmarknaden bidrog också till lägre nivåer av tillit.

Den tredje mekanismen, ett bostadsområdes relativa låga inkomstnivå jämfört med andra områden inom samma kommun, framstår här som den mest statistiskt robusta förklaringsfaktorn till lokalsamhälletillit och generell tillit. Således sjunker tilliten till lokalsamhället och till människor i allmänhet både av att individer själva är låginkomsttagare och av att bo i låginkomsttagarområden

(oavsett den egna individuella inkomsten). Det faktum att de största skillnaderna i tillit fanns mellan låginkomsttagare och övriga och att medelinkomsttagare inte har högre nivåer av tillit än varken hög- eller låginkomsttagare, talar mot att det enbart är olikhet som orsakar dessa skillnader. Om det vore olikhet i sig som vore den bakomliggande förklaringen borde de som ligger nära genomsnittet, och därmed liknar andra i en större utsträckning, ha högre tillit än vad vi finner. En annan möjlig förklaring som resultaten visar på är att en upplevelse av att vara orättvist behandlad som påverkar tilliten negativt.³³ Våra analyser ger stöd för en tolkning av att upplevelser av orättvisa är en central underliggande förklaring till skillnader i tillit, men samtidigt understryks vikten av att beakta ojämlikheter mellan olika områden likaväl som ojämlikheter inom områden. Resultaten pekar dessutom på att det finns negativa effekter av ojämlikhet även inom ett relativt jämlikt land som Sverige.

Förändringsfaktorer och lokalsamhälletillit (2): Mångfald

I DETTA KAPITEL kommer vi att fokusera på sambandet mellan social tillit och etnisk mångfald som är relaterat till invandring. Mot bakgrund av den allmänna politiska debatten om invandring och mångfald redogör vi inledningsvis för den internationella forskningen kring tillit och mångfald. Det är en litteratur som främst rör relationen mellan generell tillit och etnisk mångfald. Men den har också genererat en rad teoretiska ansatser som vi kommer att knyta an till. Därefter flyttar vi fokus till analysen av våra egna data, med utgångspunkt i vår teoretiska ram där tanken om tre distinkta former av tillit är central. Framför allt kommer vi att uppmärksamma relationen mellan lokalsamhälletillit och mångfald. I dessa analyser försöker vi diskutera och testa hypoteser som tar utgångspunkt i både negativa och positiva förväntningar på hur ökad mångfald påverkar tillit. Mot slutet av det här kapitlet återanknyter vi till föregående kapitel om tillit och (o)jämlighet och ställer den både politiskt och akademiskt viktiga frågan om man kan särskilja sambanden mellan tillit och mångfald från sambanden mellan tillit och ojämlikhet.

Mångfald och Europas – inkluderat Sveriges – framtid

Frågan om tillit och mångfald är politiskt explosiv och av avgörande betydelse för de europeiska samhällenas överlevnad. Den samtida fram- och tillväxten av främlingsfientliga partier i länder som Nederländerna, Österrike, Frankrike samt exempelvis Sverige, visar tydligt att ökad etnisk och religiös mångfald har väckt motstånd i delar av befolkningen som uppenbarligen är mottaglig för invandrar- och främlingsfientliga politiska ideologier. Med tanke på att många demokratier föll samman för att ersättas med nationalistiska och rasistiska regimer i Europa under mellankrigstiden (1918–1939) i samband med ekonomisk och politisk kris, är detta en utveckling som utgör grund för eftertanke och oro. Detta i ett historiskt ögonblick då Europa återigen befinner sig i en kris som samtidigt är ekonomisk och politisk och där tilliten till såväl institutioner som människor står på spel.

Dessa spänningar, som förknippas med ökad invandring och mångfald, får vissa politiker och debattörer att kräva en mer restriktiv invandringspolitik. Andra pläderar för en rakt motsatt politik, baserad på en demografisk logik som sägs kräva ökad invandring. För att de åldrande europeiska befolkningarna ska kunna bevara en hållbar balans mellan en krympande del av arbetande och skattebetalande unga och en hastigt växande andel gamla som kräver allt mer resurser för pensioner, vård och äldreomsorg krävs en ökad, inte en minskad invandring, menar man från detta håll. Även om de svenska födelsetalen är ganska höga jämfört med de allra flesta andra europeiska länder så sitter även Sverige fast i denna demografiska rävsax.¹

Likt andra europeiska länder saknar Sverige en nationell identitet som bygger på, eller åtminstone inkluderar invandring. Snarare kan man se Sverige som en prototyp för 1800-talets nationalstatsideal: en nation, ett folk, en religion, en enhetsstat. Med andra

ord – Sverige är inte USA, inte ens Kanada, Australien eller Nya Zeeland. Tvärtom var Sverige så sent som i början av 1900-talet ett utvandringsland där uppemot 20 procent av befolkningen lämnade landet för ett bättre liv i Amerika.

Men Sverige har blivit mer heterogent sedan andra världskriget. Den första vågen var arbetskraftsinvandringen från Finland och en rad sydeuropeiska länder (Italien, Jugoslavien, Grekland) på 1950- och 60-talen. Resten av Europas industrier hade förstörts under andra världskriget, men de svenska fabrikerna stod intakta och redo att producera. Efterfrågan på arbetare var långt större än vad den inhemska arbetsmarknaden kunde tillfredsställa och arbetsgivarna sökte sig snart utomlands på jakt efter arbetskraft. Kombinationen av ekonomisk kris och kvinnornas intåg på arbetsmarknaden gjorde att denna invandringsvåg tog slut under 1970-talet, men den följdes senare av andra vågor av framför allt flyktinginvandring från länder som Iran, Irak, det forna Jugoslavien och många andra.

Resultatet är att Sverige idag, trots en kvardröjande föreställning om kompakt homogenitet, är ett av Europas länder med störst andel invånare som är födda i ett annat land. Cirka 14 procent av befolkningen var 2009 (året för vår undersökning) född utomlands (ungefär 1,3 miljoner), en andel högre än i länder som Storbritannien, Nederländerna och Frankrike, och i paritet med det klassiska invandrarlandet USA.² Antalet utrikes födda som härstammade från länder utanför Norden var drygt 1 miljon. Samma år var 17 procent av barnen 18 år och yngre antingen födda utomlands eller barn till två föräldrar som var födda i andra länder än Sverige.³ Invandringen står för merparten av den svenska befolkningsökningen på 1,5 miljoner under de senaste femtio åren.⁴ Tabell 6.1 visar de vanligaste ursprungsländerna för de utrikes födda och vilken andel av gruppen utrikes födda de utgör.

TABELL 6.1: Andel utrikes födda utifrån födelseland.

<i>Födelseland</i>	<i>Andel av gruppen utrikes födda (procent)</i>
Finland	12,0
Irak	8,9
Polen	5,1
F.d. Jugoslavien	4,9
Iran	4,5
Bosnien-Hercegovina	3,9
Tyskland	3,3
Danmark	3,1
Turkiet	3,0
Norge	3,0

Källa: Statistiska Centralbyrån.

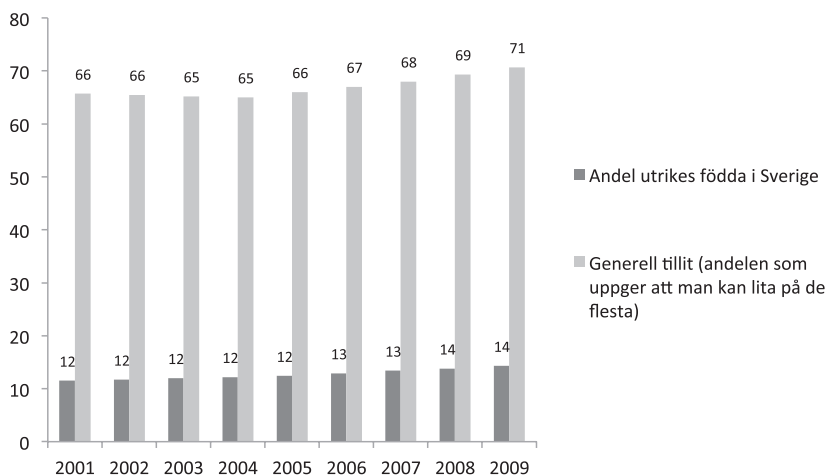
Omkring 60 procent av de utrikes födda och personer med så kallad invandrarbakgrund bor antingen i de större städerna eller i förorter till dessa. De resterande 40 procenten är relativt jämnt fördelade över landet. Andelen utrikes födda är därför mer omfattande i storstadsområdena. Även om man i det svenska språkbruket talar om invandrare i allmänna ordalag som om de utgjorde en homogen grupp, så överensstämmer detta inte med verkligheten. Invandrabefolkningen i sig är mycket heterogen när det exempelvis gäller utbildningsnivå och andel sysselsatta.⁵

Enligt forskningen ser svenska invandrantäta områden ut ungefär som på andra ställen i Europa, om man ser till nivån på boendesegregering.⁶ Studier av invandrantäta områden i Sverige har också visat att över tid är antalet boende med svensk bakgrund som lämnar ett område lägre än antalet invandare som flyttar in.⁷ Vidare bör noteras att invandrare i Sverige mycket sällan bor i etniska enklaver. Invandrantäta områden har (med få undantag) en multietnisk karaktär.⁸ Även om boendesegregering existerar har den således i

allmänhet ingen uppdelning på etnisk basis förutom att där antingen finns en minoritet eller majoritet av svenskfödda.⁹ Uppgifter från de senaste åren tyder på att boendesegregeringen tenderar att öka över hela Sverige och att invandrartäta områden blir ännu mer invandrartäta.

Effekten av ökad mångfald på tillit och social integration är komplex och öppen för olika tolkningar. Å ena sidan tycks ökningen inte motsvaras av en minskad generell tillit enligt de data vi tidigare presenterat – dessa visar tvärtom, som vi också sett, på en stabil, hög och till och med något ökande generell tillit.

Vidare visar uppgifter från den återkommande och tidigare beskrivna Mångfaldsbarometern att svenskar generellt sett är mer toleranta än någonsin när det gäller invandring.¹⁰

FIGUR 6.1: Både generell tillit och andelen utrikes födda ökar i Sverige under 2000-talet.

Källa: Wollebæk, 2011 (medelvärde infört där värde saknas); SCB (2001–2009).

Men Mångfaldsbarometern visar också att svenskar generellt sett samtidigt förväntar sig att invandrare assimileras och integreras om de vill bli accepterade.¹¹ Studier från exempelvis Danmark argumenterar för att även om den generella tilliten stiger på nationell nivå så kan den sjunka lokalt i områden som präglas av mångfald.¹²

Europas förmåga att hantera den ökade mångfalden positivt och produktivt samtidigt som man kan upprätthålla social sammanhållning framstår allt mer som en ödesfråga i vår tid. Sverige är i detta hänseende inget undantag. Landet behöver invandrare för sin ekonomiska och demografiska vitalitet. Å andra sidan orsakar denna invandring, menar många – men ofta utan empiriska belägg – spänningar som bara löses gradvis och fläckvis i en ofta plågsam process där olika aspekter som anpassning, integration, mångkultur och samlevnad, likriktning och mångfald, alla är del i en och samma process. Av detta skäl är invandringens och den etniska mångfaldens effekt på tilliten inte enbart av rent akademiskt intresse. Men vad säger egentligen den akademiska forskningen om just relationen mellan mångfald och tillit?

Varför förmodas mångfald erodera tillit?

För att svara på varför tillit påverkas av mångfald kan man ta avstamp i en artikel från 2007 av Robert Putnam. Artikeln publicerades i den statsvetenskapliga tidskriften *Scandinavian Political Studies* och baserades på ett föredrag Putnam höll i Uppsala 2006 i samband med att han fick det som kallas Skytteanska priset. Putnam pekar i sin artikel på negativa samband mellan tillit och mångfald, baserade på analyser av data från lokalsamhällen i USA.¹³ Putnam försöker att förklara sambanden genom att hänvisa till socialpsykologiska teorier om att mångfald får oss människor att reagera som sköldpaddor vid fara, vi drar oss in i skalet. Mångfald motverkar

därmed social interaktion och risktagande och uppmuntrar i stället misstänksamhet och isolering. Putnams analyser sätter fingret på att även i ett historiskt invandrarsamhälle som det amerikanska pekar resultaten från hans studier på att mångfald är negativt för tillit och social sammanhållning. Samtidigt var Putnam noga med att påpeka att sett över tid kan utvecklingen vara positiv för tilliten och att fördelarna med invandring överväger nackdelarna. I en senare analys med fokus på religionens roll i USA menar Putnam och hans kollega David Campbell att även om religion och religiositet i allmänhet tycks ha positiva effekter på det amerikanska samhällslivet så gäller detta inte en ökad närvaro av muslimer. Den väcker snarare oro och misstänksamhet bland icke-muslimska amerikaner.¹⁴

Putnams slutsatser var baserade på amerikanska data, vilket väcker frågor om resultatens relevans för Europa då USA onekligen utgör ett specialfall med sin historia, med både slaveri och massiv invandring. Icke desto mindre skapade hans artikel omedelbart en debatt inte bara i USA, utan även i Europa. Idag, drygt fem år efter det att artikeln publicerades, är den citerad mer än 1 500 gånger i sökmotorn Google Scholar. Resultaten nådde dessutom ut långt bortom akademien. I den konservativa anti-invandringsbloggen "michellemalkin.com" kunde man till exempel läsa att Putnams resultat gav vid handen något som "vad rätt många människor hade misstänkt sedan länge men inte vågat säga öppet: att en hög grad av etnisk mångfald förstör förutsättningarna för en samhällelig solidaritet i de berörda lokalsamhällena". Som svar på Putnams slutsats att lösningen inte var att säga att invandrarna ska bli mer lika oss utan att vi snarare bör skapa ett nytt gemensamt "oss", skrev man i bloggen torrt: "thanks for the science, Bob."¹⁵

Men varför skulle mångfald orsaka sköldpaddsreaktioner och underminera tilliten? Den bakomliggande utgångspunkten, som Putnam också redovisar, är att mångfald är en potentiell källa till konflikt. Människor i miljöer som präglas av mångfald kommer att vilja begränsa sin solidaritet till andra i den egna gruppen. En

konsekvens av detta blir att misstänksamheten gentemot andra grupper ökar.¹⁶ Analogt med den avsaknad av "likhet" som vi diskuterade i det förra kapitlet om ojämlikhet,¹⁷ kan konfliktpotentialen (som ligger latent) när ett sammanhang är kännetecknat av mångfald uppfattas i huvudsak utifrån två dimensioner: olikhet och orättvisa.

OLIKHET OCH OLIKA FÖRVÄNTNINGAR

De teoretiska argumenten som underbygger varför tilliten till andra minskar av mångfald bygger på flera olika utgångspunkter. I det första fallet är argumentet att olikhet mellan grupper väcker en tendens som socialpsykologer brukar kalla *homophily*, vilket innebär att människor vanligtvis föredrar att vara med och interagera med andra som är lika en själv. Slutsatsen blir att människor i miljöer som är sammansatta, komplexa och heterogena drar sig undan sociala interaktioner oftare än människor i mer homogena miljöer.¹⁸ Avsaknad av sociala band föder eller är förknippade med misstänksamhet och brist på tillit enligt detta synsätt.

Forskare som Elinor Ostrom har uppmärksammat vikten av sociala normer, det vill säga uppfattade gemensamma normer för beteende. Dessa normer formas över tid i samhällen. Normer kan antas uppstå dels ur människors privata livserfarenheter, dels ur samhällets gemensamma traditioner och värderingar. Sociala normer består av uppfattade gemensamma förväntningar på andras och ens eget beteende och av gemensamma värderingar.¹⁹ En miljö som präglas av mångfald kan också skapa eller öka den så kallade normasymmetrin.²⁰ Normasymmetri eller olika förväntningar kan uppstå i samhällen där det finns olika grupper med olika social status eller med olika kulturell bakgrund. I pluralistiska samhällen som består av olika sociala grupper med olika intressen kan känslan för det gemensamma minska och i värsta fall kan det uppstå en känsla av att vilja enbart gynna den egna gruppen och försöka tillskansa den

egna gruppen så stora resurser som möjligt och utgöra en källa till konflikt. Mycket talar för att det i samhällen som präglas av mångfald uppstår normer som på olika sätt gynnar majoritetsgruppen.²¹ På vilket sätt kan dessa olika normer påverka tilliten?

Om olika grupper har olika sociala normer och olika syn på vilket beteende som är passande, blir konsekvensen att samarbete och tillit är mindre troligt. I Sverige kommer många invandrare, speciellt flyktingar, från länder med lägre generell tillit, till och med mycket lägre tillit – och här är det på sin plats att påminna om att Sverige är ett högtillitssamhälle.²² Dessa invandrare kan antas vara uppfostrade till att lita på andra i lägre utsträckning än vad människor i allmänhet gör i Sverige. På motsvarande sätt kan svenskfödda ha uppfattningar om att pålitligheten hos dem som de uppfattar befinna sig utanför den egna kulturella sfären generellt sett är lägre och därför också minska kontakterna med grupper som de uppfattar som opålitliga. Mångfaldsbarometern visar att antalet länder – och därmed människorna därifrån – som svenskar inkluderar i den egna kulturella sfären är mycket begränsat. Närmast ligger personer från de andra nordiska länderna och därefter följer engelsmän, tyskar och amerikaner. Det uppfattade kulturella avståndet till människor från övriga länder är relativt stort.

Statsvetaren Jack Knight framhåller två olika skäl till att det kan vara svårt att upprätthålla tillit i samhällen som är präglade av mångfald. För det första kan normasymmetrin inverka negativt på uppfattningen om andra gruppers vilja att samarbeta och uppträda pålitligt. För det andra kan normasymmetrin inverka på uppfattningar om sociala spelregler och normer som rättvisa eller orättvisa.²³

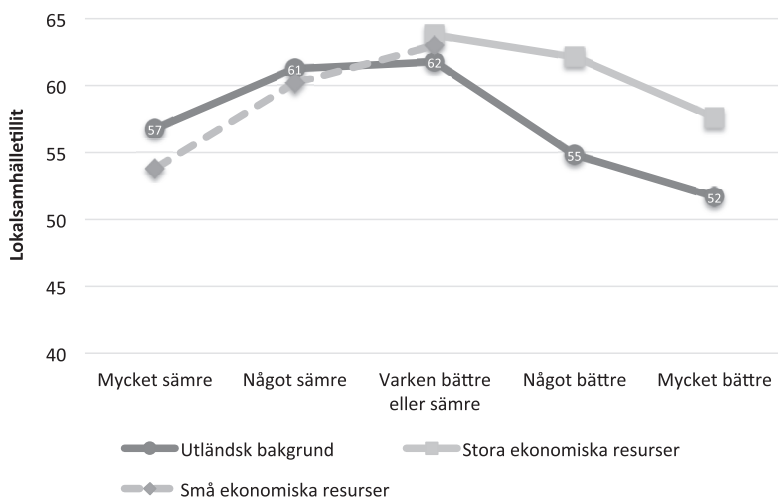
Uppfattningar om rättvisa kan inverka på flera olika sätt. Dels kan minoritetsgrupper uppfatta sig själva som orättvist behandlade, och detta kan direkt påverka deras vilja att lita på andra. Dels kan stora sociala avstånd och kulturella skillnader mellan grupper öka på skepticismen grupperna emellan och det blir då svårare att skapa och upprätthålla gemensamma sociala normer. Ju större de

sociala skillnaderna är mellan olika grupper, desto mer angeläget uppfattar minoritetsgruppen att det är att ändra på de rådande sociala normer som de uppfattar missgynnar dem. Detta kan i sin tur leda till en minskad vilja till kontakt med majoritetsgruppen om minoritetsgruppen uppfattas vilja förändra rådande normer så kan detta bidra till en skepticism hos majoritetsgruppen och det bidrar i sin tur till att minska tilliten.

Flera empiriska studier har också visat att samhällen med stor mångfald har problem med konflikter om upprätthållandet och skötseln av gemensamma nyttigheter på grund av att många tenderar att åka snålskjuts på andra.²⁴ Avsaknaden av effektiva sociala sanktioner, till exempel genom att den person som åker snålskjuts på andra får ett dåligt rykte, gör det svårt att upprätthålla kollektiva nyttigheter. I områden som präglas av mångfald och där det finns färre sociala band mellan grupper och individer, saknas mekanismer för att via delade normer, tillit och socialt tryck främja – eller tvinga fram – samarbete och pålitlighet. Experimentella studier visar även på att människor tenderar att överskatta främmande människors opålitlighet och underskatta andras pålitlighet. En bakomliggande orsak till att människor i allmänhet ofta överdriver faran med att lita på okända kan vara att om någon väljer att lita på främmande människor får denne oftare en mer omedelbar kännedom om andras opålitlighet än om andras pålitlighet. Det skapar en asymmetri i den tillgängliga informationen om andra i omgivningen. Denna asymmetri leder till att människor som är mer skeptiska till att lita på andra tolkar den tillgängliga informationen som om de gjort rätt i att inte lita på andra. Avsaknaden av en lika stark återkoppling på att man gjort rätt i att lita på andra man inte känner väl gör att författade meningar om andras opålitlighet lättare kan leva kvar.²⁵

ORÄTTVISA

Den andra teoretiska mekanismen som antas påverka tilliten till andra negativt, och som vi redan diskuterat i analysen av (o)jämlighet i socioekonomiskt avseende, är att vitt spridda föreställningar om orättvis behandling och diskriminering kommer att skapa problem knutna till mångfald.²⁶ Misstänksamheten och fördomsfullheten blir ömsesidig: minoritetsgruppen tror att majoritetsbefolkningen diskriminerar dem och majoritetsgruppen tror att minoriteten genom att fuska och överutnyttja exempelvis bidrag, drar otillbörlig nytta av systemen. I någon mån kan vi pröva denna fråga med våra data. I vår undersökning ställde vi frågor om man

FIGUR 6.2: Människor som tror att invandrare blir bättre behandlade än andra av myndigheter har lägre lokalsamhälletillit.

Förklaring: Analysen är baserad på frågan: ”Allmänt sett, anser du att följande grupper av människor blir bättre eller sämre behandlade av svenska myndigheter jämfört med de flesta andra.” Källa: Tillitsbarometern.

uppfattar att vissa grupper i samhället blir bättre eller sämre behandlade av myndigheter än andra.

Figur 6.2 visar att de som tycker att människor med invandrarbakgrund behandlas bättre än andra av myndigheterna (totalt 15 procent av dem som svarat) ger uttryck för mycket lägre lokalsamhälletillit än de som avvisar denna idé eller tror att människor med utländsk härkomst diskrimineras. Vi drar här inga slutsatser om orsakssamband utan noterar bara att det finns ett starkare empiriskt samband mellan uppfattningen om att invandrare blir positivt särbehandlade och lokalsamhälletillit än den att inkomstnivån påverkar hur man behandlas.

Vad säger den europeiska forskningen?

Putnams analyser av amerikanska data har varit närmast ångestframkallande, speciellt för de politiker och forskare som på normativa grunder är för invandring och ett mer öppet samhälle, och som vi sett finns det även solida teoretiska argument för varför mångfald skulle kunna underminera tilliten. Samtidigt är det så att amerikanska erfarenheter – och de data som kommer från undersökningar i USA – inte nödvändigtvis kan appliceras på Europa.

Den amerikanska erfarenheten av mångfald har en lång och komplex historia, som är formad av å ena sidan slaveri och segregering och å andra sidan en brokig blandning av självvald invandring, den senare formad i ett spänningsfält mellan stor öppenhet och vågor av villkor och kvoter som diskriminerat olika grupper, till exempel asiater, mexikaner och latinamerikaner. Dessutom, bör man påminna om, har även USA haft sin beskärda del av flyktinginvandring, även om den relativa avsaknaden av kostsamma, omfattande och skattefinansierade hjälpinsatser har gjort denna mindre kontroversiell än i Europa. Man kan dock tillägga att under de allra senaste åren, och

delvis under intryck av såväl ekonomisk kris som en större kontrollapparat kopplad till oro över säkerhet efter 11 september-attackerna, har den amerikanska politiska debatten kommit att påminna mer om den europeiska än tidigare. Möjligen kan man här ana en tendens till konvergens i utvecklingen på båda sidor Atlanten.

Men historiskt sett kan man knappast överdriva skillnaderna mellan USA och Europa, inklusive Sverige. Dels saknas den amerikanska pluralism som inte bara accepterat utan direkt bejakat religiös och etnisk mångfald. Dels saknas en lång historisk erfarenhet och det kollektiva minne som denna innebär när det gäller öppenhet för invandring och tolerans för mångfald. I Europa måste frågan om mångfald och den ängslan den utlöser förstås mot bakgrund av en lång tradition som, sedan reformationen och de religiösa krig som följde, betonat religiös homogenitet inom varje lands gränser: katoliker i Frankrike, protestanter i England och så vidare. I detta perspektiv är Sverige ett typiskt land som bara mycket sent infört religionsfrihet, för att inte tala om en separation mellan stat och kyrka.

Rädslan för religiös pluralism, som inte är något nytt eller har specifikt med islam att göra, kom efter den franska revolutionen, under nationalismens och rasismens tidevarv, att ytterligare förstärkas. Under 1800-talet utvecklades ett ännu strängare ideal som till del kom att ersätta religionens roll som socialt fundament – eller som det idag kallas, en gemensam värdegrund – nämligen folket och nationen. Åter blev kopplingen till staten den centrala: varje nation skulle ha sin stat, och varje stat skulle bestå av bara en nation. För att tala med filosofen Jean-Jacques Rousseau, nationen blev den moderna tidens civila religion, där folkets vilja ersatte Guds vilja. Och här framstår Sverige och de andra nordiska länderna som närmast extrema och nästan helt fullbordade exempel på denna tankefigur. Folkhemmet som ideal står för den perfekta sammansmältningen av stat och nation – dessutom med den gamla lutherska, religiösa homogeniteten intakt, om än allt mer i en sekulariserad form.

Den andra punkten där USA och Europa skiljer sig åt är att invandringen vi ser idag i Europa är av färskt datum och har ägt rum utan att vara infogad i en "europeisk dröm" om frihet som delats av invandrare och infödda (som ju till skillnad från amerikaner inte ser sig själva som ättlingar till tidigare invandrare). Snarare har den europeiska invandringen kopplats till bilden av den fattiga, utbildade flyktingen, bidragsdebatter och oro för ökad kriminalitet. Det korta tidsperspektivet gör att vi bara har ett diffust kollektivt minne, där en positiv syn på en tidigare invandring och mångfald underlättar den samtida processen med invandring och anpassning och alla de kompromisser och konflikter som detta innebär. Helt utan detta är vi dock inte i Sverige: erfarenheterna från 1950- och 1960-talens invandring, som på det hela taget var positiv för alla parter, har en potential i detta hänseende. Men man kan också se tendenser till splittring mellan den första vågen av sydeuropeiska arbetskraftsinvandrare och den andra vågens flyktinginvandrare från icke-europeiska länder. De senare ingår inte i samma positiva berättelse om Sverige som ett invandrarland på det sätt som är typiskt för det band som kopplar samman invandare i USA i tid och rum, oavsett etniskt ursprung.

Den gryende insikten om hur viktig frågan om tillit och mångfald är för Europa har dock på senare år lett till ny forskning som både empiriskt och teoretiskt utgår från och vänder sig till den europeiska situationen och erfarenheten. Resultatet är ett ökande antal studier som fokuserar på relationen och sambanden mellan tillit och invandringsrelaterad mångfald.²⁷ Dessa studier har dock gett olika och delvis motsatta resultat när det gäller just frågan om sambanden mellan tillit och mångfald. En del visar på negativa samband, andra på inga samband alls, och några på svaga positiva samband.²⁸ Olika studier har med andra ord nått olika och synbart motsägelsefulla slutsatser om mångfaldens möjliga konsekvenser för tillit på individnivå. I tidigare studier finns ett visst mönster: studier som laborerar med olika mått för tillit till människor i ens

närhet, framför allt grannar, verkar komma fram till slutsatsen att mångfald har negativa konsekvenser medan studier som använder mått på generell tillit i stället finner få eller inga negativa konsekvenser av mångfald.²⁹

De studier som inte har funnit några effekter av mångfald har ofta använt länderjämförande data. I linje med vad vi tidigare pläderat för i denna bok menar vi att mångfald är ett fenomen som man också måste studera och i grunden förstå som ett lokalsamhällefenomen och inte enbart som en fråga om nationell identitet och erfarenhet. Analyser på nationell nivå är till exempel inte det bästa sättet att gå tillväga för att undersöka områdeseffekter.³⁰ Ett lands genomsnitt av andelen utrikes födda kan mycket väl vara resultatet av väldiga olika mönster med avseende på spridning och koncentration. Exempelvis kan invandrargrupper som är jämnt spridda över hela landet eller som är starkt koncentrerade i ett fåtal områden ge samma medelvärde på aggregerad nivå. Men argumentet är inte främst statistiskt. Lokalsamhället är troligtvis en bättre nivå för att studera effekterna av mångfald av andra skäl: människor bor, lever och interagerar framför allt i en lokal kontext.

Dessa motstridiga resultat antyder att forskningsfältet är långt ifrån moget och i stort behov av mer forskning och mer sofistikerade teoretiska och metodologiska ansatser. Vi kommer också att återkomma till frågan om hur vi kan förstå dessa motstridiga resultat när vi försöker att klargöra relationen mellan mångfald och tillit genom att undersöka i vilken mån som effekterna av mångfald varierar i form av de olika typer av tillit som vi har identifierat. Vi vill här understryka att vi naturligtvis inte definitivt kan slå fast hur sambanden ser ut mellan de olika formerna av tillit och mångfald, eftersom vi saknar data som illustrerar förändring över tid vad gäller lokalsamhälletillit.

Mångfald och de tre formerna av tillit

Som vi argumenterat för i denna bok är tillit ett komplext fenomen som kommer till uttryck i olika former. Vi har pläderat för tre huvudformer: den generella tilliten som är relativt stabil och djupt rotad, primärt formad genom uppfostran under barndom och tidig skola, och bäst förstådd som en syn på människans natur i allmänhet; den partikulära tilliten som beror till hög grad på positiva och negativa erfarenheter av specifika individer och personliga upplevelser och har snävare och mer konkret räckvidd; lokalsamhälltillit, till sist, är rumsligt avgränsad och därför också mer känslig för förändringar inom dessa avgränsade rum. Medan generell tillit skapar förutsättningar för "språng ut i det okända", som samarbete med främlingar, underlättar partikulär tillit samarbete med kända individer. Båda är nödvändiga för social rörlighet och ett smidigt umgänge i många komplexa situationer typiska för det moderna marknadssamhället. Lokalsamhälltilliten spelar en viktig roll som smörjmedel när det handlar om att lösa problem kollektivt i en rumsligt avgränsad kontext, men naturligtvis också för människors allmänna trivsel, precis som vi konstaterat i de inledande kapitlen i boken.

I linje med vad Elinor Ostrom noterar, är migration just ett exempel på förändringar i det lokala sammanhanget som kan påverka möjligheten att upprätthålla sociala normer.³¹ Av detta skäl är det varken den generella eller partikulära tilliten utan lokalsamhälltilliten som är en avgörande resurs när det handlar om att främja relationer baserade på tillit i ens närmiljö. Detta innebär att det är lokalsamhälltilliten som är den form av tillit som vi förväntar oss ska vara mer sårbar för politiska, sociala och demografiska förändringar, inklusive ökad mångfald, än de andra två formerna. Vår betoning på tre distinkta former av tillit är av dessa skäl viktig, så även vår betoning på lokala sammanhang.

Vår studie utnyttjar kommunstatistik som ger information om antalet första- och andra generationens utrikes födda och vi använder dessa som ett mått på mångfald. Givet att det kulturella och sociala avståndet mellan svenskar och invandrare från andra nordiska länder är relativt litet, har vi inkluderat dessa som del av majoritetsbefolkningen. Vi använder något som kallas Herfindahls index. Det är ett mått med vars hjälp man kan ange sannolikheten att två slumpmässigt utvalda individer i en befolkning tillhör samma geografiskt definierade grupp – för att fånga mångfalden i kommunerna.³² Om Herfindahls index är 1 betyder det att samtliga individer i området har sitt ursprung i samma land, och om indexet är 0 betyder det att alla individer i området härstammar från olika länder. Ju högre värde indexet antar, desto större andel av befolkningen tillhör samma grupp. Vad säger våra data om mångfaldens eventuella effekter på de tre formerna av tillit? I ljuset av våra preliminära analyser och vår tolkning av den existerande litteraturen formulerade vi tre förväntningar för effekten av etnisk mångfald på de tre formerna av tillit:

För det första förväntar vi oss att lokalsamhälletillit är den mest sårbara formen av tillit i relation till mångfald. Under förutsättning att mångfalden gör att olika förväntningar uppstår och sannolikheten att olika sociala normer kan komma att stå i konflikt med varandra, antar vi att tillit till grannar och andra som bor i närområdet är mindre där mångfalden är större.

För det andra förväntar vi oss att den generella tilliten, eller tillit till människor i allmänhet, är mindre påverkbar av mångfald i omgivningen. Eftersom den generella tilliten antas främst vara en djupt rotad och stabil värdering och som är mindre påverkbar av det konkreta sammanhanget, förväntar vi oss ingen eller bara liten effekt av mångfald.

För det tredje förväntar vi oss att tillit till personer som står en nära (partikulär tillit) inte alls påverkas av mer eller mindre mångfald i den närmiljön.

I början av detta kapitel konstaterade vi att i Sverige har andelen

utrikes födda i befolkningen ökat under de senaste decennierna. I figur 6.1 kan vi också se att i takt med att andelen utrikes födda har ökat har även den generella tilliten ökat utifrån de data som finns tillgängliga. Dock baserar sig detta på nationella genomsnitt och man skulle kunna anta, i linje med vad till exempel Staffan Kumlin och Bo Rothstein (2010) hävdar, att vi kan finna lokala snarare än i första hand nationella konsekvenser av en hög andel utrikes födda.

Samband på kommunnivå

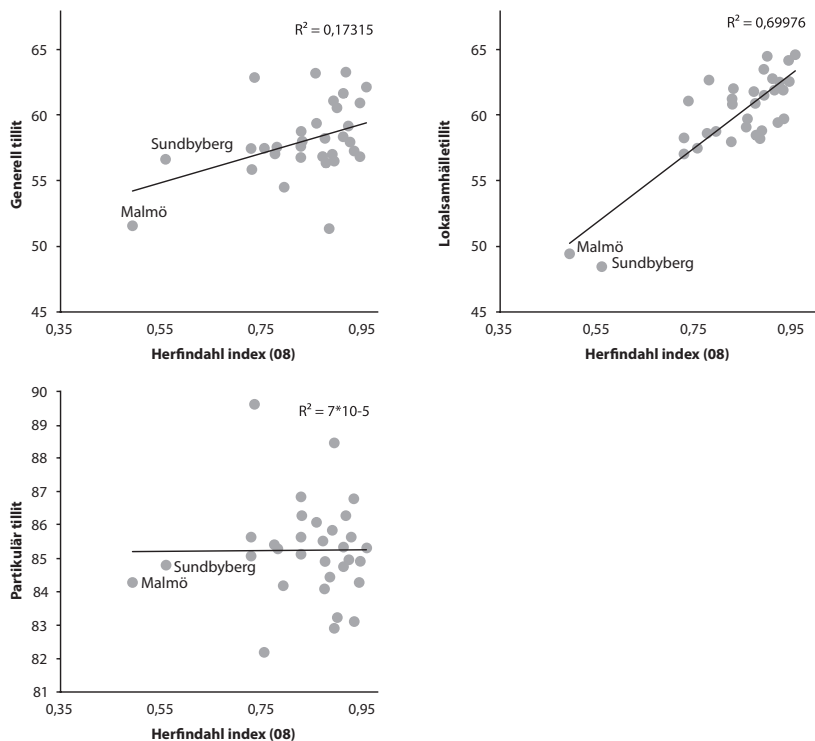
Det enkla så kallade bivariata sambandet mellan invandrarrelaterad mångfald och de tre tillitsformerna visar vi i figur 6.3. Figuren visar hur spridningen av de 33 kommunerna fördelar sig på två axlar, varav den vertikala visar tillit och den horisontella mångfald i termer av det tidigare omnämnda Herfindahls index.

Figur 6.3 visar att våra antaganden får stöd i en sådan här enkel bivariat analys. Sambandet mellan lokalsamhälletillit och mångfald är mycket starkt. Även om vi skulle ta bort de två storstadskommunerna (Malmö och Sundbyberg) från analysen kvarstår ett starkt negativt samband.³³ När det gäller generell tillit är sambandet betydligt svagare, och det försvinner helt om dessa två kommunerna tas bort. Sambandet mellan partikulär tillit och mångfald är som väntat försumbart.

Vi ställde frågan i enkäten om man uppfattade att det fanns för mycket eller för litet av ”grupper med olika kulturell bakgrund” i kommunen. Vi ställde också frågan om hur man uppfattade förekomsten av att ”folk ger uttryck för sin religiösa tro” i kommunen.³⁴

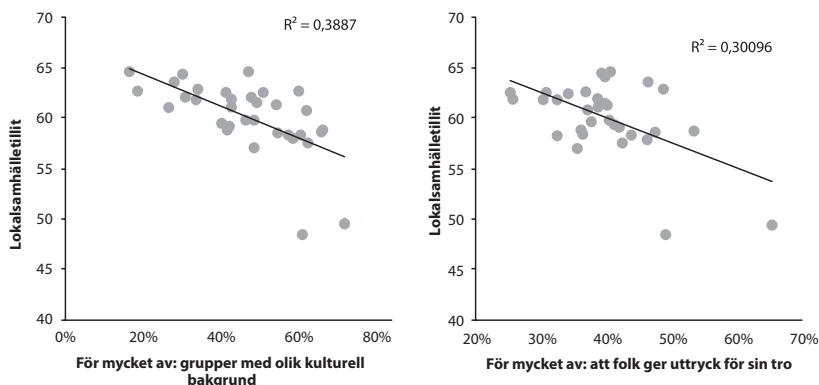
I de kommuner där många uppfattade att det fanns för många grupper med olika kulturell bakgrund eller att invånarna ger för mycket uttryck för sin religiösa tro fanns också en lägre sammantagen lokalsamhälletillit hos invånarna.

6. Förändringsfaktorer och lokalsamhälletillit (2): Mångfald

FIGUR 6.3: Mångfald samvarierar främst med lokalsamhälletillit (data på kommun nivå).

Källor: Tillitsbarometern, SCB (2008).

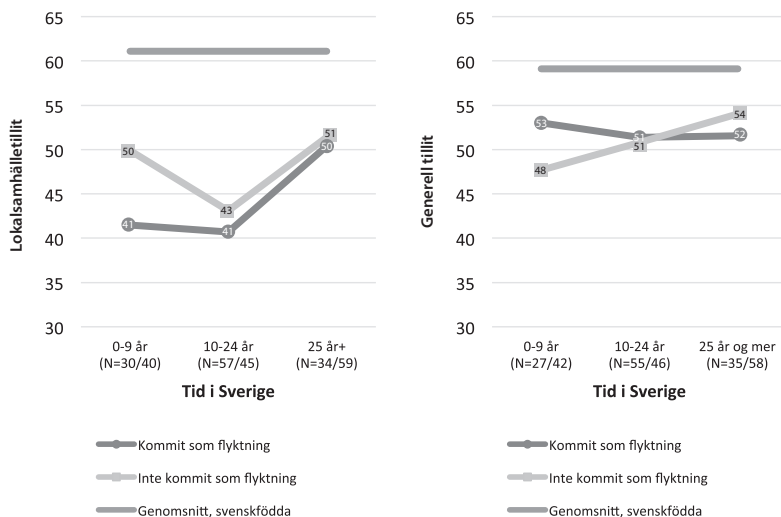
FIGUR 6.4: Negativa uppfattningar om mångfald bland befolkningen i en kommun samvarierar med lägre grad av lokalsamhälletillit.

Källa: Tillitsbarometern.

Invandrarbakgrund och tillit

Vi har redan konstaterat att Sverige är ett högtillitssamhälle och att människorna i de flesta (icke nordiska) länder som utgör de viktigaste ursprungsländerna för invandring generellt sett har lägre nivåer av generell tillit. En viktig fråga är i vilken utsträckning som tillitsnivåerna ändras eller inte ändras hos de utrikes födda till att bli mer lika svenskföddas tillitsnivåer över tid. Studier från våra nordiska grannländer visar att andra generationens invandrare tenderar att anpassa sig och att ha nivåer av tillit som liknar majoritetsbefolkningens.³⁵ Även om vi i *Tillitsbarometern* inte kan undersöka enskilda individers utveckling över tid (eftersom vi bara har tillgång till en enda mätning) kan vi jämföra nivåer på olika former av tillit utifrån hur länge de utrikes födda har bott i Sverige och undersöka

6. Förändringsfaktorer och lokalsamhälletillit (2): Mångfald

FIGUR 6.5: Graden av lokalsamhälletillit är högre hos dem som bott längre tid i Sverige.

Källa: Tillitsbarometern.

om de som har bott längre tid i landet har högre nivåer av tillit eller inte. Vi har också ställt frågan om de som är utrikes födda kommit till Sverige som flyktingar eller inte. Vi utgår från att upplevelser som flykting skulle kunna påverka tilliten negativt.³⁶

Analysen visar att de som bott längre tid i Sverige också verkar ha en högre nivå av lokalsamhälletillit. Nivåerna för tillit för gruppen svenskfödda är med som en referenspunkt. Denna skillnad är statistiskt signifikant och den gäller särskilt för gruppen som kommit till Sverige som flyktingar.

Den generella tilliten, däremot, verkar följa ett annorlunda mönster. Gruppen utrikes födda som inte kommit till Sverige som flyktingar verkar ha något högre nivåer av tillit ju längre tid de

har bott i Sverige. Detta gäller dock inte gruppen som kommit till Sverige som flyktingar. Där är nivåerna av generell tillit närmast konstanta eller snarast minskande utifrån hur lång tid de har varit i Sverige. Dessa skillnader är dock så små att de inte är statistiskt signifikanta. Att nivåerna på generell tillit inte verkar variera nämnvärt utifrån den tid man bott i Sverige stödjer tolkningen av att denna form av tillit grundläggs tidigt i livet och utgör en livshållning som endast förändras i liten grad.³⁷

Skillnaderna i mönster mellan lokalsamhälletillit och generell tillit stödjer också tolkningen att faktorer i omgivningen såsom mångfald kan påverka lokalsamhälletilliten.

Tillit och mångfald: samspelet mellan individ och lokalsamhälle

Med hjälp av en flernivåanalys kan vi undersöka om variationen mellan kommunerna beror på att individer med olika egenskaper bor i dessa kommuner, eller om det finns en mätbar skillnad mellan att bo i ett samhälle med stor mångfald förutsatt att individerna har samma egenskaper (som utbildningsnivå, inkomst och så vidare).³⁸ Flernivåanalysen visar att lokalsamhälletilliten är den enda tillitsformen som är märkbart påverkad av lokal mångfald. Den generella tilliten hos svarspersonerna har inte något statistisk signifikant samband med mångfald. Resultaten från flernivåanalysen pekar på att om alla i den enskilda kommunen vore födda i Sverige, så skulle detta öka den förväntade individuella lokalsamhälletilliten – allt annat lika – med nästan 10 poäng jämfört med de förväntade nivåer för individer som bor i kommunerna med mest mångfald.

Vi har inte enbart undersökt skillnaden mellan kommunerna utan också undersökt skillnader mellan olika bostadsområden inom en och samma kommun. Går det att påvisa skillnader inom

samma kommun utifrån att man bor i ett bostadsområde präglat av mångfald eller inte? Resultaten visar att det finns ett negativt samband även inom kommunerna, det vill säga att om man bor i ett område präglat av mångfald är nivåerna av tillit i genomsnitt lägre. Om vi lägger ihop dessa resultat, det vill säga att sambanden mellan mångfald och lokalsamhälletillit är signifikanta såväl inom som mellan kommuner, blir sambanden betydande. Resultaten visar även att lokalsamhälletilliten minskar både för utrikes födda och födda i landet.³⁹

Invandrartäta bostadsområden kännetecknas ofta av att invånarna har låga inkomster och att bostäderna i hög utsträckning är kommunala. Det är därför möjligt att det negativa sambandet är orsakat av sådana faktorer. Vi kontrollerade för detta genom att introducera sammantagna inkomstnivåer på bostadsområdesnivå liksom uppgifter om andel av dem som bor i kommunala bostäder i det enskilda området. Detta minskade styrkan på sambandet med cirka hälften, men variabeln var fortsatt statistiskt signifikant. Sambandet mellan mångfald på kommunnivå och svarspersonernas lokalsamhälletillit förändras i något mindre utsträckning när man kontrollerar för levnadsvillkoren i de lokala bostadsområdena. Vi drar därmed slutsatsen att det negativa sambandet mellan mångfald och svarspersonernas lokalsamhälletillit kvarstår, även efter det att man har kontrollerat för en rad variabler som mäter sociala villkor och socioekonomisk ojämlikhet. Därför är tolkningen att den lägre lokalsamhälletilliten hos dem som bor i områden präglade av större mångfald inte enbart kan förklaras av socioekonomiska skillnader.

Vidare har vi testat om ursprungsregion för gruppen utrikes födda i bostadsområdet spelar roll. Det finns ett svagt statistiskt negativt samband mellan andelen som kommer från länder i Mellanöstern och övriga Asien, och en något lägre lokalsamhälletillit.

Sammantaget bekräftar resultaten våra antaganden. Lokalsamhälletilliten är relativt starkt influerad av mångfald och detta samband försvinner inte sedan vi har kontrollerat för individuella

socioekonomiska faktorer som inkomst och utbildning och kontextuella faktorer på kommunal nivå som ekonomisk ojämlikhet och inkomst på bostadsområdesnivå. Generell och partikulär tillit är å andra sidan inte påverkad av mångfald. Vi vill dock understryka att detta inte definitivt utesluter att det skulle kunna finnas några långsiktiga effekter av mångfald på generell tillit över tid, bara att dessa inte går att finna i vårt datamaterial som bygger på svar vid en enda tidpunkt.

MER KONTAKT – MER TILLIT?

Så här långt har vi utgått från ett teoretiskt argument som präglas av pessimism och där man ser mångfald framför allt som en källa till alienation, isolering, segregering och konflikt. Men det existerar även en annan, mer optimistisk tradition som ser mångfald som en potentiellt positiv kraft. I detta perspektiv argumenteras det för att kontakter mellan olika etniska grupper kommer – eller skulle kunna – med tiden minska fördomar och misstänksamhet. Denna tradition kan spåras tillbaka till den amerikanske psykologen Gordon Allport vars kontaktteori utgår från att fördomar mellan grupper kan försvinna eller minskas genom kontakt mellan dessa grupper (till exempel mellan majoritets- och minoritetsbefolkningar) om vissa ”optimala villkor” föreligger: lika status, samma mål, möjligheter att lära känna varandra och en gemensam syn på lag och ordning.⁴⁰ Kontaktteorin har sedan utvecklats till ett stort forskningsfält inom socialpsykologin med en komplex teoribildning.⁴¹

I de ursprungliga studierna inom detta område var syftet ofta att förklara fördomar: studierna handlade om hur kontakter mellan grupper tenderade att minska fördomarna. I en forskningsöversikt av Thomas Pettigrew och hans forskarkollegor drar man slutsatsen att inte alla av de ursprungliga optimala villkor som Allport nämnde är nödvändiga för att främja kontakt.⁴² De fann att kontakt ofta

resulterade i mer nyanserade omdömen om olika grupper: "some you like, others you do not like."⁴³ De använder termen *deprovincialization*, med vilken avses en mindre snäv syn på vilka som tillhör den egna gruppen och som i sin tur utvecklats som ett resultat av kontakter och som kan leda till acceptans av en mångfald av olika och annorlunda grupper.

Andra studier har också kommit att handla om vilka effekter kontakt har på tillit. I detta sammanhang har Eric Uslaner argumenterat för att det inte är etnisk heterogenitet i sig som påverkar generell tillit utan snarare graden av social isolering: mycket segregerade samhällen tenderar att ha lägre tillit.⁴⁴ Segregering mellan och inom bostadsområden begränsar kontakten mellan olika grupper och, menar han, det är avsaknaden av kontakt och interaktion mellan olika etniska grupper som påverkar tillit negativt snarare än förekomsten av konflikter i områden med hög mångfald. Bristen på social interaktion leder enligt denna logik till mindre tillit.

Exakt vilken typ av tillit som antas skapas via kontakt klagörs inte alltid i denna litteratur.⁴⁵ Handlar det om tillit till individer och grupper som är kända eller till sådana som är okända? Här dyker en svår men viktig fråga upp. Om kontakt i första hand skapar en partikulär tillit till specifika individer – med vilka man har haft personlig kontakt – i vilken utsträckning blir denna tillit också generaliserad till det bostadsområde, den stadsdel, det lokalsamhälle, den nation, etnisk grupp, eller religion som individen i fråga tillhör, och i slutändan till människor i allmänhet?

Uslaner menar att Allports ursprungliga antaganden inte har blivit tillräckligt väl undersökta. Han argumenterar, med utgångspunkt i Allports teorier, för att kontakt i sig själv inte är tillräckligt. Om vi återvänder till Allports ursprungliga villkor (ovan) finner vi också villkor som gäller jämlik status, gemensamma mål, samarbete mellan grupper, och en samsyn på upprätthållandet av regler och lagar. Allports ursprungliga krav och villkor framstår, givet den verklighet som ofta präglar faktiskt existerande miljöer med mång-

fald, som tämligen stränga och uppfordrande. I detta sammanhang blir det intressant att återigen hänvisa till den svenska Mångfaldsbarometern som visade att svenskar tenderar att uppfatta invandrare från nordiska länder och väststater som USA, Tyskland, och Storbritannien som närstående sig själva medan invandrare från de flesta andra länder uppfattas som kulturellt fjärran. Mångfaldsbarometern visar också att de grupper man betraktar som kulturellt främmande har man ofta också negativa attityder till, något som kanske antyder att man ger dem generellt sett en annan och oftast lägre social status som minoriteter.⁴⁶

I en studie finner statsvetarna Melissa Marschall och Dietlind Stolle ett visst empiriskt stöd för att mångfald kan ha olika effekter bland olika grupper (i Detroit under 1970-talet). De observerade att i samhällen med höga nivåer av formell och informell kontakt mellan grupper så var också tillitsnivåerna högre bland minoriteter.⁴⁷ En annan studie av Stolle och hennes kollegor visar också att i samhällen där människor träffas och umgås över etniska gränser så är nivåerna på generell tillit högre än i samhällen med låg grad av integration av olika grupper.⁴⁸

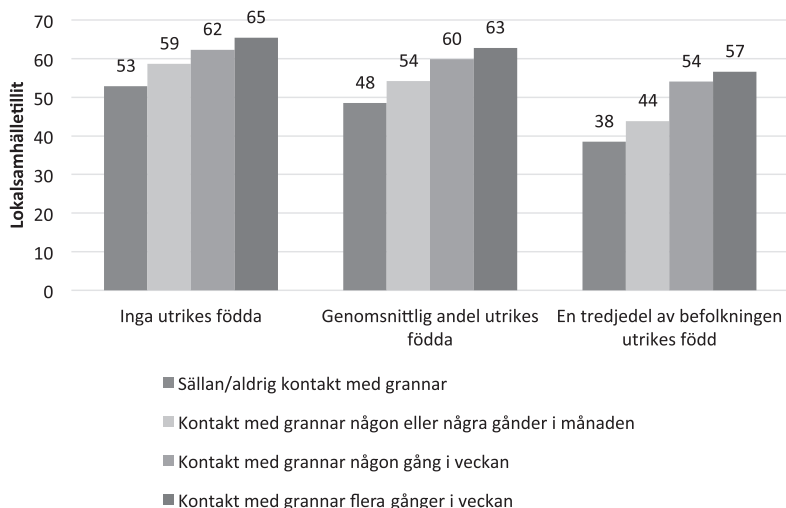
Låt oss peka på att man kan vända på resonemanget och fundera på vilka negativa effekter som kontakter kan få. Pettigrew och kollegor diskuterar risken att kontakter kan leda till negativa effekter och betonar att en del forskare har feltolkat kontaktteorin genom att enbart förknippa den med antaganden om möjliga positiva effekter. De argumenterar för att påtvingad kontakt och kontakt under hot logiskt knappast kan tänkas ha positiva effekter på relationer mellan grupper. Man kan dra den tentativa slutsatsen att kontakt kanske kan minska fördomar allmänt mot den grupp det gäller – det vill säga ökar den generella tilliten – men att det är ännu mer troligt att sådan kontakt skapar tillit till de specifika människor man lär känna, det vill säga att vi har att göra med varianter av partikulär tillit och/eller en lokalsamhälletillit som är avgränsad till det område där man bor. Vidare har statsvetarna Dietlind Stolle

och Allison Harell visat i ytterligare en studie att effekterna av kontakter mellan olika etniska grupper inte behöver vara lika över alla åldersgrupper. Stolle och Harell argumenterar utifrån psykologisk forskning att de flesta människor kan antas ha bildat sig uppfattningar och värderingar under uppväxten som bara i liten utsträckning förändras senare i livet. Med andra ord för de fram följande hypotes: har man präglats under barndom och tonår till att ogilla människor med en annan bakgrund än den man själv har kommer dessa uppfattningar inte att förändras nämnvärt senare under livet. Vidare menar de, kan kontakter med grupper med annan bakgrund senare i livet hos dem som har negativa uppfattningar om sådana grupper snarare förstärka de negativa uppfattningarna än mildra dem. Deras analyser utifrån brittiska data pekar också på att de positiva effekterna, i form av en högre tillit, av kontakter mellan olika grupper finns främst hos de yngre.⁴⁹

Vi menar att det troligtvis är så att kontakt inte per automatik resulterar i antingen konflikt eller integration; snarare är det så att båda kan äga rum på samma gång i samma kontext.⁵⁰ För vissa individer kan mångfald skapa känslor av alienation och olust med negativa attityder till invandrare, medan andra har positiva upplevelser genom sina kontakter och interaktion och som följd av detta vidgar sin ”vi”-känsla och sin tillitsradie. Detta förblir för oss en empirisk snarare än teoretisk fråga inom ramen för en mer nyanserad kontaktteori.

VAD SÄGER VÅRA DATA OM KONTAKTTEORIN?

I vilken utsträckning erbjuder våra data bevis och stöd för interaktionseffekter från kontakter mellan människor födda i Sverige (eller ett annat nordiskt land) och invandare på bostadsområdesnivå? En förväntan kunde vara att kontakt skulle kunna dämpa de negativa effekterna av att bo i ett bostadsområde kännetecknat av

FIGUR 6.6: Kontakt med grannar bidrar till högre tillit i invandrartäta kommuner.

Källa: Tillitsbarometern. Förklaring: Genomsnittet för andelen utrikes födda är 10,9 % med en tredjedel av utrikes födda motsvarar 95e percentilen (max). Skattade värden för lokalsamhälletillit bygger på flernivåanalyser där samtliga kontrollvariabler antar medelvärdet.⁵¹

mångfald.⁵² Vi testade om svarspersonernas lokalsamhälletillit påverkades av hur ofta de hade kontakt med personer i närområdet (grannar). Resultatet av denna analys redovisar vi i figur 6.6.

Figur 6.6 visar sambandet mellan kontakt med grannar i bostadsområden med minst och mest mångfald utifrån flernivåanalyser. Resultaten visar att, förutom att det allmänna sambandet mellan kontakt och lokalsamhälletillit är positivt och signifikant, kontakt är särskilt betydelsefullt för lokalsamhälletillit i områden med hög mångfald. I områden med stor andel utrikes födda är skillnaden i lokalsamhälletillit mellan de som har kontakt med grannar flera gånger per vecka och de som sällan eller aldrig har kontakt 19 poäng på lokalsamhälletillitsskalan. I de mest homogena

områdena är skillnaden bara 12 skalsteg. Allmänt sett förblir effekten av mångfald på bostadsområdenivån (Herfindahls index) signifikant, men detta samband är svagare när man tar med förekomsten av kontakt i beräkningen.

Vi bör dock notera att det existerar ett problem med växelverkan förknippat med kontakt med grannar och lokalsamhälletillit. Man kan rimligtvis anta att det är mindre troligt att individer med låg lokalsamhälletillit söker kontakt med grannar och det är svårt att bena ut vad som kommer först: tillit eller kontakt. Icke desto mindre, resultaten antyder att sådan kontakt har potential för att bygga lokalsamhälletillit i områden kännetecknade av mångfald.

KAN MAN SÄRSKILJA EFFEKTERNA AV
ETNISK MÅNGFALD OCH SOCIOEKONOMISK
OJÄMLIKHET?

Redan klassiska samhällsvetenskapliga studier, exempelvis av statsvetarna Seymour Martin Lipset och Stein Rokkan,⁵³ pekar på hur det är av betydelse på vilket sätt konfliktlinjer i samhället uppstår. Om konfliktlinjerna sammanfaller med olika grupper, exempelvis om majoriteten av de socialt utsatta även till största delen från samma minoritetsgrupp. Konfliktnivåerna förstärks och det blir svårare att finna samförstånd som överbryggar olika grupper. Om konfliktlinjerna däremot skulle vara gruppöverskridande delar flera olika grupper ödet av att vara utsatta och det blir lättare att finna samförstånd mellan grupper. Rokkans klassiska exempel på dessa skillnader var jämförelsen mellan Nederländerna och Belgien, där det i Nederländernas fall rör sig om olika religiösa grupper (katoliker och protestanter) medan det i Belgiens fall rör sig om skillnader mellan flamländare och fransktalande. I Nederländerna har konfliktlinjerna överskridit olika grupper och därmed har den politiska kulturen utvecklats åt ett mer konsensusorienterat håll, medan

konfliktlinjerna i Belgien har sammanfallit med olika grupper och därmed förstärkts. Vi kan således anta att i ju högre utsträckning som social utsatthet sammanfaller med att också vara invandrare, desto större risk är det att dessa två faktorer förstärker varandra och att de inverkar negativt på lokalsamhälletilliten.

Våra resultat visar att individer som bor i områden med mångfald har lägre lokalsamhälletillit. Detta resultat bekräftar våra förväntningar och understryker vikten av att analysera relationen tillit–mångfald i sitt relevanta, lokala sammanhang. Våra resultat bekräftar tidigare studier från andra europeiska länder samtidigt som vår användning av lokalsamhälletillit är ett bredare och mer heltäckande begrepp än tidigare studiers tillit till grannar.⁵⁴

Som vi visade i kapitel 1 betyder lokalsamhälletilliten mer för det kollektiva handlandet i lokala miljöer och den generella tilliten är mer betydelsefull för det kollektiva handlandet tillsammans med främmande. I en kommun där kollektivt handlande är svårt eller omöjligt ökar risken för ”sociala fällor” och en mindre positiv livsmiljö. Det verkar också logiskt att den typ av tillit som är relaterad till lokalsamhället också är mer påverkad av den typ av asymmetriska förväntningar som lätt uppstår i miljöer präglade av mångfald.⁵⁵ Lägre nivåer av social interaktion kan skapa problem med att upprätthålla tillräckliga sanktioner mot icke önskvärda beteenden. Våra data visar, med stöd av andra, att fler sociala kontakter mildrar men utplånar inte helt de negativa sambanden mellan mångfald och tillit.

Även om lokalsamhällen som kännetecknas av mångfald har lägre nivåer av lokalsamhälletillit, tycks mångfald inte omedelbart påverka generell tillit. Det är med andra ord fullt möjligt för en individ att samtidigt ha tillit i det lokala och inte ha tillit till människor i allmänhet – och vice versa. Vi kan dock ställa frågan i vilken utsträckning det har betydelse för den generella tilliten att växa upp i ett område präglad av en låg lokalsamhälletillit kontra en hög lokalsamhälletillit. Om vi antar att den generella tilliten framför allt

påverkas i barndomen och utgör vad vi kallar en seg struktur, kan det finnas en eftersläpning i den generella tilliten vars förändring i sådana fall endast skulle kunna fångas över en längre tid.

Samtidigt måste vi understryka att individer inte är placerade godtyckligt i lokalsamhällen, samt att riktningen på de eventuella effekterna av att bo på en viss plats är antagna på förhand.⁵⁶ Här återstår mycket att göra – något vi återkommer till i det avslutande kapitlet. För att verkligen kunna studera riktningen på effekterna krävs en longitudinell studie.⁵⁷ En longitudinell ansats skulle också krävas för att kunna ge klara svar på den stora fråga som sysselsätter såväl akademiker som politiker: om mångfald eller ojämlikhet ska bära skulden för avsaknad av generell tillit och social sammanhållning. Invandringskritiker har dragit slutsatsen att invandring och mångfald är problemet. De som hör hemma på den politiska vänsterkanten pekar hellre på socioekonomiska faktorer.

Det är svårt att skilja ut dessa två faktorer i tvärsnittsstudier. Variablerna som mäter ekonomiska faktorer och mångfald är starkt korrelerade på kommunnivå,⁵⁸ det vill säga att invandrartäta kommuner ofta också är relativt sett mer ekonomiskt ojämlika.⁵⁷ De två uppsättningarna av faktorer – de som mäter socioekonomisk variation och de som tar hänsyn till mångfald – upphäver inte varandra och våra resultat är tämligen robusta.

Analyserna visar tydligt att såväl debattörerna till höger som de till vänster delvis har rätt. Invandrarrelaterad mångfald är förknippad med lägre nivåer av lokalsambälletillit och det samma gäller socioekonomisk ojämlikhet. Ungefär hälften av effekten av mångfald kan förklaras genom att ta i akt strukturella ekonomiska faktorer, men det återstår med andra ord en signifikant oberoende effekt från variabler som mäter mångfald. Detta antyder att de lägre nivåerna av lokalsambälletillit inte enbart kan förklaras med hänvisning till att invandrartäta boendeyrömden är socioekonomiskt utsatta. Med andra ord, vi har att göra med två mekanismer som båda skapar olikhet på lokal nivå, en etnisk, den andra ekonomisk, vilka båda

gör det svårare att känna tillit. I båda fallen gäller även att man till detta lägger ett element av upplevd orättvisa så förstärks de negativa tillitseffekterna.

Den andra sidan av detta argument är givetvis att både vänstern och högern till del har fel, om det synnerligen verkliga problemet eller utmaningen vad gäller möjligheten att bibehålla lokalsamhälletillit i framtiden ska kunna hanteras med hopp om framgång, då behövs lösning på frågor som gäller såväl befolkningens sammansättning (till exempel bostadspolitik och hur man ritar skoldistrikt), som policies som stärker kontakt mellan de som bor i samma område, och policies som syftar till att minska de socioekonomiska klyftorna. Resultaten av analyserna av de utrikes föddas lokalsamhälletillit antyder att det skulle kunna finnas möjligheter till att påverka denna för lokalsamhället viktiga form av tillit.

Två framtidsscenarier

DENNA BOK HAR utgått från och närmare analyserat två motsägelsefulla fenomen som rör den sociala tilliten i Sverige. Å ena sidan har vi tagit avstamp i en synnerligen positiv bild av Sverige som ett högtillitssamhälle som utgår från jämförande mätningar av generell social tillit. Dessa data, som mäter denna form av (generell) tillit över tid och i ett jämförande internationellt perspektiv, visar att Sverige intar en närmast extrem position tillsammans med ett fåtal andra länder. Å den andra sidan har boken inspirerats av en betydligt mörkare bild och ängslig debatt i Sverige, och många andra länder, som rör den ökande socioekonomiska ojämlikheten och den växande invandrarrelaterade mångfalden. Frågan ställs allt oftare om en sådan o(jäm)likhet, ofta kopplad till etnisk segregering, på ett fundamentalt och fatalt sätt kan komma att underminera det sociala kontraktet i Sverige.

I detta avslutande kapitel är ambitionen inte att sammanfatta alla de data och analyser som vi presenterat i föregående kapitel, men vi vill ändå kortfattat peka på ett par viktiga aspekter i den pågående debatten som har kopplingar till våra resultat och slutsatser. Vi vill också måla upp två scenarier som utgår från den grundläggande strukturen i boken, nämligen spänningen mellan de stabila eller ”sega” tillitsskapande socialiseringsstrukturer som kännetecknar Sverige, och de snabba förändringsprocesser som möjligen utmanar och långsiktigt kan komma att undergräva tilliten. Här bygger vi vidare på den centrala distinktion mellan generell tillit

och lokalsamhälletillit som är en av denna studies viktiga bidrag. Avslutningsvis vill vi peka på behovet av fortsatt forskning som utgår från denna boks frågor, metoder och analyser, men som också betonar behovet av longitudinella studier, alltså undersökningar som över tid, med jämna mellanrum, upprepar samma frågor till samma personer. Sådana studier skulle göra det möjligt att identifiera och analysera förändringar över tid, något som denna studie inte var ämnad att primärt besvara frågor kring.

Debatterna om jämlikhet och mångfald

Under lång tid tycktes den moderna nationalstatens framväxt, speciellt i sin skepnad av välfärdsstat, leda till ökad jämlikhet, individuell frihet och social sammanhållning. De historiska reformer som ägde rum under 1800- och 1900-talen väckte hoppet om en alltmer fullbordad rörelse mot social jämlikhet och nationell gemenskap i det sociala medborgarskapets namn.¹ Detta var en utveckling som i viss mån var speciellt utmärkande för Norden, där begreppet ”folkhem” väl fångade både de nationella och de sociala dimensionerna.

Men även om formerna för välfärdspolitiken skiftade från land till land, hade ändå de rika västerländska demokratierna väldigt mycket gemensamt när det gällde de grundläggande ambitionerna, från Tysklands *Soziale Marktwirtschaft* till USA:s *Great Society*. Å ena sidan utvidgades rösträtten och de medborgerliga rättigheterna så att även kvinnor, etniska minoriteter och andra marginaliserade och maktlösa grupper i högre grad blev delaktiga i det moderna medborgarskapets allehanda privilegier. Å andra sidan skapade allmän skolplikt och rätt till högre utbildning i kombination med ett progressivt skattesystem stora möjligheter för klassresor och såväl större social jämlikhet som utvidgad individuell frihet och social rörlighet. I ett tillitsperspektiv var denna utveckling synnerligen

positiv med tanke på att så mycket forskning idag, som vi sett i denna bok, kan peka just på de tydliga sambanden mellan tillit, utbildning och jämlikhet.

Men denna trend tycks nu vara bruten – och det gäller såväl den socioekonomiska jämlikheten som den sociala sammanhållningen och den nationella gemenskapen. Många pekar på att kombinationen av neoliberala reformer och en accelererande globalisering har ryckt undan mattan för det nationalstatliga välfärdssamhället. Den tidigare citerade boken *Jämlikhetsanden* och dess genomslag är ett tecken på hur djup och bred denna oro är – och den svenska debatten är inget undantag. De återkommande rapporterna om allt från barnfattigdom, permanent arbetslöshet och invandrares inlåsning i bidragsberoende, till ett ständigt stigande avstånd mellan chefslöner och arbetarlöner tycks hela tiden bekräfta att klyftorna mellan rik och fattig växer i Västvärlden, inkluderat Sverige.

Vad som inte alltid är lika tydligt är att den ökade ojämlikheten har en kanske än mer olycksbådande följeslagare, nämligen den minskade sociala rörligheten. Ojämlikheten kan i sig vara tolerabel om det samtidigt är så att individer kan göra sina svenska klassresor och leva sina amerikanska drömmar. Att en viss grad av ojämlikhet också är ett mått på frihet och den dynamik som är kärnan i det moderna marknadssamhället har kanske inte varit lika självklart eller ens accepterat i Sverige på samma sätt som i USA, för att utveckla just denna jämförelse. Men bortom de mest devota jantelagsanhängarna har en viss ojämlikhet baserad på talang och hårt arbete nog uppfattats som tämligen legitim även här. Men i dagens USA, där tendensen mot ojämlikhet och minskad social rörlighet är tydligare än i Sverige, pekar nu, som vi sett tidigare i denna bok, även konservativa republikaner på ett allvarligt problem, nämligen den stagnerade rörligheten. Att USA inte är lika jämlikt som Sverige kan man ta med ro, men att den sociala rörligheten är lägre, ja det är en helt annan sak.

Sverige är dock inte immunt mot denna utveckling heller. Även

om detta är en svår fråga att få entydiga svar på så visar forskningen att dagens generation av svenskar är mer lika sina föräldrar vad gäller inkomst och förmögenhet än tidigare generationer. Den inflammerade skoldebatten bör ses i detta perspektiv. De flesta i Sverige anser nog att alla svenska barn ska ges samma förutsättningar att förverkliga sina drömmar och leva lyckliga och produktiva liv. När vi konfronteras med data som antyder att oddsen är betydligt sämre för dem som kommer från sämre ställda familjer än dem som har välutbildade och högavlönade föräldrar, och att skolan inte längre förmår att kompensera för dessa skillnader, då inser vi att vi står inför samma utmaningar som amerikanerna och medborgarna i många andra europeiska länder. Som vi har visat i de tidigare kapitlen med våra svenska data är uppfattningen att vissa grupper har orättvisa fördelar i samhället negativt för både lokalsamhälletillit och generell tillit.

Detta är desto viktigare att betona då, som vi har argumenterat i denna bok, det svenska sociala kontraktet till lika stor del bygger, står och faller på att det förverkligar den franska revolutionens alla tre paroller, det vill säga inte bara social jämlikhet utan även individuell frihet och nationellt färgad solidaritet. I det statsindividualistiska kontraktet har, menar vi, löftet om individens frihet, oberoende och rörlighet alltid varit lika viktigt som kampen för jämlikhet. Om staten, samhället, nationen visar sig vara oförmöget att realisera dessa drömmar och garantera de fundamentala investeringar i individen som de utgår ifrån, då kommer förtroendet för de offentliga institutionerna på sikt att minska. I Sverige har det sociala kapitalet länge haft en dubbel innebörd. Det har varit en resurs på såväl individ- som på samhällsnivå; det har samtidigt varit ett instrument för social integration och kontroll och en fråga om individers tillgång till resurser som möjliggjort frihet, karriär och social rörlighet.

Vad som nu tonar fram är en spänning mellan dessa två ideal – frihet och jämlikhet – där en nostalgi för en svunnen tid av folkhemsk

trygghet å ena sidan ger energi åt en kritik av de senaste decenniernas landvinningar i form av avreglering och valfrihet och, å andra sidan, stimulerar en lika ofruktbar nedvärdering av jämlikhetens betydelse för allas välmående av den neoliberal reformvågens anhängare.

Vad våra data visar – i samstämmighet med andra undersökningar – är att jämlikhet och tillit samvarierar. Vad våra analyser tillför är att en form av tillit är speciellt känslig för skillnader, nämligen vad vi kallar lokalsamhälletilliten. Det är här vi ser den största variationen mellan svenska kommuner. Med andra ord pekar vår analys av tillitens geografi entydigt på att förmågan att vända trenden mot ökad ojämlikhet kommer att bli en central utmaning för medborgare och politiker. Detta är en utmaning som bäst bekämpas på lokal nivå – i kommunerna och stadsdelarna – eftersom det är där den är mest synlig, även om staten givetvis måste erbjuda gemensamma resurser och den nationella politiken måste bestämma ramarna och principerna.

Gillar vi lika?

Sverige kännetecknas idag av en officiell "värdegrunds"-retorik som betonar värden som tolerans, respekt för andra, valfrihet och öppenhet för mångfald, vilka torgförs som i någon allmän mening som "svenska" värden. Kopplat till detta finns en diffus tanke om att Sverige i någon mening skulle vara post-nationellt, genomsyrat av universella värden och inte längre infekterat av trång nationalism. Ett land som välkomnar invandrare och inte längre insisterar på assimilation utan bejakar det mångkulturella samhället.

Den svenske statsvetaren Andreas Johansson Heinö argumenterar för att problemet med denna omhuldade självbild, som betonar att vi svenskar är toleranta och ställer oss positiva till mångfald,

är att den bygger på en falsk föreställning om att ”vi gillar olika”. Johansson Heinö syftar här på parollen för en kampanj som drevs av delar av svenska medier efter valet 2010, då Sverigedemokraterna valdes in i riksdagen. Tanken var att protestera mot främlingsfientlighet genom att lyfta fram dess motsats; idén att det svenska folket i grunden inte bara tyckte att ”olikhet” var ok utan dessutom något positivt.²

Ett exempel på denna spänning mellan diametralt motsatta självbilder och attityder är de motsägelsefulla uppfattningar som kommer till uttryck i Mångfaldsbarometern som forskare vid Uppsala universitet med jämna mellanrum publicerar. Bilden av Sverige som ett tolerant samhälle bekräftar av svaren på frågor som rör den allmänna synen på mångfald där resultaten pekar på att extremt negativa attityder till mångfald har minskat från 5,7 till 4,9 procent. Men läser man vidare finner man att denna tolerans är tydligt villkorad. Över 80 procent av de tillfrågade menar att invandrare har en skyldighet att anpassa sig till majoritetssamhällets vanor.³ Det tycks utifrån dessa data som om mångfald är gott och väl så länge det inte utmynnar i väsentliga skillnader i grundläggande värden och praktiker. Mångfald som innebär ett större utbud i musik, mat och kläder är en sak; när det handlar om utmanande uttryck för religiositet (till exempel heltäckande slöjor), eller avvikande syn på jämställdhet, homosexuellas rättigheter eller familjens roll är toleransen, för att inte tala om entusiasmen, mer begränsad.

Denna välmenande men naiva syn på ”mångkulturalismen” har Eric Uslaner tagit fasta på i en nyligen utkommen bok om segregation och misstro.⁴ I boken försöker Uslaner reda ut villkoren för att tillit ska kunna samexistera med mångfald i analyser baserade på data från flera olika länder, däribland Sverige. Hans analyser är av speciellt intresse för oss då han har använt data från *Tillitsbarometern* i kapitlet om Sverige.⁵ Som många andra – och vi har närmare diskuterat detta i kapitel 6 – betonar Uslaner det negativa i segregation och det positiva i kontakt över etniska och religiösa gränser.

Men han försöker också visa att i ett samhälle som kännetecknas av etnisk och religiös mångfald är det ur tillitsperspektiv bättre att utforma en politik som är baserad på assimilering som ett mål än en ideologiskt motiverad mångkulturalism.

Här är Uslaner inne på ett viktigt område där debatten åtminstone i Sverige är präglad av förvirring och motsägelser. Vi lever idag med en vänster som ofta är programmatiskt post-nationell och en borgerlighet som är stolt över sin kosmopolitiska framsynt-het. Båda sidor betonar gärna sin positiva syn på invandring och mångfald, samtidigt som de undrar varför Sverigedemokraternas 1930-talsretorik röner framgång. I grunden, menar vi, beror denna vilsenhet på att man dels underskattar nationalismen som en kulturell kraft med stor politisk potens, dels tappat siktet i förståelsen av hur nationell integration historiskt har genomförts i praktiken. Ett speciellt frapperande exempel på denna blindhet är att man inte tycks komma ihåg vad många historiker har betonat: att känslan av att tillhöra ett samhälle och en nation inte bara händer av sig själv.

Historiskt har två av de viktigaste institutionerna för att socialisera unga människor in i det sociala kontraktet och den nationella gemenskapen varit universell folkskola och manlig värnplikt. Båda dessa institutioner har vi idag nedmonterat (värnplikten) eller pluraliserat (folkskolan). I det senare fallet har en idé om valfrihet och mångfald kommit att tränga ut tanken om en gemensam, sammanbindande skolning. Debatten idag betonar med rätta de segregerande effekterna av det fria skolvalet, men lika viktig är förlusten av den nationaliserande och därför integrerande effekt som den gamla folkskolan hade. Vad gäller värnplikten är aningslösheten ännu mer påtaglig. Man tycks helt ha glömt dess historiska roll som ett instrument för såväl demokratisering som integration, och då speciellt av just de grupper som idag som i början av 1900-talet skapar sådan oro: de unga männen, inte minst de som tillhör arbetarklass eller har invandrarbakgrund.

I viss mån är denna blandning av ovilja och inkompetens fullt

förståelig. Det är politiskt svårt – i vissa läger lika med självmål – att inta en mer offensiv hållning i frågan om nationen. Ingen vill idag bli anklagad för att vara nationalist, med undantag av Sverigedemokraterna. Problemet är bara att varken nationen som en ”föreställd gemenskap” eller nationalstaten som en handfast institutionaliserad ordning, visar tecken på att försvinna – allt tal om globalisering till trots. Visserligen knyts världen samman alltmer i olika avseenden – många reser mer, vi kan kommunicera via Internet, vi handlar på en global marknad, vi deltar i en global kultur, åtminstone ytligt sett – men vad det gäller politik, och då inte minst demokratisk politik där medborgarna, inte bara eliterna, kan göra sina röster hörda, är den gamla maximen ”all politics is local” fortfarande sann. Och vad vi idag alltmer blir varse är att i såväl Europa som i Amerika har det uppstått en avgrund mellan de post-nationella eliterna och de ”populistiska” folken.

I rörelsen från kommun och region till nation, världsdel och värld är den nationella nivån den högsta där man på allvar kan peka på den legitimitetsskapande identitet som är en grundläggande förutsättning för politiskt engagemang och vilja till kompromiss. EU:s kris idag handlar ytterst om just detta demokratiska underskott som utmynnar i en legitimitetskris. Europas invånare saknar den gemensamma ”vi”-känsla som är ett måste för den tillit och det förtroende som är nödvändigt för en politik som kräver offer i solidaritetens namn. Detta skapande av en upplevelse av ett ”vi” måste dessutom utgå ifrån samspelet mellan människor i det lokala samhället där den abstrakta nationella gemenskapen övergår i ett faktiskt samhälle där individer möts ansikte mot ansikte.

Det ironiska med dagens aningslöshet är att det inte alltid varit så i Sverige. Tvärtom, det som särskilde Sverige och de andra skandinaviska länderna under 1930-talet var att det var den demokratiska vänstern, snarare än så ofta annars den fascistiska extremhögern, som lyckades koppla ihop sina egna politiska visioner med den nationella identiteten.

För Per Albin Hansson var det en självklarhet att hylla arvet från Engelbrekt och de fria svenska bönderna; deras kamp för nationens oberoende och småfolkets frihet. Att den tidens socialdemokrater så tydligt såg kopplingen mellan nationell identitet, individuell frihet, rättsstat och demokrati var nyckeln till att de kunde föra en retorik med "folket" i centrum. Utan att hemfalla åt en snävt etnisk tanke om svensk identitet kunde man samtidigt känna och öppet uttrycka en genuin stolthet över berättelsen om Sverige som de under sin skoltid hade insupit från historiker som Erik Gustaf Geijer, författare av historiska berättelser om Sverige som Carl Georg Starbäck och läroboksförfattare som den legendariske C T Odhner. De kämpande arbetarna stod på de fria böndernas skuldror. I den nationellt sinnade folkhemspolitiken utgjorde den demokratiska staten ett redskap för ökad frihet och nationens öde var lika viktigt som den internationella klasskampen.

Efter andra världskriget kom denna svenska medborgarskapsnationalism att falla i glömska och socialdemokratin vände sig resolut mot modernism, internationalism och socialt ingenjörskap. Vissa tafatta försök görs visserligen även idag att vrida flaggan ur händerna på högernationalisterna. Man enas om behovet av en nationaldag, men i stället för att som Per Albin Hansson välja att fira den svenska riksdagens födelse med dess alla associationer med demokrati och folkfrihet, så fastnade man för en dag – den 6 juni – vars symbolik är grumlig och tvetydig. I stället för att fira vårt demokratiska frihetsarv tycks svenskhet snarare ha blivit synonymt med midsommar, snaps, sill och kräftor.

Denna vilshenhet har nu lämnat fältet öppet för andra att skapa berättelsen om Sverige. Vem knyter idag an till Engelbrekt och Geijer, eller pekar på parallellen mellan dagens muslimer och 1800-talets frikyrkorörelse i kampen om inkludering i ett folkhem där demokrati, inte etnisk gemenskap eller religiös homogenitet, står i förgrunden?

Utan en berättelse om ett "vi" saknas i det långa loppet förut-

sättningarna för såväl demokrati som jämlikhet, frihet och broderskap. Detta innebär dock inte att detta "vi" behöver organiseras kring ras, etnicitet eller religion. Som det amerikanska exemplet visar, men även det svenska fram tills nyligen, kan den nationella berättelsen utgå ifrån idéer om frihet, demokrati och medborgarskap. För att återvända till Uslaners analys av tillit, mångfald och assimilering innebär detta att den sociala tilliten och sammanhållningen bara kan överleva mångfald i betydelsen religiös, kulturell och etnisk pluralism om denna omsluts av ett större "vi" som tjänar som gemensam nämnare och ett socialt och politiskt kitt.

Denna gemensamma berättelse och identitet kan inte heller vara för tunn och abstrakt. Den tyske filosofen Jürgen Habermas skriver ibland om en "författningspatriotism" som ett alternativ, i Tyskland inte minst, till den etniska nationalismen. Men om vi återigen tar de svenska och amerikanska exemplen i akt så ser man snart att dessa identiteter är, eller var, allt annat än abstrakta och tunna. Tvärtom fungerar sådana berättelser bara om de ständigt och ofta repeteras i allt från skolböcker till litteratur och kultur.

Men i dagens Sverige, med vår fäbless för det post-nationella och kosmopolitiska, är utmaningen betydande. Om jämlikhetstanken nu allt oftare hamnar i konflikt med frihetsidealet är det också så att den idealiserade, politiskt korrekta toleransen och det abstrakta bejakandet av mångfald i avsaknad av ett större "vi" kolliderar med en de facto preferens för likhet. Utan ett lödigt och välförankrat bredare vi, med rötter i en berättelse om nation, folk och samhälle, urartar behovet av en vi-känsla lätt i en nostalgi för etnisk homogenitet. Som Uslaner noterar i sina slutsatser: ett sätt att skydda tillit och undvika misstro är just att undvika invandring – detta är ju också i grunden Sverigedemokraternas program.

Vill man svära i tillitskyrkan – för vem är inte för tillit? – och utan att förneka kopplingarna till fungerade institutioner, laglydighet, jämlikhet och allt det vi analyserat i denna bok, så kan man också ställa frågan om den ovanligt höga tilliten i Norden inte också

är ett mått på homogenitet. I detta perspektiv kan, speciellt om vi misslyckas med att finna vägen tillbaks till det större "vi" som vi diskuterat ovan, en något lägre tillit vara tecken på något hälsosamt: en ökad mångfald och större roll för ett pluralistiskt civilsamhälle. Då följer frågan: Vilket pris är vi mer villiga att betala – högre tillit till priset av mindre mångfald, eller ökad pluralism till priset av minskad tillit?

Två framtidsscenarier

Boken har organiserats utifrån tesen om en spänning mellan de två krafter vi har presenterat och diskuterat i bokens tidigare kapitel: å ena sidan de sega, historiskt förankrade strukturer som främjat skapandet av hög generell tillit, och å andra sidan de (eventuella) förändringsprocesser som är kopplade till ökad socioekonomisk ojämlikhet och ökad etnisk och religiös mångfald. I detta perspektiv kan man spekulera kring två framtidsscenarier.

I det ena scenariot "vinner" de sega strukturerna över förändringsprocesserna och via politiska beslut skapas förutsättningar för att dämpa de negativa effekterna av ojämlikhet och mångfald genom att främja kontakt över etniska gränser och motarbeta segregering på basis av ekonomiska skillnader. Vi är inte här ute efter att leverera precisa policyrekommendationer, men man kan tänka sig initiativ som bekämpar bostadssegregering, som förbättrar skolorna, som skapar bättre övergång från arbetslöshet till sysselsättning, och mycket annat. Men slutresultatet, i den mån en sådan politik är framgångsrik, är att den höga generella tilliten och stora förtroendet för institutioner spiller över lokalt och höjer lokalsamhälletilliten även där den nu, som vi kan visa i vår studie, är lägre.

I det andra scenariot "vinner" förändringsprocesserna över de sega strukturerna. Man misslyckas i försöken att dämpa och vrida

tillbaks tendenserna till ökande skillnader i termer av både socio-ekonomisk ojämlikhet och ökad etnisk mångfald med isolering och segregering som förtecken. Den sjunkande lokalsamhälletilliten smittar med tiden av sig på den generella tilliten och en ond cirkel skapas, där lägre förtroende för de gemensamma institutionerna minskar möjligheten att fatta beslut som skulle kunna dämpa trenden mot minskad social tillit, både lokalsamhälletillit och generell tillit, och därmed sämre social sammanhållning. En risk som vi tidigare pekat på är hur olika faktorer kan överlappa varandra och att en ökande boendese segregering i ännu större utsträckning skulle kunna koncentrera människor med låg utbildningsnivå, låga inkomster och utrikes födda. En ökande segregering mellan och inom kommuner skulle i sin tur kunna bidra till att den tolkning av de framtidsutmaningar som samhället står inför i allt större utsträckning utgår från de skilda bilder av verkligheten som medborgarna har utifrån var de bor. Om medborgarnas dagliga verklighetsbild allt mer skiljer sig beroende på var de bor, kan även den nationella sammanhållningen komma att utmanas.

Rent demografiskt kan vi konstatera att de kommuner i Sverige som präglas av en högre lokalsamhälletillit ofta är kommuner som minskar i antalet invånare, medan en växande andel av befolkningen bor i storstadsområdena som generellt sett präglades av en lägre lokalsamhälletillit, men samtidigt hade en något större öppenhet mot andra grupper än den egna. Möjligen är den större öppenheten mot andra grupper ett tecken på att man här har kommit en bit på väg i att omformulera ett nytt "vi".

Om behovet av vidare forskning

För att kunna ta reda på om det första eller det andra scenariot är mer korrekt i verkligheten krävs en annan typ av studie, baserad på

en annan metod, än den som vi har använt här. I vår *Tillitsbarometer* har vi vad som kan liknas vid ett fotografi, en ögonblicksbild, av hur tilliten ser ut i 33 svenska kommuner. För att i stället kunna göra och visa en "film" som fångar förändringsprocesser, krävs det att vi ställer samma frågor vid flera tillfällen i samma kommuner och helst även till samma människor. Först då kan vi med större bestämdhet säga att vissa förändringar sker och kanske även spekulera mer handfast om varför. Det senare – frågan om varför – hänger i sin tur ihop med hur väl vi kan fånga kontextuella förändringar i de kommuner och områden som *Tillitsbarometern* täcker. Och först då kan vi fullt ut dra fördel av den typ av komparativ studie som denna bok handlar om – en jämförelse mellan kommuner i ett land där skillnaderna i de flesta avseenden är små och vi därför med större bestämdhet kan identifiera vad som skiljer de kommuner och bostadsområden och därmed postulera mer handfasta teorier om orsak och verkan vad gäller tilliten i dess olika former.

Denna typ av studie ter oss ännu viktigare idag än för ett par år sedan – innan Sverigedemokraterna valdes in i riksdagen och debatten om jämlikhet och mångfald tog fart på allvar – när vi sjösatte den studie som nu resulterat i denna bok.

Noter

KAP. I TRE FORMER AV TILLIT

1. Bok 1979, s. 254.
2. Hardin 1999.
3. Se till exempel Fukuyama 1995; Seligman 1997; Bordum 2001.
4. Undersökningens frågor testades inledningsvis på en mindre panel via Statistiska centralbyråns metodlaboratorium. Paneldeltagarna ombads att detaljerat redogöra för sina resonemang och tankar när de besvarade frågorna, vilket på fackspråk brukar kallas för probing och kognitiva intervjuer. Denna förstudie var nödvändig att genomföra eftersom vissa av frågorna ställdes för första gången i denna undersökning och vi inte hade tillräckligt med kunskap om frågornas kvalitet. Totalt kom postenkäten att bestå av 77 olika frågor. Undersökningen genomfördes under perioden maj–november 2009. Tre olika skriftliga påminnelser skickades ut under undersökningens gång.
5. Urvalsramen utgjordes av det totala antalet slumpmässigt utvalda invånare minus överteck-

ningen, det vill säga sådana personer som kommit med i undersökningen fast de egentligen inte tillhör undersökningsgruppen för att de exempelvis är avlidna, utflyttade från Sverige eller från undersökningskommunerna under undersökningsperioden. Även personer utan känd adress, med svår sjukdom eller stora språksvårigheter avfördes från undersökningsgruppen. Utifrån tidigare liknande enkätstudier där man även ringt upp deltagarna för att påminna dem att vara med i undersökningen, kan vi med stor säkerhet anta att det finns fler deltagare som skulle ha fallit utanför urvalsramen, men som aldrig hört av sig för att meddela att de eller deras utvalda anhöriga var förhindrade att delta. Detta medför att svarsfrekvensen antagligen är något lägre än vad den skulle ha varit om dessa personer hade kunnat strykas från urvalet.

6. Data levererades avidentifierade till forskargruppen och all information som kunde knyta de svarandes identiteter till varje enkät behölls hos SCB och förstördes

- efter att undersökningen hade avslutats.
7. Igarashi m.fl. 2008, s. 88.
 8. Rosenberg 1956, s. 690–695.
 9. Jämför Uslaner 2002.
 10. Se exempelvis Uslaner 2002; Putnam 2000 (tunn och tät tillit), Yamagishi och Yamagishi 1994 (kunskapsbaserad och generell tillit), och Freitag och Traummüller 2009 (partikulär och abstrakt tillit).
 11. Se Rothstein 2003.
 12. Newton och Zmerli 2011.
 13. Se Sztompka 1999.
 14. Utifrån den surveyundersökning som vi baserar våra analyser på svarade 97 procent att de kände till namnet på någon av sina grannar men en tredjedel svarade att de endast kände till några av dem. De flesta känner några andra personer i sitt bostadsområde eller kommun, men få känner alla. Detta betyder att lokalsamhället tillit beror på både generella och partikulära uppfattningar om grannskapet.
 15. Freitag och Traummüller 2009; Putnam 2007. Jämför även Sturgis m.fl. 2011.
 16. Sturgis och Smith 2010.
 17. Jämför Delhey m.fl. 2011.
 18. Delhey m.fl. 2011; Newton och Zmerli 2011. Frågan rör inte enbart i vilken utsträckning man är bekant med dem man litat på men även hur man kan urskilja mer detaljerade underdimensioner av tillit. Exempelvis Lancee och Dronkers 2010 betraktar tillit mellan olika etniska grupper som en egen dimension, medan Newton och Zmerli 2011 behandlar detta som en underdimension av generell tillit.
 19. Flera nyligen publicerade studier använder sig av World Values Survey omgång 2005/06.
 20. Flernivåanalys är en statistisk teknik som möjliggör att undersöka hur faktorer i området inverkar på som i detta fall individers attityder och hållningar. För en fördjupad beskrivning av flernivåanalys, se Hox 2002.
 21. Vi har delvis försökt besvara denna fråga genom att göra en så kallad tvåstegs minsta kvadratanalys (2SLS) (se Wolleback, Wallman Lundåsen och Trägårdh 2012). Tvåstegs minsta kvadratmetoden är en statistisk metod för att testa orsakssamband.
 22. Se exempelvis Rothstein och Stolle 2008.
 23. Jämför Uslaner 2002.
 24. Jämför Rothstein 2003.
 25. Anderson 1991.

KAP 2. HÖGTILLITS-SAMHÄLLET I SVERIGE

1. Detta kapitel utgår från Trägårdh 2009, där en rad teoretiska ingångar till det som sedan blev Tillitsbarometern redovisades.
2. Erikson 1993.
3. Uslaner 2002.
4. Putnam 2000. Notera att den svenska översättningen av boktiteln underrubrik är lite missvisande då den översätter "community" som "medborgaranda", en

- delvis annan sak.
5. Tillitssiffrorna är från 2010. GSS data kan hämtas på <http://sda.berkeley.edu/cgi-bin/hsda?harcsgss10>.
 6. Se Wollebæk 2011, s. 77 för en jämförelse av 22 Europeiska länder baserad på data från World Values Survey, European Values Study och Eurobarometer. Analyserna visar en minskning av andelen som håller med om att "Most people can be trusted" från 1988–90 till 2006–08 i Italien (34 till 28 procent), Spanien (34 till 27 procent), Portugal (21 till 17 procent), Polen (35 till 28 procent), Ryssland (38 till 26 procent), Bulgarien (30 till 20 procent), Slovakien (23 till 13 procent), Ungern (27 till 21 procent), Irland (47 till 39 procent), Nordirland (44 till 31 procent) och Storbritannien (44 till 31 procent). Nivån var stabil i Belgien, Frankrike, Nederländerna och Tjeckien. Tilliten ökade i Danmark (58 till 76 procent), Norge (65 till 75 procent) och Island (44 till 49 procent). I Sverige, minskade tillitsnivån i samband med krisen i början av 1990-talet. Från att 1988–90 legat på 66 procent sjönk den till 60 procent 1994–96 men gick sedan upp till 71 procent i den senaste undersökningen. Finland uppvisar ett liknande mönster. I Tyskland, Lettland och Estland finner man en liten ökning av tillitsnivån.
 7. Se Sztompka 1999 för en diskussion om tillit och tidig sociologi.
 8. Riesman 1950.
 9. Lasch 1978.
 10. Beck 1992.
 11. Habermas 1996; Putnam 2000.
 12. För en kritisk analys av tillitsdata, se Lundåsen och Pettersson 2009.
 13. Citatet är från titeln till Thomasson 1970. Se även Ruth 1984; Jenkins 1968.
 14. Ruth 1984.
 15. Trägårdh 1997; Berggren och Trägårdh 2006.
 16. Många data från World Values Survey är analyserade i Inglehart och Welzel 2005. Se även diskussionen av hur Sverige är en avstickare i Pettersson och Esmer 2005.
 17. Pettersson och Esmer 2005.
 18. Inglehart 2006; Inglehart och Welzel 2005.
 19. Delhey och Newton 2005.
 20. Det bör påpekas att en av de faktorer som Delhey och Newton tar med, etnisk homogenitet, senare undersökts i mer detalj av andra forskare. Se kapitel 6 för en genomgång av mångfaldens betydelse i en svensk kontext samt Wallman Lundåsen och Wollebæk 2013.
 21. Delhey och Newton 2005, s. 320–21.
 22. Putnam 2000, s. 145.
 23. Cross 2005.
 24. Se Spangenberg 2009 varifrån även citatet från Upplandslagen är hämtat.
 25. För en mer ingående diskussion, se Trägårdh 2007.
 26. Österberg 1993, s. 145.
 27. Rothstein 2003; Rothstein och Stolle 2006b.

28. Esping Andersen 1990; Jepperson 2002; Janoski 1998; Schofer och Fourcade-Gourinchas 2001.
29. För det svenska civilsamhällets omfattning och sammansättning, se Wijkström och Lundström 2003; Jeppsson Grassman och Svedberg 2007.
30. Se Trägårdh 2007 för en diskussion av utredningsväsendets roll.
31. Heckscher 1946; Johansson 1952; Rothstein 1992.
32. Trägårdh 1997; Berggren och Trägårdh 2006.
33. Gaunt 1983.
34. Popenoe 1988; 1991.
35. Mackie 2001.
36. Hajnal 1965; Laslett 1983.
37. Mackie 2001, s. 259.
38. Melby m.fl. 2006.
39. Carlsson Wetterberg 2006.
40. Gaunt 1983; Bradley 2000; Ronfani 2001, Bradshaw och Hatland 2006.
41. Berggren och Trägårdh 2006.
42. Neander-Nilsson 1946.
9. Vi jämförde fall per capita av korruptionrelaterade brott och tjänstefel under perioden 1996–2009, enligt officiell Svensk brottsstatistik (från www.bra.se) med nivåer på generell tillit i samma kommuner och fann inga signifikanta samband. Se även Andersson, m.fl. (2010).
10. Analyser av rankningar av korruption från Transparency International ger nästan identiska resultat.
11. Delhey, Newton och Welzel 2011.
12. Vi undersökte om det fanns något samband mellan andelen i befolkningen i kommunen som blivit dömda för tjänstefel och korruptionsrelaterade brott under perioden 1996–2009 (statistik från BRÅ www.bra.se) och nivåer av generell tillit i kommunerna och fann inga signifikanta samband.
13. Baserat på data från WVS data skapade vi ett additivt index av förtroende för institutioner bestående av: tillit till myndigheter, parlament, polisen och rättsväsendet och omkodade index att gå från 0–100. Finland hade ett värde på 61,8, Norge 61,3, Schweiz 59,5, Sverige 58,4, Kanada 55,1, Australien 51,9, Nya Zeeland 49,8, USA 49,3. I Tyskland (46,3) och Nederländerna (43,4) låg indexvärdena under WVS-genomsnittet.
14. Korrelationskoefficienten (Pearsons r) mellan förtroende för institutioner och generell tillit är något starkare för de nordiska länderna .28 i Norge, .24 i Sverige och .27 i Finland, jämfört med .31 i Nederländerna, .22 i

KAP. 3 SOCIALISERING OCH GENERELL TILLIT

1. Trägårdh 1997, Berggren och Trägårdh 2006.
2. Rothstein och Stolle 2003b.
3. Rothstein 2002; Rothstein och Stolle 2003b.
4. Bergh och Bjørnskov 2011.
5. Putnam 2000.
6. Trägårdh 2007.
7. Stenius 2010.
8. Bergh och Bjørnskov 2011, s. 17, i en referens till Lookofsky 2008.

- Nya Zeeland, .15 i Schweiz, .18 i Australien, .22 i Kanada, .18 i USA och .15 i Tyskland.
15. Se Wollebæk och Selle 2007.
16. Banfield 1958.
17. Se Putnam 1993.
18. Uslaner 2003.
19. Se Erikson 1993; Johansson 2009.
20. För en ingående analys utifrån Tillitsbarometerns data om unga och tillit, se Grosse 2012.
21. Stolle och Nishikawa 2011.
22. Unicef 2013.
23. Glanville och Paxton 2007.
24. Jämför Uslaner och Rothstein 2012.
25. Sztompka 1999. Originalen på engelska: "Only a considerable level of education makes it possible to avoid the pitfalls of naïve, blind trust and obsessive, paranoid distrust. Education must be treated as the core aspect of 'cultural citizenship'", s. 137.
26. Yamagishi och Yamagishi 2004 samt Yamagishi 2001.
27. Helliwell och Putnam 1999.
28. Putnam 2000, s. 67.
29. Den bivariata korrelationskoefficienten mellan det generella tillitsindexet och utbildning är 0,20.
30. Det är viktigt att notera att förändringen rör grupper och inte enskilda individer eftersom det rör sig om olika tvärsnittsundersökningar.
31. Stolle och Hooghe 2004.
32. Rothstein och Trägårdh 2007.
33. Rothstein 2002.
34. Bergh och Henrekson 2013.
35. För analyser i denna anda, se Kristensen och Lilja 2011.
36. Glanville och Paxton 2007.
37. Putnam 1993, Putnam 2000.
38. För en överblick, se Wollebæk och Selle 2007.
39. Rothstein och Stolle 2003b.
40. Wollebæk och Strømsnes 2008.
41. Rothstein och Stolle 2003b.
42. Wollebæk och Selle 2008; Wollebæk m.fl. 2010; Johansson 1952.
43. Skocpol 2003; Torpe och Ferrer-Fons 2007.
44. Rokkan och Campbell 1960.
45. För Sverige och stabilitet se Svedberg, Jegermalm & von Essen 2010; för Norge se Enjolras och Wollebæk 2010; Wollebæk och Sivesind 2010.
46. Wollebæk och Selle 2012.
47. Putnam 2000.
48. Putnam och Campbell 2010.
49. Offe och Fuchs 2002.
50. Putnam 1993.
51. Putnam 1993.
52. Ingelhart 1997.
53. Delhey och Newton 2005.
54. Trautman 2010.
55. Weber 1978.
56. Norén Bretzer 2010.
57. Norén Bretzer 2010, s. 31 fotnot 12.
58. Hadenius 1992.
59. Rothstein 2005.
60. Rothstein 2003.
61. Uslaner 2002. Uslaner 2002.
62. Luhmann 1988.
63. Dessa resultat ligger i linje med analyserna av Berggren och Bjørnskov 2009.
64. "For the most part, the evidence we review suggests that religiously

- observant Americans are more civic, and in some respects simply 'nicer'". Putnam och Campbell 2010, s. 444.
65. Det enda landet med genomgående positiva korrelationer mellan tillit och religiositet är Tyskland.
 66. Traunmüller 2010.
 67. Bergh och Bjørnskov 2009.
 68. Wallman Lundåsen och Trägårdh 2013.
 69. Putnam och Campbell 2010, s. 492, "(...) theology and piety have very little to do with this religious edge in neighborliness and happiness. Instead it is religion's network of morally freighted personal connections, coupled with an inclination towards altruism that explains both the good neighborliness and the life satisfaction of religious Americans".
 70. Wallman Lundåsen och Trägårdh 2013.
 71. Jämför Rothstein 2003.
- KAP. 4 TILLITENS
GEOGRAFI
1. Frykman och Hansen 2009.
 2. Ericsson 2004.
 3. Aronsson m.fl. 2002.
 4. Wilson och Kelling, 1982. Resultaten från denna inledande studie har följts av en akademisk debatt i vilken utsträckning resultaten är giltiga (se exempelvis Harcourt, 2001).
 5. Brå 2012.
 6. I de nationella trygghetsundersökningarna redovisas data på länsnivå samt för några av de större kommunerna. Sambandet mellan Trygghetsundersökningens mått (2011) och Tillitsbarometerens mått är Pearsons $r=0.7$ och är statistiskt signifikant på .000 nivån. Brå 2012.
 7. Brå 2012, s. 128.
 8. Jämför Kölegård Stjärne m.fl. 2007. Vi är dock medvetna om att det finns ett problem i att enbart jämföra officiell brottsstatistik eftersom hur ofta brott anmäls också kan samvariera med exempelvis socioekonomiska faktorer och att brott underrapporteras i vissa områden och att de överrapporteras i andra.
 9. Kölegård Stjärne m.fl. 2007.
 10. McMillan och Chavis 1986, s. 6–23.
 11. McMillan och Chavis 1986, s. 9.
 12. Marschall och Stolle 2004; Pettigrew m.fl. 2011; Uslaner 2012.
 13. McMillan och Chavis 1986.
 14. Jämför McMillan och Chavis 1986.
 15. McMillan och Chavis 1986.
 16. McMillan och Chavis 1986.
 17. Ostrom 2000, s. 137–158.
 18. Ostrom 2000, s. 153.
 19. Habyarimana m.fl. 2007, s. 709–725.
 20. Habyarimana m.fl. 2009.
 21. Habyarimana m.fl. 2009.
 22. Rothstein 2003.
 23. Se Stolle och Nishikawa, 2011.
 24. Rothstein 2003; Kumlin och Rothstein 2002.
 25. Korrelationen på individnivå är signifikant och negativ men svagare i styrka. Sambandet är $r=-0.20$ mellan lokalsamhälletillit

- och uppfattningen om hur vanligt förekommande man tror att det är i kommunen att människor inte håller vad de lovar och $r=-0.22$ med uppfattningen om hur vanligt förekommande det är i kommunen att människor ber om fördelar som de egentligen inte har rätt till. Sambanden är båda signifikanta på 0.000-nivån.
26. Andersson 2003.
 27. Brännström 2006, s. 10–11.
 28. Lindström 2005.
 29. Brännström 2006.
 30. Brännström 2006.
 31. Strömblad 2003.
 32. Brännström 2006.
 33. Brännström 2006; Manski 1993.
 34. Brännström 2006.
 35. Tingsten 1963; Eriksson 2007.
 36. Kölegård Stjärne m.fl. 2007.
 37. Uslaner, 2012.
 38. Brännström 2006; Letki 2008.
 39. Andersson 2007.
 40. Brännström 2006.
 41. Brännström 2006; Kölegård Stjärne m.fl. 2007.
 42. Dalin 2007.
 43. Dalin 2007, s. 240.
 44. Dalin 2007, s. 17.
 45. Dalin 2007.
 46. Lundin 2007.
 47. Jämför Rothstein 2003.
 48. Pearsons $r=0.37$ respektive 0,36, sambandet är signifikant på 5-procentsnivån.
 49. Eriksson 2007; Kölegård Stjärne m.fl. 2007; Brännström 2006.
 50. Eriksson 2007.
 51. Kölegård Stjärne m.fl. 2007; Strömblad 2003.
 52. Jämför Pressman och Wildavsky 1973.
 53. Skolverket 2009.
 54. Kölegård Stjärne m.fl. 2007.
 55. Rothstein 2003.
 56. Rothstein 2003.
- KAP. 5 FÖRÄNDRINGS-
FAKTORER OCH
LOKALSAMHÄLLETILLIT
(1): OJÄMLIKHET
1. Wilkinson och Picket 2010.
 2. Bergh, Nilsson och Waldenström 2012.
 3. Bridgeland, citerad i De Perle 2012.
 4. Alesina och La Ferrara 2002.
 5. You 2005.
 6. Uslaner och Brown 2005.
 7. Bjørnskov 2006, s. 17.
 8. Till exempel är Serbien, Slovenien och Cypern relativt ekonomiskt jämlika länder som samtidigt uppvisar nivåer av lägre tillit än mer ojämlika länder som Schweiz, Nya Zeeland och Vietnam. Se Delhey m.fl. 2011 för en beskrivning av hur tolkningen av de olika tillitsdimensionerna förefaller till viss del vara beroende av kulturell kontext (land).
 9. Sambandet är statistiskt signifikant och regressionskoefficienten är 0,45.
 10. Rothstein och Uslaner 2005.
 11. Delhey och Newton 2005. Flera tidigare studier baserar sig på jämförelser mellan delstaterna i USA (se till exempel Kawachi m.fl. 1997; Uslaner och Brown 2005), men nivån av ojämlikhet

- kan variera kraftigt även inom delstater.
12. Gustavsson och Jordahl 2008.
Svenska län utgör förvisso en lägre nivå än den nationella, men länen kan fortsatt innehålla en stor grad av variation i levnadsförhållanden inom sig mellan exempelvis gles-/landsbygd och städer i ett och samma län.
 13. Alesina och La Ferrara 2002.
 14. Leigh 2006.
 15. Labonne m.fl. 2007.
 16. You 2005.
 17. De sistnämnda två grupperna behandlas som en grupp i den multivariata analysen.
 18. Regressionsanalyserna kontrollerar för demografiska och socio-ekonomiska faktorer som ålder, kön, utbildning och inkomst.
 19. Kontrollvariabler i analysen är personlighetsdrag, ålder, kön, utbildning, blivit varnad som barn att inte lita på andra av föräldrarna, ogilla att ta risker, blivit kränkt, självrapporterad hälsa och hur länge man bott på orten. OLS-regression med ersättning av bortfall. Interaktionsvariabeln mellan uppfattad olikhet i lokalsamhället och inkomst är signifikant på 99,9-procentnivån i båda analyserna. Respondenter med bortfall fler än 3 av kontrollvariablerna eller på den beroende variabeln är inte med i analysen. N=4897 (generell tillit) och N=4980 (lokalsamhälletillit).
 20. Interaktionsvariabeln mellan inkomst och rädsla av att förlora arbetet är inte signifikant.
 21. Vi använder genomsnittet av respondenternas svar för varje kommun för måtten på tillit.
 22. Sambandet mellan ekonomisk jämlikhet och partikulär tillit är inte statistiskt signifikant och redovisas därför inte.
 23. Jordahl 2007.
 24. Gustavsson och Jordahl 2008.
 25. You 2005.
 26. I tillägg till detta undersökte vi ojämlikhet mellan könen, mätt som logaritmen av kvoten av mäns och kvinnors medianinkomst. Denna variabel var inte statistiskt signifikant för någon form av tillit.
 27. Dock beror en stor del av sambandet på Malmö som uppvisar avvikande värden både på tillit och mått på ojämlikhet. Om vi lyfter ut Malmö ur analysen är korrelationskoefficienten 0,47 för förhållandet mellan medel och låginkomsttagare och 0,32 för förhållandet mellan medel och höginkomsttagare. Förklaringskraften för variabeln som uttrycker skevhet i inkomstfördelningen är svagare än för de andra variablerna som uttrycker ojämlikhet och sambandet försvinner helt och hållet om vi lyfter ut Malmö och Sundbyberg ur analyserna. Se figur 5.1A i appendix.
 28. Variablerna fördes in separat i olika flernivåanalysmodeller men ingen av dem var signifikanta även om vi inte fört in några nivå 1-variabler (individvariabler) eller nivå 2-variabler (områdesvariabler).
 29. Alla nivå 1-variabler (individ-

- variabler) är centrerade kring deras medelvärde (grand mean centered) och nivå 2- (bostadsområde) och nivå 3- (kommun) variablerna är också centrerade kring medelvärdet utom i modell 2 och 4 där vi är intresserade av att undersöka skillnaderna inom kommunerna och då är nivå 2-variablerna gruppcentrerade.
30. När det gäller generell tillit är endast folkmängd (färre invånare samvarierar positivt med hög generell tillit) och utbildningsnivån de enda variablerna på kommunal nivå som är signifikanta. De faktorer på kommunnivå som är statistiskt signifikanta när det gäller lokalsamhälletilliten är enbart andel utrikes födda, en faktor som vi utförligare kommer att behandla i kommande kapitel. Vidare är inte interaktionsvariabeln mellan individuell inkomst och ojämlikhet signifikant, vilket betyder att individuella ekonomiska resurser inte beror på den lokala fördelningen av resurser.
 31. Resultaten är baserade på flernivå-analyser där varje inkomstkvinthar lagts in som en dummyvariabel. Analyserna kontrollerar för individuella faktorer och även för mångfald på områdesnivå.
 32. Sambandet är fortsatt statistiskt signifikant även om vi kontrollerar för andelen utrikes födda i bostadsområdet och i kommunen. Kapitel 6 undersöker mer specifikt om mångfald påverkar de olika formerna av tillit.
 33. You 2005.
- KAP. 6 FÖRÄNDRINGS-
FAKTORER OCH LOKAL-
SAMHÄLLETILLIT (2):
MÅNGFALD
1. Med födelsetal på 1,9 barn per kvinna (i barnafödande ålder) är Sverige jämförbart med andra nordiska länder men har mycket högre födelsetal än södra och östra Europa.
 2. SCB 2010.
 3. SCB 2010.
 4. SCB 2008; Andersson 2007.
 5. SCB 2010.
 6. Andersson 2007.
 7. Andersson 2007.
 8. Undantagen gäller syriska och assyriska befolkningar i Södertälje.
 9. Andersson och Bråmås 2008; Strömblad 2003.
 10. Mella m.fl. 2011.
 11. Mella m.fl. 2011.
 12. Thisted Dinesen och Sønderskov 2012.
 13. Putnam 2007.
 14. Putnam och Campbell 2010.
 15. <http://michellemalkin.com/immigration/2006/10/17/08:18.pm>
 16. Putnam 2007, s. 142; Gustavsson och Jordahl 2008.
 17. Öberg m.fl. 2011 drar liknande slutsatser som Putnam 2007 och menar att det är mångfald (områdeseffekten) och inte olikhet (individegenskapen) som har störst inverkan på tillit.
 18. Mouw 2006; Letki 2008.
 19. Knight 2003, s. 358, resonerar kring hur svårt det i praktiken är att skilja mellan vad som utgör förväntningar om andras beteenden

- och vad som utgör värderingar, och huruvida värderingar föregår uppfattningar om beteenden eller tvärtom.
20. Knight 2003.
 21. Knight 2003, s. 363.
 22. Jämför även med Thisted Dinesen och Hooghe 2010; Thisted Dinesen 2012 visar på att invandrades nivåer av tillit i viss utsträckning anpassar sig med tiden till nivåerna i landet dit de flyttar. Data från dem som invandrat till de skandinaviska länderna visar dock på att det fortsatt kvarstår en viss skillnad i nivåerna av tillit.
 23. Knight 2003.
 24. Habyarimana m.fl. 2007.
 25. Fetschenhauer och Dunning 2010.
 26. Knight 2003; Jämför med Rothstein och Uslaner 2005.
 27. Till exempel Letki 2008; Hooghe m.fl. 2009; Lancee och Dronkers 2009; Öberg m.fl. 2011; Lolle och Torpe 2011.
 28. Alesina och Ferrara 2002 samt Öberg m.fl. 2011 rapporterar negativa effekter. Hooghe m.fl. 2009, Tolsma m.fl. 2000, Gijsberts m.fl. 2011 samt Lolle och Torpe 2011 rapporterar inga effekter, medan Marschall och Stolle 2004 visar vissa positiva effekter.
 29. Jämför Sturgis m.fl. 2008; Sturgis m.fl. 2011.
 30. Se också Lancee och Dronkers 2011.
 31. Ostrom 2000, s. 153.
 32. Grupperna vi använt är Europa förutom de nordiska länderna, Afrika, Mellanöstern, Asien och Latinamerika.
 33. Sambandet är $r=0,58$.
 34. Vi har även funnit ett samband mellan andelen som tror att de skulle få tillbaka plånboken av någon som de inte känner om de tappade den i området där de bor och mångfald i kommunen $r=-0,67$ och även ett samband mellan att låsa ytterdörren om ingen är hemma och mångfald i kommuner på $r=0,74$. Båda sambanden är statistiskt signifikanta.
 35. Thisted Dinesen och Hooghe 2010. Dessa resultat pekar också på svårigheten att direkt över-sätta resultat mellan olika länder eftersom mångfalden kan vara resultatet av samtida eller mer historisk invandring.
 36. Kanske kan vi framför allt anta att de upplevelser som också inträffat i ursprungslandet och som gjort att man tvingats fly kan ha en negativ inverkan på tilliten.
 37. Se Uslaner 2002.
 38. Se appendix tabell 6.2A
 39. Interaktionseffekten mellan att vara född utanför Norden och Herfindahls index är inte statistiskt signifikant.
 40. Allport 1954.
 41. Se Pettigrew m.fl. 2011.
 42. Pettigrew m.fl. 2011.
 43. Pettigrew m.fl. 2011, s. 276.
 44. Uslaner 2010.
 45. Jämför Pettigrew m.fl. 2011.
 46. Mella m.fl. 2011.
 47. Marschall och Stolle 2004, s. 140.
 48. Stolle m.fl. 2008.
 49. Stolle och Harell 2013.
 50. Sturgis m.fl. 2011.

51. De skattade värdena för lokal-samhälletillit bygger på HLM 2 analyser där samtliga kontrollvariabler antar medelvärdet.
52. Se Stolle m.fl. 2008; Sturgis m.fl. 2011.
53. Lipset och Rokkan 1967.
54. Sturgis m.fl. 2008.
55. Knight 2003.
56. Jämför Brännström 2005.
57. Manski 1993.
58. Korrelationen är $r = 0,77$ mellan GINI och Herfindahls index.
59. Men den typ av data som vi har tillgång till i denna studie är till viss hjälp; problem med multikollinearitet är inte fullt lika akuta när man lägger analyser på bostadsområdesnivå där korrelationerna är svagare. Variablerna korrelerar med varandra ($r = .48$ mellan andel hyresrätter och andel utrikes födda och $r = -.34$ mellan inkomst och andelen utrikes födda, båda sambanden är statistiskt signifikanta på 0.000 nivån).

KAP. 7

TVÅ FRAMTIDSSCENARIER

1. Marshall 1950.
2. Johansson Heinö 2012.
3. Mella m.fl. 2011.
4. Uslaner 2012.
5. I ett kapitel medförfattat av en av oss (Susanne Wallman Lundåsen).

Referenser

- Alesina, Alberto & La Ferrara, Eliana (2000), *The Determinants of Trust*, Working Paper nr 7621. Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research.
- Alesina, Alberto & La Ferrara, Eliana (2002), "Who Trusts Others?", *Journal of Public Economics*, 85, s. 207–234.
- Allport, Gordon Willard (1954), *The nature of prejudice*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley.
- Anderson, Benedict (1991), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London/New York: Verso, uppdaterad version.
- Andersson, Oscar (2003), *Chicagoskolan: institutionaliseringen, idétraditionen och vetenskapen*. Avhandling, Lunds universitet.
- Andersson, Roger (2007), "Ethnic Residential Segregation and Integration Processes in Sweden", i Karen Schönwälder (red.), *Residential Segregation and the Integration of Immigrants: Britain, the Netherlands and Sweden*. Discussion Paper Nr SP IV 2007-62. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung,
- Andersson, Roger & Bråmås, Åsa (2008), *Segregation och segmentation på bostadsmarknaden: Exemplet Malmö*. IBF Arbetsrapport 56. Uppsala: Uppsala universitet.
- Andersson, Staffan, Bergh, Andreas, Erlingsson, Gissur Ó. & Sjölin, Mats (2010), *Korruption, maktmissbruk och legitimitet*. Stockholm: Norstedts.
- Aronsson, Peter, Betranz, Lars, Hansen, Jessica, Johansson, Lennart, Lärstedt, Carola & Olofsson, Gunnar (2002), *Tillit och mistro i småorternas land, en studie av social ekonomi i fem län*. Växjö: Växjö universitet.

- Banfield, Edward C. (1958), *The moral basis of a backward society*. New York: Free Press.
- Beck, Ulrich (1992), *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Berggren, Henrik & Trägårdh, Lars (2006), *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Berggren, Henrik & Trägårdh, Lars (2010), "Social Trust and Radical Individualism: The Paradox at the Heart of Nordic Capitalism", *The Nordic Way*. Global Utmaning: Stockholm.
- Berggren, Niclas & Bjørnskov, Christian (2009), *Does Religiosity Promote or Discourage Social Trust? Evidence from Cross-Country and Cross-State Comparisons*, Stockholm: Ratio Institute.
- Bergh, Andreas & Bjørnskov, Christian (2011), "Historical trust levels predict the current levels of the welfare state", *Kyklos*, 64(1), s. 1–19.
- Bergh, Andreas & Henrekson, Magnus (2011), "Government size and growth: A survey and interpretation of the evidence", *Journal of Economic Surveys*, 25(5), s. 872–897.
- Bergh, Andreas, Nilsson, Therese & Waldenström, Daniel (2012), *Blir vi sjuka av inkomstskillnader? En introduktion till sambanden mellan inkomst, ojämlikhet och hälsa*. Lund: Studentlitteratur.
- Bjørnskov, Christian (2006), "Determinants of generalized trust: A cross-country comparison", *Public Choice*, 130, s. 1–21.
- Bok, Sissela (1979), *Att tjuga: Moraliska val i offentligt och enskilt liv*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Bordum, Anders (2001), "Tillid er godt! Om tillidsbegrebets værdiladning", i Anders Bordum & Søren Barlebo Wennerberg (red.), *Det handler om Tillid*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Bradley, David (2000), "Family laws and welfare states", i Kari Melby m.fl. (red.), *The Nordic Model of Marriage and the Welfare State*. Köpenhamn: Nordic Council of Ministers.
- Bradshaw, Jonathan & Hatland, Aksel (red.) (2006), *Social Policy, Employment and Family Change in Comparative Perspective*. Cheltenham, UK och Northampton, Massachusetts: Edward Elgar.
- Brottsförebyggande rådet (2012), *NTU 2011. Rapport 2012:2*.
- Brännström, Lars (2006), *The Phantom of the Neighbourhood*. Stockholms universitet, Institutet för social forskning (SOFI).

- Coleman, James Samuel (1990), *Foundations of social theory*. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press.
- Carlsson Wetterberg, Christina (2006), "När äktenskapet blev ett moderniserat kontrakt", *Svenska Dagbladet*, 9 september.
- Corak, Miles (2006), *Do Poor Children Become Poor Adults? Lessons from a Cross Country Comparison of Generational Earnings Mobility*. IZA Discussion Paper nr 1993. Mars.
- Cross, Frank (2005), "Law and Trust", *Georgetown Law Journal*, 93.
- Csepeli, Gyorgy, Orkeny, Antal, Szekelyi, Maria & Barna, Ildiko (2004), "Blindness to Success: Social Psychological Objectives along the Way to a Market Economy in Eastern Europe", i Janos Kornai, Bo Rothstein & Susan Rose-Ackerman (red.), *Creating Trust in Post-Socialist Transition*. New York: Palgrave/MacMillan.
- Dalin, Stefan (2007), *Mellan massan och Marx: En studie av den politiska kampen inom fackföreningsrörelsen i Hofors 1917-1946*. Skrifter från institutionen för historiska studier vid Umeå universitet, 21.
- Delhey, Jan & Newton, Kenneth (2005), "Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism?", *European Sociological Review*, 21(4), s. 311-328.
- Delhey, Jan, Newton, Kenneth & Welzel, Christian (2011). "How General is Trust in 'Most People'? Solving the Radius of Trust Problem". *American Sociological Review*. 76(5), s. 786-807.
- DeParle, Jason (2012), "Harder for Americans to Rise from Lower Rungs", *New York Times*, 4 januari.
- Elgar, Frank J. & Aitken, Nicole (2011), "Income inequality, trust and homicide in 33 countries", *European Journal of Public Health*, 21(2), s. 241-246.
- Enjolras, Bernard & Wollebæk, Dag (2010), *Frivillige Organisasjoner, Sosial Utjevning Og Inkludering*, Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Ericsson, Christer (2004), *Fotboll, bandy och makt, idrott i brukssambället*. Stockholm: Carlsson.
- Eriksson, Katarina (2007), *Spelar adressen roll?* Umeå: Umeå universitet.
- Erikson, Erik H. 1950 (1993), *Barnet och sambället*. Stockholm: Natur & Kultur. (Originalets titel: *Childhood and society*).

- Esping-Andersen, Gösta (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity.
- Eurobarometer www.gesis.org
- EVS www.europeanvaluesstudy.eu
- Fetchenhauer, Detlef & Dunning, David (2010), "Why So Cynical? Asymmetric Feedback Underlies Misguided Skepticism Regarding the Trustworthiness of Others", *Psychological Science*, 21(2), s. 189–193.
- Fischer, Justina & Torgler, Benno (2006), "The effect of relative income position on social capital", *Economics Bulletin*, 26(4), s. 1–20.
- Freitag, Markus & Traunmüller, Richard (2009), "Spheres of Trust: An empirical analysis of the foundations of particularised and generalised trust", *European Journal of Political Research*, 48, s. 782–803.
- Frykman, Jonas & Hansen, Kjell (2009), *I obhälsans tid: sjukskrivningar och kulturmönster i det samtida Sverige*. Stockholm: Carlsson.
- Fukuyama, Francis (1995), *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Galbraith, James (2008), *Estimated Household Income Inequality Data Set (EHII)*, *University of Texas Inequality Project*. Austin: University of Texas.
- Gaunt, David (1983), *Familjeliv i Norden*. Stockholm: Gidlund.
- Gijsberts, Mérove, van der Meer, Tom & Dagevos, Jaco (2011), "Hunkering Down' in Multi-Ethnic Neighbourhoods? The Effects of Ethnic Diversity on Dimensions of Social Cohesion", *European Sociological Review*. (doi 10.1093/esr/jcr022).
- Glanville, Jennifer L. & Paxton, Pamela (2007), "How do we learn to trust? A confirmatory tetrad analysis of the sources of generalized trust", *Social Psychology Quarterly*, 70(3), s. 230–242.
- Grosse, Julia (2012), *Kommer tid, kommer tillit? Unga vuxna och medelålders erfarenheter*. Avhandling, Stockholms universitet.
- GSS www3.norc.org/gss+website/
- Gustavsson, Magnus & Jordahl, Henrik (2008), "Inequality and Trust in Sweden: Some inequalities are more harmful than others", *Journal of Public Economics*, 92(1–2), s. 348–365.
- Habermas, Jürgen (1996), *Kommunikativt handlande; texter om språk, rationalitet och samhälle*. Göteborg: Daidalos.

- Habyarimana, James, Humphreys, Macartan, Posner, Daniel N. & Weinstein, Jeremy M. (2007), "Why does ethnic diversity undermine the public goods provision?", *American Political Science Review*, 101(4), s. 709–725.
- Habyarimana, James, Humphreys, Macartan, Posner, Daniel N. & Weinstein, Jeremy M. (2009), *Coethnicity: Diversity and the Dilemmas of Collective Action*. New York: Russel Sage Foundation Series on Trust.
- Hadenius, Axel (1992), *Democracy and Development*. New York: Cambridge University Press.
- Hajnal, John (1965), "European Marriage Patterns in Perspective", i David V. Glass & David E. Eversley (red.), *Population in History: Essays in Historical Demography*. London: Arnold.
- Harcourt, Bernard (2001) *Illusion of Order: the False Promise of Broken Windows Policing*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hardin, Russell (1999) "Do We Want Trust in Government?", i Mark Warren, (red.) *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heckscher, Gunnar (1946), *Staten och organisationerna*. Stockholm: KFs bokförlag.
- Helliwell, John F. & Putnam, Robert D. (1999), *Education and Social Capital*, i New Working Paper Series. Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research.
- Hooghe, Mark, Reeskens, Tim, Stolle, Dietlind & Trappers, Ann (2009), "Ethnic Diversity and Generalized Trust in Europe: A Cross-National Multilevel Study", *Comparative Political Studies*, 42(2), s. 198–222.
- Hox, Joop (2002), *Multilevel Analysis: Techniques and Applications*. Mahwah, New Jersey & London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Igarashi, Tasuku, Kashima, Yoshihisa, Kashima, Emiko S., Farsides, Tomas, Kim, Uichol, Strack, Fritz, Werth, Lioba & Yuki, Masaki (2008), "Culture, trust, and social networks", *Asian Journal of Social Psychology*, 11(1), s. 88–101.
- Inglehart, Ronald (1997), *Modernization and Post-Modernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Countries*. Princeton: Princeton University Press.

- Inglehart, Ronald & Welzel, Christian (2005), *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inglehart, Ronald (2006), "Inglehart-Wenzel Cultural Map of the World", Hämtat från www.worldvaluessurvey.org (2007-02-13).
- International Social Survey Program www.issp.org
- Janoski, Thomas (1998), *Citizenship and Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jenkins, David (1968), *Sweden and the Price of Progress*. New York: Coward-McCann.
- Jepperson, Ronald (2002), "Political Modernities: Disentangling Two Underlying Dimensions of Institutional Differentiation," *Sociological Theory* 20(1), s. 61–85.
- Jeppsson-Grassman, Eva & Svedberg, Lars (1999), "Medborgarskapets gestaltningar: insatser i och utanför föreningslivet" i Erik Amnå (red.), *Civilsamhället*. SOU 1999:84.
- Jeppsson Grassman, Eva & Svedberg, Lars (2007), "Civic Participation in a Scandinavian Welfare State: patterns in Contemporary Sweden", i Lars Trägårdh (red.), *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Johansson Heinö, Andreas (2012), *Gillar vi olika? Hur den svenska likhetsnormen bindrar integrationen*. Stockholm: Timbro.
- Johansson, Göran (2009), *Den måste finnas: anteckningar om grundläggande tillit*. Ersta Sköndal högskolas skriftserie.
- Johansson, Hilding (1952), *Folkrörelserna och det demokratiska statskicket i Sverige*. Karlstad: Gleerups.
- Jordahl, Henrik (2007), *Inequality and Trust*. IFN Working Paper nr 715. Stockholm: Institutet för näringslivsforskning.
- Jäntti, Markus, Bratsberg, Bernt, Røed, Knut, Raaum, Oddbjørn, Naylor, Robin, Österbacka, Eva, Björklund, Anders & Eriksson, Eriksson (2006), *American Exceptionalism in a New Light: A Comparison of Intergenerational Earnings Mobility in the Nordic Countries, the United Kingdom and the United States*. IZA Discussion Paper nr 1938, januari.

- Kawachi, Ichiro, Kennedy, Bruce P., Lochner, Kimberly & Prothrow-Stith, Deborah (1997), "Social capital, income inequality, and mortality", *American Journal of Public Health*, 87, s. 1491–1498.
- Knight, Jack (2003), "Social Norms and the Rule of Law: Fostering Trust in a Socially Diverse Society", i Karen Cook (red.) *Trust in Society*. New York: The Russell Sage Foundation.
- Kristensen, Peer Hull & Lilja, Kari (2011), *Nordic Capitalisms and Globalization: New Forms of Economic Organization and Welfare Institutions*. Oxford: Oxford University Press.
- Kumlin, Staffan & Rothstein, Bo (2002), "Making and Breaking Social Capital: The Impact of Welfare-State Institutions", *Comparative Political Studies*, 38(4), s. 339–365.
- Kumlin, Staffan & Rothstein, Bo (2010), "Questioning the New Liberal Dilemma: Immigrants, Social Networks, and Institutional Fairness", *Comparative Politics*, 43(1), s. 63–80.
- Kölegård Stjärne, Maria, Fritzell, Johan, Brännström, Lars, Estrada, Felipe & Nilsson, Anders (2007), "Boendesegregeringens utveckling och konsekvenser", *Socialvetenskaplig tidskrift* 2–3, s. 154–178.
- Labonne, Julien, Biller, Dan & Chase, Rob (2007), *Inequality and Relative Wealth: Do They Matter for Trust?* Washington DC: The Social Development Department Working Papers Series.
- Lancee, Bram & Dronkers, Jaap (2011), "Ethnic, Religious and Economic Diversity in Dutch Neighbourhoods: Explaining Quality of Contact with Neighbours, Trust in the Neighbourhood and Inter-Ethnic Trust", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(4), s. 597–618.
- Lasch, Christopher (1978), *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*. New York: Warner Books.
- Laslett, Peter (1983), "Family and Household as a Work Group and Kin Group: Areas of Traditional Europe Compared", i Richard Wall (red.), *Family Forms in Historic Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leigh, Andrew (2006), "Trust, Inequality and Ethnic Heterogeneity", *The Economic Record*, 82(258), s. 268–280.

- Letki, Natalia (2008), "Does Diversity Erode Social Cohesion? Social Capital and Race in British Neighbourhoods", *Political Studies*, 56(1), s. 99–106.
- Lindström, Martin (2005), "Ethnic differences in social participation and social capital in Malmö, Sweden: a population-based study", *Social Science & Medicine*, 60(7), s. 1527–1546.
- Lipset, Seymour M. & Rokkan, Stein (1967), "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction", i Seymour M. Lipset & Stein Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Lolle, Henrik & Torpe, Lars (2011), "Growing ethnic diversity and social trust in European societies", *Comparative European Politics*, 9(2), s. 191–216.
- Lookofsky, Joseph (2008), "Desperately seeking subsidiarity: Danish private law in the Scandinavian, European, and global context", *Duke Journal of Comparative & International Law* 19, s. 111–130.
- Luhmann, Niklas (1988), "Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives", i Diego Gambetta (red.), *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Lundåsen, Susanne & Pettersson, Thorleif (2009), "Att mäta tillit: teori och metodproblem" i Lars Trägårdh (red.), *Tilliten i det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS Förlag.
- Lundin, Johan (2007), *Malmö industristaden*. Malmö: Malmö museers e-skriftserie nr 5.
- Mackie, Gerry (2001), "Patterns of Social Trust in Western Europe and Their Genesis", i Karen S. Cook (red.), *Trust in Society*. New York: Russell Sage.
- Manski, Charles (1993), "Identification of Endogenous Social Effects: The Reflection Problem", *Review of Economic Studies*, 60, s. 531–542.
- Marschall, Melissa & Stolle, Dietlind (2004), "Race and the City: Neighbourhood Contest and the Development of Generalized Trust", *Political Behavior*, 26(2), s. 125–153.
- McMillan, David W. & Chavis, David M. (1986), "Sense of community: A definition and a theory", *Journal of Community Psychology*, 14, s. 6–23.

- Melby, Kari, Pylkkänen, Anu, Rosenbeck, Bente & Carlsson Wetterberg, Christina (2006), *Inte ett ord om kärlek: äktenskap och politik i Norden ca 1850–1930*. Göteborg: Makadam förlag.
- Mella, Orlando, Irving Palm och Kristina Bromark (2011), *Mångfaldsbarometern 2011*. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
<http://michellemalkin.com/immigration/2006/10/17/08:18.pm>
- Mouw, Ted (2006), "Estimating the Causal Effect of Social Capital: A Review of Recent Research", *American Sociological Review*, 32, s. 79–102.
- Neander-Nilsson, Sanfrid (1946), *Är svensken människa*. Stockholm: Fahlcrantz & Gumaelius.
- Newton, Kenneth & Zmerli, Sonja (2011), "Three forms of trust and their association", *European Political Science Review*, 3(2), s. 169–200.
- Norén Bretzer, Ylva (2010), *Sveriges politiska system*. Lund: Studentlitteratur.
- Offe, Claus & Fuchs, Susanne (2002), "A Decline in Social Capital? The German Case", i Robert D Putnam & Kristin Goss (red.), i *Democracies in Flux*. New York: Oxford University Press.
- Ostrom, Elinor (2000), "Collective Action and the Evolution of Social Norms", *The Journal of Economic Perspectives*, 14(3), s. 137–158.
- Pettersson, Thorleif & Esmer, Yilmaz (2005), *Vilka är annorlunda?*, Integrationsverkets rapportserie, 2005:03. Norrköping: Integrationsverket.
- Pettigrew, Thomas, Tropp, Linda, Wagner, Ulrich & Christ, Oliver (2011), "Recent advances in intergroup contact theory", *International Journal of Intercultural Relations*, 35, s. 271–280.
- Popenoe, David (1988), *Disturbing the Nest: Family Change and Decline in Modern Societies*. New York: Aldine de Gruyter.
- Popenoe, David (1991), "Family Decline in the Swedish Welfare State", *The Public Interest*, 102, s. 65–77.
- Pressman, Jeffrey & Wildavsky, Aaron (1973), *Implementation*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press.
- Putnam, Robert D., Leonardi, Robert & Nanetti, Rafaela (1993), *Making Democracy Work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

- Putnam, Robert D. (2000), *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert D. (2007), "'E Pluribus Unum': Diversity and Community in the Twenty-first Century": The 2006 Johan Skytte Prize Lecture", *Scandinavian Political Studies*, 30(2), s. 137–174.
- Putnam, Robert D. & Campbell, David E. (2010), *American Grace: How Religion Divides and Unites Us*. New York: Simon & Schuster.
- Riesman, David (1950), *The Lonely Crowd*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Rokkan, Stein & Campbell, Angus (1960), "Norway and the United States of America", *International Social Science Journal* 12(1), s. 69–99.
- Ronfani, Paola (2001), "Family Law in Europe", i David I. Kertzer & Marzio Barbagli (red.), *The History of the European family, Vol 3: Family Life in the Twentieth Century*. New Haven: Yale University Press.
- Rosenberg, Morris (1956), "Misanthropy and Political Ideology", *American Sociological Review*, 21(6), s. 690–695.
- Rothstein, Bo (1992), *Den korporativa staten*. Stockholm: Norstedts.
- Rothstein, Bo (2002), "Social capital in the social democratic state", i Robert D. Putnam & Kristin Goss (red.), *Democracies in Flux*. New York: Oxford University Press.
- Rothstein, Bo (2003), *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rothstein, Bo (2005), *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothstein, Bo & Stolle, Dietlind (2003a), "Introduction: Social Capital in Scandinavia", *Scandinavian Political Studies*, 26(1), s. 1–26.
- Rothstein, Bo & Stolle, Dietlind (2003b) "Social capital, impartiality and the welfare state: An institutional approach", i Marc Hooghe & Dietlind Stolle (red.), *Generating Social Capital*. New York: Palgrave MacMillan.
- Rothstein, Bo & Stolle, Dietlind (2008), "The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust", *Comparative Politics*, 40(4), s. 441–459.
- Rothstein, Bo & Trägårdh, Lars (2007), "The State and Civil Society in an Historical Perspective" i Lars Trägårdh (red.), *State and Civil Society in*

- Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Rothstein, Bo & Uslaner, Erik M. (2005), "All for one. Equality, corruption and social trust", *World Politics*, 58(1), s. 41–72.
- Ruth, Arne (1984), "The Second New Nation: The Mythology of Modern Sweden", *Dædalus*, 113(2), s. 53–96.
- SCB (2008), *Barnafödande bland inrikes och utrikes födda*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SCB (2010), *Born in Sweden – but still different? The significance of parents' country of birth*. Stockholm: SCB.
- SCB (2011), *Integration – foreign born persons in upper secondary school*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Schofer, Evan & Fourcade-Gourinchas, Marion (2001), "The Structural Contexts of Civil Engagement: Voluntary Association Membership in Comparative Perspective", *American Sociological Review* 66, s. 806–828.
- Seligman, Adam B. (1997), *The Problem of Trust*. New York: Free Press.
- Skocpol, Theda (2003), *Diminished Democracy*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Skolverket (2009), *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola?: Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*. Stockholm: Skolverket.
- Spangenberg, Carl Gustav (2009). *Land skall med lag byggas – men hur spreds lagarna?*, Hämtat från: http://www.jamombud.se/docs/carl_gustaf_spangenberg.pdf
- Stenius, Henrik (2010), "Nordic associational life in European and inter-Nordic perspectives", i Risto Alapuro & Henrik Stenius (red.), *Nordic Associations in a European Perspective*. Baden-Baden: Nomos.
- Stolle, Dietlind & Harell, Alison (2013), "Social Capital and Ethno-racial Diversity: Learning to Trust in an Immigrant Society", *Political Studies*, 61, s 42–66.
- Stolle, Dietlind & Hooghe, Marc (2004), "The Roots of Social Capital. Attitudinal and Network Mechanisms in the Relation between Youth and adult Indicators of Social Capital", *Acta Politica*, 39(4), s. 422–441.
- Stolle, Dietlind & Nishikawa, Laura (2011), "Trusting others – how parents shape the generalized trust of their children", *Comparative Sociology*, 10(2), s. 281–314.

- Stolle, Dietlind, Stuart, Soroka & Johnstone, Richard (2008), "When Does Diversity Erode Trust? Neighbourhood Diversity, Interpersonal Trust and the Mediating Effect of Social Interaction", *Political Studies*, 56, s. 57–75.
- Stoyanov, Alexander, Pavlikianova, Margarita, Nontchev, Andres & Krasteva, Galja (2000), *Bulgaria: Political and Economic Crisis: Democratic Consolidation*, i David S. Mason & James R. Kluege (red.), *Marketing Democracy*. Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield.
- Strömblad, Per (2003), *Politik på stadens skuggsida*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Sturgis, Patrick, Brunton-Smith, Ian, Read, Sanna & Allum, Nick (2008), "Does ethnic diversity erode trust? Putnam's 'hunkering-down' thesis reconsidered", *Studies*, 56, s. 57–82.
- Sturgis, Patrick, Brunton-Smith, Ian, Read, Sanna & Allum, Nick (2011), "Does ethnic diversity erode trust? Putnam's 'hunkering-down' thesis reconsidered", *British Journal of Political Science*, 41(1), s. 57–82.
- Sturgis, Patrick & Smith, Patten (2010), "Assessing the validity of generalized trust questions: What kind of trust are we measuring?", *International Journal of Public Opinion Research*, 22(1), s. 74–92.
- Svedberg, Lars, Jegermalm, Magnus, von Essen, Johan (2010), *Svenskarnas engagemang är större än någonsin: insatser i och utanför föreningslivet: Rapport till Regeringskansliet*.
- Sztompka, Piotr (1999), *Trust. A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thisted Dinesen, Peter & Hooghe, Marc (2010), "When in Rome, Do as the Romans Do: The Acculturation of Generalized Trust among Immigrants in Western Europe", *International Migration Review*, 44(3), s. 697–727.
- Thisted Dinesen, Peter & Sonderskov, Kim (2012), "Trust in a Time of Increasing Diversity: On the Relationship between Ethnic Heterogeneity and Social Trust in Denmark from 1979 until Today", *Scandinavian Political Studies*, 35(4), s. 273–294.
- Thomasson, Richard (1970), *Sweden: Prototype of Modern Society*, New York: Random House.

- Tingsten, Herbert (1963), *Political Behavior: Studies in Election Statistics*. Totowa: Bedminster Press.
- Tolsma, Jochem, van der Meer, Tom & Gesthuizen, Maurice (2009), "The impact of neighbourhood and municipality characteristics on social cohesion in the Netherlands", *Acta Politica*, 44(3), s. 286–313.
- Torpe, Lars & Ferrer-Fons, Mariona (2007), "The Internal Structure of Associations", i William Maloney och Sigrid Roßteutscher (red.) *Social Capital and Associations in European Democracies: A Comparative Analysis*. New York: Routledge.
- http://www.towersperrin.com/tp/getwebcachedoc?webc=TILL/USA/2006/200611/Tört_2006_FINAL.pdf
- Traunmüller, Richard (2010), "Moral Communities? Religion as a Source of Social Trust in a Multilevel Analysis of 97 German Regions", *European Sociological Review*, 28(1), s. 346–363.
- Trägårdh, Lars (1997), "Statist Individualism: On the Culturality of the Nordic Welfare State," i Bo Stråth & Øystein Sørensen (red.), *The Cultural Construction of Norden*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Trägårdh, Lars (2007), "Democratic Governance and the Creation of Social Capital in Sweden: The Discreet Charm of Governmental Commissions.", i Lars Trägårdh (red.), *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Trägårdh, Lars (red.), (2009), "Den dumme svensken och allemansrättens magi" i Lars Trägårdh (red.) *Tilliten i det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS Förlag.
- Unicef 2013. Innocent Report Card 11: Child Well-being in Rich Countries: A Comparative Overview.
- Uslaner, Eric M. (2002), *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uslaner, Eric M. (2003), *Trust, democracy and governance. Can government policies influence generalized trust? Generating Social Capital*. New York: Palgrave MacMillan.
- Uslaner, Eric M. (2010), "Segregation, mistrust and minorities", *Ethnicities*, 10(4), s. 415–434.
- Uslaner, Eric M. (2012), *Segregation and Mistrust*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Uslaner, Eric M. & Brown, Mitchell (2005), "Inequality, Trust and Civic Engagement". *American Politics Research*, 33(6), s. 868–894.
- Uslaner, Eric med Lundåsen, Susanne (2012), "Sweden and Australia: newer immigrants, trust, and multiculturalism", i Eric Uslaner, *Segregation and Mistrust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uslaner, Eric & Rothstein, Bo (2012), *Mass Education, State Building and Equality – Searching for the Roots of Corruption*. Göteborgs universitet. QOG Working Papers, 2012:5
- WGI <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>
- Wallman Lundåsen, Susanne & Trägårdh, Lars (under utgivning), "Social Trust and religion in Sweden: Theologic Belief vs Sozial Organization", i Joep de Hart m.fl. (red.) *Religion and Social Society in Europe*. Heidelberg: Springer Publishers.
- Wallman Lundåsen, Susanne & Wollebæk, Dag (under utgivning), "Diversity and Community Trust in Swedish Local Communities", *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*.
- Weber, Max (1978), *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Lund: Argos (original 1904–1905).
- Wijkström, Filip & Lundström, Tommy (2002), *Den ideella sektorn*. Stockholm: Sober förlag.
- Wilkinson, Richard & Pickett, Kate (2009), *The Spirit Level*. New York: Bloomsbury.
- Wilson, James & Kelling, George (1982), "Broken Windows: The police and neighborhood safety", *Atlantic Monthly*, March.
- Wollebæk, Dag (2011), "Norge og Nordens sosiale kapital i europeisk kontekst", i Dag Wollebæk & Signe Bock Segaaard (red.), *Sosial kapital i Norge*. Oslo: Cappelen Damm.
- Wollebæk, Dag & Selle, Per (2007), "The origins of social capital. Socialisation and institutionalisation approaches compared", *Journal of Civil Society*, 3(1), s. 1–14.
- Wollebæk, Dag & Selle, Per (2008), "A Social Democratic Model of Civil Society?", i Bruna Jobert & Beate Kohler-Koch (red.), *Changing Images of Civil Society: From Protest to Governance*. London: Routledge.

- Wollebæk, Dag & Selle, Per (2012), "Keeping It Simple: The Scope of Organizational Activity and Generalized Trust", *Journal of Civil Society*, 8(1).
- Wollebæk, Dag, Siisiäinen, Martti & Ibsen, Bjarne (2010), "Local Associations in Norway, Finland and Denmark", i Risto Alapuro & Henrik Stenius (red.), *Nordic Civicness Revisited in the Age of Association, Volume 1*. Baden-Baden: Nomos.
- Wollebæk, Dag, Wallman Lundåsen, Susanne & Trägårdh, Lars (2012). "Three forms of interpersonal trust: Evidence from Swedish Municipalities", *Scandinavian Political Studies*, 35(4).
- Wollebæk, Dag & Strømsnes, Kristin (2008). "Voluntary Associations, Trust, and Civic Engagement: A Multilevel Approach", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 37(2), s. 249–263.
- Wollebæk, Dag & Sivesind, Karl Henrik (2010), "Fra Folkebevegelse Til Filantropi? Frivillig Innsats I Norge 1997–2009", Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Wuthnow, Robert (2004), *Saving America? Faith-Based Services and the Future of Civil Society*. Princeton: Princeton University Press.
- WVS www.worldvaluessurvey.org
- Yamagishi, Toshio (2001), "Trust as a Form of Social Intelligence", i Karen Cook (red.) *Trust in Society*, New York: Russell Sage Foundation.
- Yamagishi, Toshio & Yamagishi, Midori (1994). Trust and commitment in the United States and Japan. *Motivation and Emotion*, 18, s. 129–166.
- You, Jong Sung (2005), *Corruption and Inequality as Correlates of Social Trust: Fairness Matters More Than Similarity*. Working Paper nr 29. Cambridge, Massachusetts: The Hauser Center for Nonprofit Organizations.
- Öberg, Per Ola, Svensson, Torsten & Oskarsson, Sven (2011), "Similarity vs. homogeneity: contextual effects in explaining trust", *European Political Science Review*, 3(3), s. 1–25.
- Österberg, Eva (1993), "Vardagens sköra samförstånd. Bondepolitik i den svenska modellen från Vasatid till Frihetstid", i Gunnar Broberg, Ulla Wikander & Klas Åmark (red.), *Tänka, tycka, tro*. Stockholm: Ordfront.

Appendix

Kapitel 1

TABELL 1.1A: Deskriptiv statistik för de tre formerna av tillit.

	<i>Partikulär tillit</i>	<i>Generell tillit</i>	<i>Lokalsambälletillit</i>
Medelvärde (0–100)	85,5	58,5	60,3
Medianvärde	88,9	60,0	66,7
Standardavvikelse	14,8	20,0	19,2
N (antal)	5 362	5 127	5 362

Källa: Tillitsbarometern.

TABELL 1.2A: Tre former av tillit (explorativ faktoranalys)

	<i>Component</i>		
	<i>Lokalsam- hälletillit</i>	<i>(Låg) Generell tillit</i>	<i>Partikulär tillit</i>
Tillit till människor som bor i ditt område	.99		
Tillit till grannar	.75		.20
Tillit till människor som bor i kommunen	.55		
Man bör lita på andra utan säkra bevis för deras pålitlighet		-.89	
Det är rätt att lita på andra även om du inte känner dem så väl		-.89	
Man kan lita på de flesta (dikotomi)	-.20	.54	
De flesta försöker utnyttja en om de får chansen		.48	-.17
Tillit till din familj	-.14		.88
Tillit till dina släktingar	.12		.75
Tillit till dina vänner och bekanta	.34		.48
Eigenvalue	4.49	1.54	1.12

Principalkomponentanalys (PCA) med oblimin rotation. N=5118, förklarad varians 65%.

TABELL 1.3A: Flernivåanalys (HLM 2) av lokalsamhälletillit, generell tillit och partikulär tillit, tomma modeller.

	<i>Lokalsambälletillit</i>	<i>Generell tillit</i>	<i>Partikulär tillit</i>
Konstant	.003	.011	
Variationskomponenter			
Individnivå	.960	.999	
Kommunnivå	.030	.015	
Intra Class Correlation (ICC)	3.12	1.50	
LR-test	175.98**	105.55***	
N (individer)	4986	4986	
N (kommuner)	33	33	

Källa: Tillitsbarometern.

TABELL 1.4A: Regressionsanalys av tillitsfullt beteende gentemot främlingar och hjälpa till att lösa lokala samhällsproblem.

	<i>Modell 1</i> <i>Tillitsfullt beteende</i> <i>gentemot främlingar</i> <i>(0-8)</i>		<i>Modell 2</i> <i>Hjälpa till att lösa lokala</i> <i>samhällsproblem</i> <i>(1-3)</i>	
	<i>Standardiserad</i> β	<i>Sig.</i>	<i>Standardiserad</i> β	<i>Sig.</i>
Generell tillit	.16	***	-.02	
Lokalsamhälletillit	.07	***	.21	***
Partikulär tillit	-.06	***	-.05	**
Extrovert	.02		.07	***
Sympatisk	.01		.03	
Samvetsgrann	-.13	***	.03	*
Stabil	-.01		.007	
Öppen	.09	***	.06	***
Inkomst	-.02		.000	
Ålder	-.14	***	.01	
Kön	-.04	**	-.03	
Religion: viktigt (1-4)	.03		.008	
Deltagande i gudstjänst (1-5)	.04	*	.06	**
Förtroende för institutioner	.07	***	.03	
Utbildning	.07	***	.03	
Varnad av föräldrar att inte lita på vissa människor				
Sällan	-.005		.000	
Ofta	-.03	*	.03	*
Kärnkt: privatperson				
En gång	.10	***	.01	
Flera gånger	.02		-.01	
Kränk: myndighet				
En gång	.07	***	.01	
Flera gånger	.03		.03	*
Riskaversion (1-4)	-.05	***	-.008	
Hur länge bott på orten (år)	-.007		.08	***
Utsatt för brott: index (5 items, 1-3).	.10	***	-.008	
R ² adj.	.17		.07	
N	4985		4985	

Källa: Tillitsbarometern.

Kapitel 3

TABELL 3.1A: Multivariat regressionsanalys generell tillit (1-100).

Oberoende variabler	Ostandardiserade koefficienter		t	Sig.
	B	Std. fel		
(Konstant)	21.16	3.40	6.23	.000
Har gjort frivillig insats för församling (0-1)	3.49	1.06	3.30	.001
Religion är viktig i ens liv (1-4)	-0.32	0.35	-0.91	.365
Deltagande i gudstjänster (1-5)	-0.58	0.45	-1.29	0.196
Extrovert (-3-3)	0.58	0.20	2.90	0.004
Sympatisk (-3-3)	1.36	0.27	5.02	0.000
Samvetsgrann (-3-3)	-0.90	0.25	-3.54	0.000
Stabil (-3-3)	0.98	0.23	4.26	0.000
Öppen (-3-3)	0.66	0.25	2.65	0.008
Inkomst (1 000 SEK)	0.26	0.10	2.62	0.009
Ålder	0.02	0.02	1.03	0.301
Kvinna	3.28	0.55	5.97	0.000
Förtroende för institutioner index (1-40)	0.49	0.04	12.52	0.000
Utbildning (1-3)	2.00	0.37	8.00	0.000
Varnad av föräldrar (1-3)	6.13	0.37	16.43	0.000
Kränt: av privatperson (0-2)	-2.42	0.48	-5.10	0.000
Kränt: av myndighet (0-2)	-2.49	0.58	-4.26	0.000
Utsatt för brott: index (0-6)	-0.91	0.19	-4.68	0.000
Har gjort frivillig insats för organisation (ej församling)	1.95	0.61	3.22	0.001
Är medlem av organisation	2.03	0.64	3.18	0.001
Riskaversion (1-4)	-2.01	0.40	-5.01	0.000
Hur länge bott på orten (år)	0.01	0.02	0.51	0.61
Första generations invandrare från: Afrika, Asien, Latinamerika	-1.76	1.96	-0.90	0.37
Andra generations invandrare: Afrika, Asien, Latinamerika	-12.45	5.64	-2.21	0.027
Självskattad hälsa	1.78	0.33	5.39	0.000

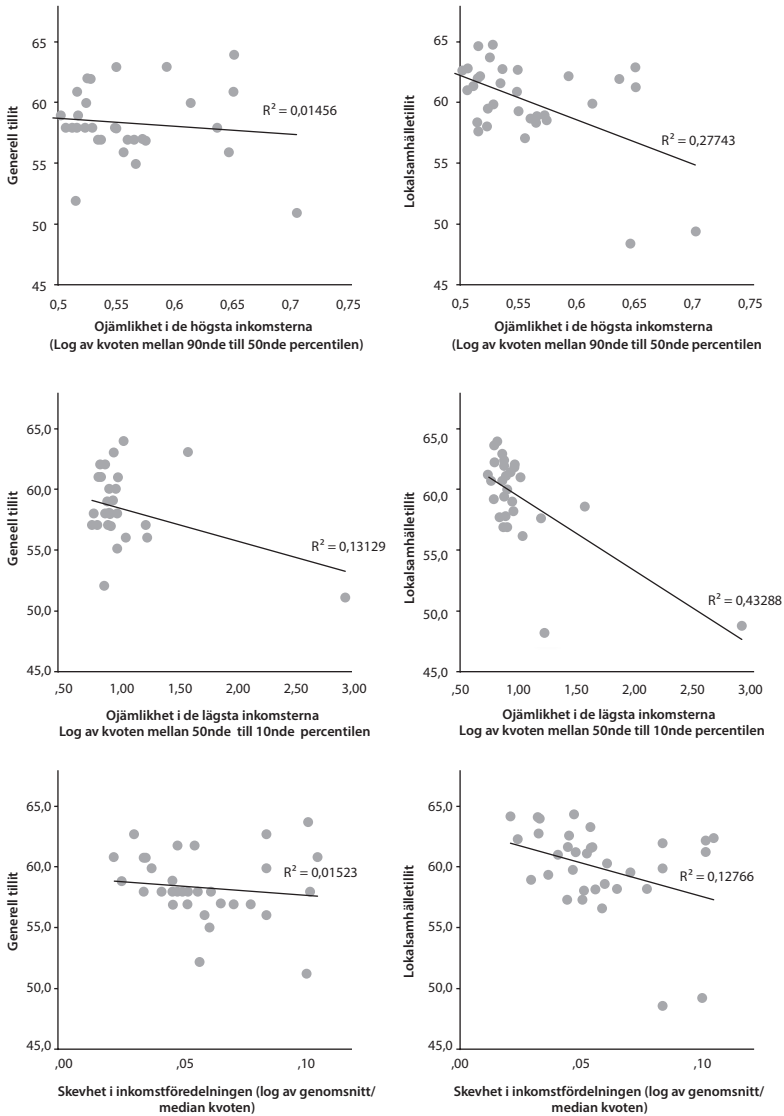
Förklaring: Medelvärde har förts in där värde saknas. Om värdet saknas på fler än tre variabler eller på den beroende variabeln är svarspersonen borttagen ur analysen. N=5 871, R²=0,20. Källa: Tillitsbarometern.

TABELL 3.2A: Medlemskap och tillit, flernivåanalys.

<i>Intercept</i>	<i>-.936 *** (0.086)</i>
Individ nivå	
Utbildning	.033 *** (0.004)
Ålder	0.003 *** (0.001)
Kön	-0.006 (0.024)
Frånskild	.022 (0.033)
Typ av anställning	0.182 *** (0.031)
Barn	0.025 (0.025)
Viktigt med vänner	-.187 *** (0.031)
Medlemskap, vilket som helst	-
Isolerat medlemskap	-
Sammanlänkat medlemskap	-
Antal medlemskap	.114 *** (.016)
Nationell nivå	
Östeuropa	-.447* (.216)
Demokrati	-.039 (.056)
Etnisk fraktionisering	-.293 (.467)
Religiös fraktionisering	.225 (.379)
Industrialisering	-.000005 (.000006)
Procent medlemskap, vilket som helst	-
Procent isolerade medlemskap	-
Procent sammanlänkade medlemskap	-
Genomsnitt antal medlemskap	.506** (.169)

*** $p \leq .001$ ** $p \leq .01$ * $p \leq .05$. Standardfel i parenteser. Inkluderade länder: Albanien, Österrike, Armenien, Belgien, Bulgarien, Kroatien, Cypern, Tjeckien, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Georgien, Tyskland, Grekland, Ungern, Island, Irland, Italien, Lettland, Litauen, Luxemburg, Moldavien, Nederländerna, Norge, Polen, Portugal, Rumänien, Ryssland, Serbien, Slovakien, Slovenien, Spanien, Sverige, Schweiz, Turkiet, Ukraina, Storbritannien. Nivå 1-N: 48,253. Källa: EVS 2008/09.

Kapitel 5

FIGUR 5.1A: Ojämlighet bland låginkomsttagare har det mest negativa sambandet med tillit.

Källa: Tillitsbarometern.

TABELL 5.1A: Ojämlighet och lokalsamhälletillit (HLM 3).

	<i>Enbart kommun- variabler</i>	<i>Enbart SAMS variabler</i>	<i>Samtliga 3 nivåer</i>	<i>Samtliga 3 nivåer</i>	<i>Samtliga 3 nivåer</i>	<i>Samtliga 3 nivåer</i>
Intercept	60.38***		65.19***	65.20***	65.25**	65.19***
Kommun nivå						
Befolkningsstorlek	-0.00		-0.00	-0.00	-0.00	-0.00
Andel med låg utbildning	-0.08		0.04	0.05	0.04	0.05
Herfindahl index	19.84***		14.20**	14.53**	14.17**	14.35**
Gini koefficient	-28.33					
Ojämlighet i de lägre inkomst- nivåerna			-0.87	1.94	1.82	
SAMS nivå						
Andel utrikes födda (grupp centrerad)		-0.28***	-0.22***	-0.22***	-0.22***	-0.22***
Medianinkomst 1 000kr (grupp centrerad)		0.07***	0.04**	0.04**	0.04***	0.04***
Individ nivå						
Inkomst (kvintiler)						
Inkomst * Gini			0.67***	0.67***	0.67***	0.67***
SAMS nivå varians	10.62	2.28	0.25	0.34	0.42	0.25
Kommunnivå varians	0.12	7.37	0.11	0.09	0.11	0.12
ICC SAMS	3.09	0.66	0	0	0	0
ICC kommun	0	2.16	0	0	0	0
N (individer)	5305	5305	5305	5305	5305	5305
N (SAMS)	807	807	807	807	807	807
N (kommuner)	33	33	33	33	33	33

Förklaring: Kontrollvariabler på individnivå som inte rapporteras i tabellen: extrovert, sympatisk, samvetsgrann, stabil, öppen, årsinkomst, ålder, kön, religion viktigt i livet, religiöst deltagande, förtroende för institutioner, utbildning, blivit varnad som barn att inte lita på visa grupper, kränkt av myndigheter, kränkt av andra, utsatt för brott, riskaversion, hur länge bott i området, född utanför Norden, båda föräldrarna födda utanför Norden. . * p < 0.05; ** p < 0.01; *** p < 0.001.

TABELL 5.2A: Ojämlighet och generell tillit (HLM 3).

	<i>Enbart kommun- variabler</i>	<i>Enbart SAMS variabler</i>	<i>Samtliga 3 nivåer</i>	<i>Samtliga 3 nivåer</i>	<i>Samtliga 3 nivåer</i>	<i>Samtliga 3 nivåer</i>
Intercept	60.38***		65.19***	65.20***	65.25**	65.19***
Kommun nivå						
Befolkningsstorlek	-0.00		-0.00	-0.00	-0.00	-0.00
Intercept	58.30***		60.30***	60.27***	60.38***	60.28***
Kommun nivå						
Befolkningsstorlek	-0.32*		-0.05**	-0.03**	-0.03**	-0.02***
Andel med låg utbildning	-0.49**		-0.31**	-0.25*	-0.25*	-0.32**
Herfindahl index	5.96		-0.35	2.41	2.37	-1.01
Gini koefficient	24.15					
Ojämlighet i de lägre inkomst- nivåerna			3.40			
SAMS nivå						
Andel utrikes födda (grupp centrerad)		-0.09	-0.07	-0.07	-0.07	-0.08
Medianinkomst i 000kr (grupp centrerad)		0.07***	0.03*	0.03*	0.03*	0.03*
Individ nivå						
Inkomst (kvintiler)			0.54**	0.54**	0.54**	0.55**
Inkomst * Gini					-1.08	
SAMS nivå varians		3.62	3.74	3.35	3.35	3.91
Kommunnivå varians		5.06	0.16	0.24	0.24	0.26
ICC SAMS		0.93	1.21	1.09	1.21	1.27
ICC kommun		1.30	0	0	0	0
N (individer)	5199	5199	5305	5305	5305	5305
N (SAMS)	797	797	807	807	807	807
N (kommuner)	33	33	33	33	33	33

Förklaring: Kontrollvariabler på individnivå som inte rapporteras i tabellen: extrovert, sympatisk, samvetsgrann, stabil, öppen, årsinkomst, ålder, kön, religion viktigt i livet, religiöst deltagande, förtroende för institutioner, utbildning, blivit varnad som barn att inte lita på visa grupper, kränkt av myndigheter, kränkt av andra, utsatt för brott, riskaversion, hur länge bostad i området, född utanför Norden, båda föräldrarna födda utanför Norden. * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$.

Kapitel 6

TABELL 6.1A: Mångfald och lokalsamhälletillit (HLM 3).

	<i>Samtliga 3 nivåer</i>	<i>Samtliga 3 nivåer</i>	<i>Samtliga 3 nivåer</i>	<i>Figur 6.6 kontakt med grannar</i>
Intercept				
Kommun nivå				
Befolkningsstorlek			-0.12	
Andel med låg utbildning			-0.04	
Herfindahl index	18.14***	17.17***		
Gini koefficient			-29.50	
Ojämlighet i de lägre inkomstnivåerna				
SAMS nivå				
Andel utrikes födda (grupp centerad)	-0.32***	-0.19***		
Andel utrikes födda* kontakt med grannar				
Sällan/aldrig kontakt				-8.00***
Andel utrikes födda				-0.31**
En/några gånger om året				-1.75
Andel utrikes födda				-0.32**
Veckovis				3.45**
Andel utrikes födda				-0.17**
Flera gånger i veckan				6.87***
Andel utrikes födda				-0.15*
Median inkomst (grupp centerad)		0.16*	0.13	0.19*
Andel hyresrätter		-0.56***	-0.08	
Andel födda i Afrika			-0.30*	
Andel födda i Asien			-0.09	
Andel födda i andra regioner				
Individ nivå				
Född utanför OECD	-6.82***	-6.79***	-6.75***	-6.32***
SAMS nivå varians	0.22	0.02	0.68	0.40
Kommunnivå varians	0.61	0.46	0.09	1.92
ICC SAMS	0	0	0	0
ICC kommun	0	0	0	0.72
N (individer)	5 329	5 329	5 329	5 260
N (SAMS)	824	824	824	823
N (kommuner)	33	33	33	33

Förklaring: Kontrollvariabler på individnivå som inte rapporteras i tabellen: extrovert, sympatisk, samvetsgrann, stabil, öppen, årsinkomst, ålder, kön, religion viktigt i livet, religiöst deltagande, förtroende för institutioner, utbildning, blivit varnad som barn att inte lita på visa grupper, kränkt av myndigheter, kränkt av andra, utsatt för brott, riskaversion, hur länge bott i området, född utanför Norden, båda föräldrarna födda utanför Norden. . * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$.

FÖRFATTARNA

LARS TRÄGÅRDH är professor i historia vid Ersta Sköndal högskola. Han forskar kring olika aspekter av välfärdsstaten, nationen, individen och det civila samhället.

SUSANNE WALLMAN LUNDÅSEN är universitetslektor i statsvetenskap vid Mittuniversitetet och forskare vid Ersta Sköndal högskola. Hennes forskning rör tillit och socialt kapital samt föreningars roll i den lokala demokratin,.

DAG WOLLEBÆK är statsvetare och forskare vid Institutt for samfunnsforskning i Oslo. Han forskar på teman knutna till frivilliga organisationer, tillit och socialt kapital.

LARS SVEDBERG är professor i socialt arbete vid Ersta Sköndal högskola. Hans forskning rör de socialt inriktade delarna av det civila samhället, medborgarnas ideella engagemang och grupper med en utsatt position.

Tillit mellan människor är en viktig resurs som kan bidra till att skapa lösningar på bland annat samhällsproblem. Är tilliten lätt att rasera eller är den i grund och botten stabil? Påverkas människors tillit av faktorer i omgivningen där de verkar och bor?

I *Den svala svenska tilliten* analyseras resultaten från internationella studier men framför allt från en stor befolkningsundersökning i 33 svenska kommuner. Tilliten i Sverige är hög i ett internationellt, jämförande perspektiv men det finns betydande skillnader inom landet. Detta gäller speciellt den form av tillit som författarna kallar lokalsamhälletillit. Analyserna visar också att såväl ojämlikhet som invandrarrelaterad mångfald är kopplade till lägre lokalsamhälletillit.

Sega sociala strukturer har historiskt skapat en bred men sval tillit i Sverige. Författarna frågar sig om den kan utmanas och försvagas av förändringsprocesser som märks främst på lokal nivå och om dessa förändringar nödvändigtvis är av ondo.

Författare är Lars Trägårdh, Susanne Wallman Lundåsen, Dag Wollebæk och Lars Svedberg. Dag Wollebæk är knuten till Institutt for samfunnsforskning i Oslo, de övriga till Ersta Sköndal högskola i Stockholm.

